T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI | ORTAÖĞRETİM | DERS KİTABI

KLASİK AHLAK METİNLERİ

-II-

ORTAÖĞRETİM

Klasik Ahlak Metinleri

-II-

Ders Kitabı

Yazarlar

Bayram EKER
Ekrem ÖZBAY
Emrullah BULUT
Hacer GÖÇÜ
Hakan KURNAZ
Mehtap SEZER
Zehra SAĞLAM

DEVLET KİTAPLARI
Kitabın Basıldığı Matbaa Adı,
2026

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI NO..... : 10129
DERS KİTAPLARI DİZİSİ NO..... : 2162

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editör
Fatma ŞAHİN

Dil Uzmanı
Deniz Devrim ŞAHİN

Görsel Tasarımcı
Özlem GÜNEŞ
Zeynep KOCA

Çoklu Ortam Tasarımcısı
Alev ATCI

Program Geliştirme Uzmanı
İffet Nur ALAN

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı
Yusuf EĞİL

Rehberlik Uzmanı
Fatma YILMAZ

Baskı
Baskı Matbaanın Adı ve
Ticaret Ünvanı
tel.: (0000) 000 00 00

ISBN 978-975-11-8916-5

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 12.03.2025 tarih ve 128657115 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiştir. Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarın/yazarların sorumluluğunu kaldırmaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

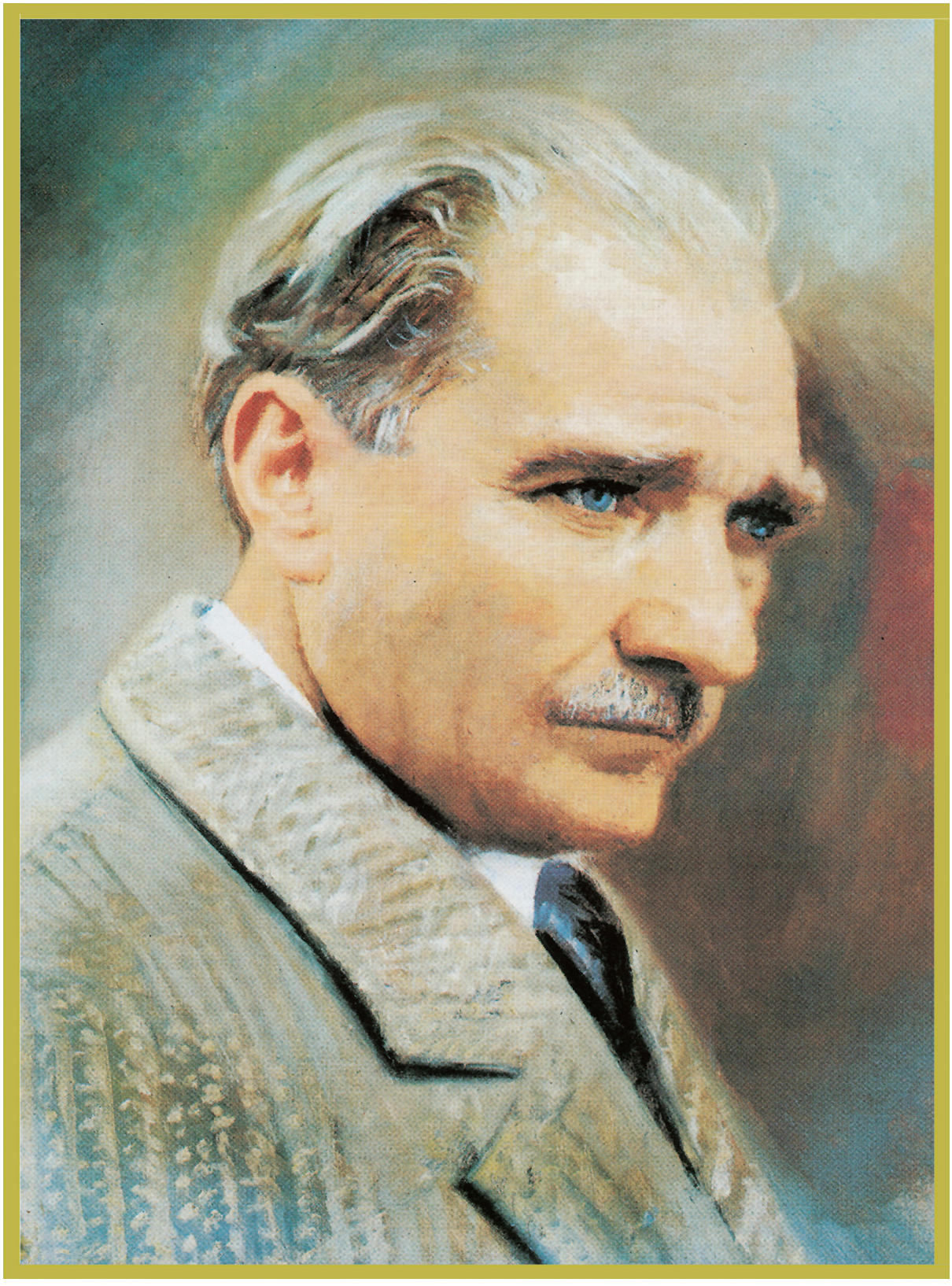
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Kitabın dijital kopyalarında "İçindekiler" sayfasında başlıklar üzerine tıklayarak ilgili sayfalara, iç sayfalarda da Ünite/Tema isimleri üzerine tıklayarak "İçindekiler" sayfasına ulaşabilirsiniz.

İçindekiler

Kitabın Tanıtımı 8

1. Ünite BİLGİ ALANLARININ AHLAKLA İLİŞKİSİ 10

1.1. Bilgi Alanlarında Ahlakın Yeri ve Önemi 12
1.1.1. Ahlak ve Ahlak Felsefesi 12
1.1.2. Siyaset, Din, Bilim ve Ahlak İlişkisi 15
1.1.3. Bilginin Öğretiminde Ahlakın Değeri 19

1.2. Bilgi ve Ahlak İlişkisi 24
1.2.1. Bilgili ve Ahlaklı İnsanın Özellikleri 24
1.2.2. Bilginin Önemi 30
1.2.3. Siyaset, Felsefe, Din ve Bilim Alanlarında Bilgi ve Ahlak İlişkisi 34
1.2.4. Meslek Hayatında Ahlakın Önemi 38

1. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları 43

2. Ünite AHLAK VE ERDEM 50

2.1. Ahlak ve Erdem İlişkisi 52
2.1.1. Temel Erdemler: Adalet, Hikmet, İffet ve Cesaret 52
2.1.2. Medya ve Erdem 56
2.1.3. Erdemli Yaşamanın Değeri 60

2.2. Ahlak ve Erdem Temelli Klasik Metin Analizi 65
2.2.1. *İhya'ü Ulûmi'd-Dîn*'de Güzel Ahlak Anlayışı 66
2.2.2. *Divan-ı Hikmet*'te İlim Sahibi İnsanın Özellikleri 70
2.2.3. *Bostan* ve *Gülistan*'da Erdemli Davranışlar 78
2.2.4. *Makalât*'ta Ahlaki Özellikler 83
2.2.5. *Garibnâme*'de Erdemli İnsanın Özellikleri 88
2.2.6. *Tuhfetü'l-İhvan*'da Doğruluk ve Vefa 96
2.2.7. *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*'de Erdem Kavramı 102

2.3. Bilgi ve Erdem Temelli Ahlak Üzerine Görüş ve Argümanlar 107
2.3.1. *Mantıku't-Tayr*'da Azim ve Gayretin Önemi 107

2. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları 115

Sözlük 118
Kaynakça 123
Cevap Anahtarı Karekodu 126
Görsel ve Genel Ağ Kaynakçası Karekodu 126
Türkiye'nin Mülki İdare Bölümleri ile Kara ve Deniz Komşuları Haritası 127
Türk Dünyası Haritası 128

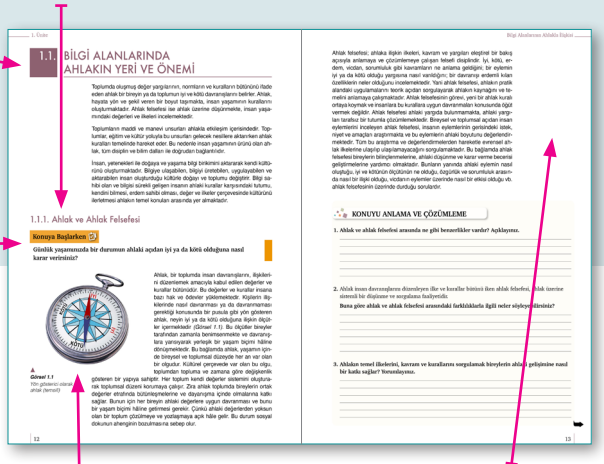
Kitabın Tanıtımı

Kitap ünitelerden oluşmaktadır. Her ünite başında Ünite Kapak Sayfası yer almaktadır.

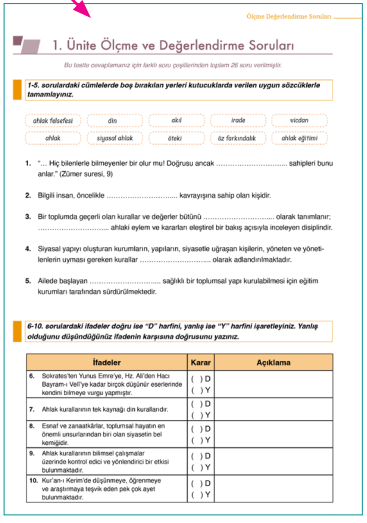
Ünite kapaklarında ünitenin adı, alt konu başlıkları; ünitede öğrenilecek kavramlar, öğrenciden beklenen öğrenme hedefleri ve ünite sonunda öğrenciden beklenen görev ya da sorumluluklar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca ünite ile ilgili olarak hazırlanan sunum ve diğer e-içeriklere ulaşmak amacıyla karekodlar yerleştirilmiştir.

Kitap genelinde kullanılan tüm karekodlar akıllı cihazlarla okutularak ya da kitabın dijital kopyalarında karekod üzerine tıklanarak kitaba ait e-içeriklere ulaşılabilir.

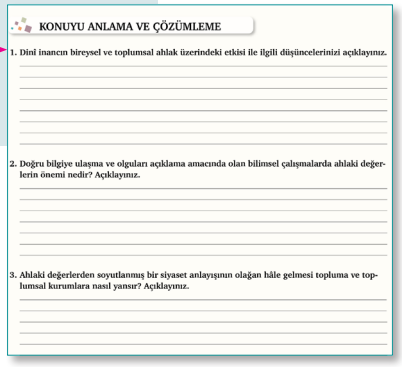
Ünitede işlenen kazanımların açık uçlu, boşluk doldurma, eşleştirme, doğru-yanlış ve çoktan seçmeli sorular aracılığıyla ölçüldüğü bölümdür.

Görseller sayfalara orantılı şekilde yerleştirilmiştir, görsel açıklamaları farklı yazı karakteri ve büyüklükle verilmiştir. Açıklama ile görsel bağlantısındaki algıyı kolaylaştırmak için yönlendirme ok uçları kullanılmıştır.

Sayfaların dış kenarlarındaki sütunlar, tek sütun ölçülerindeki görsellerin yerleştirilmesi, görsel açıklamalarının yazılması ve öğrencilerin kendi çalışma notlarını yazabilmeleri için tasarlanmıştır.

Konuların daha iyi kavranması ve pekiştirilmesi amacıyla oluşturulan yorumlama, sorgulama, tartışma sorularının yer aldığı bölümdür.

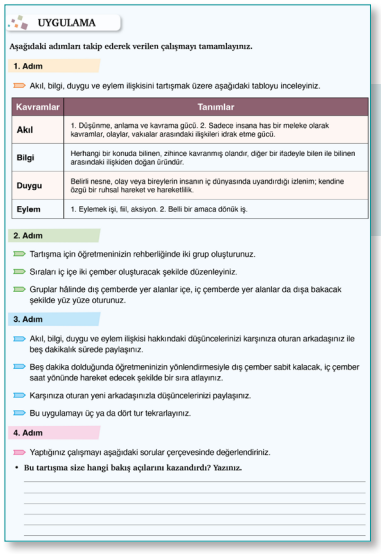

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Dini inancın bireysel ve toplumsal ahlak üzerindeki etkisi ile ilgili düşüncelerinizi açıklayınız.

2. Doğru bilgiye ulaşma ve olguları açıklama amacında olan bilimsel çalışmalarda ahlaki değerlerin önemi nedir? Açıklayınız.

3. Ahlaki değerlerden soyutlanmış bir siyaset anlayışının olağan hâle gelmesi topluma ve toplumsal kurumlara nasıl yansır? Açıklayınız.

UYGULAMA

Aşağıdaki adımları takip ederek verilen çalışmayı tamamlayınız.

1. Adım

Akıl, bilgi, duygu ve eylem ilişkisini tartışmak üzere aşağıdaki tabloyu inceleyiniz.

Kavramlar	Tanımlar
Akıl	1. Düşünme, anlama ve kavrama gücü. 2. Sadece insana has bir meleke olarak kavramlar, olaylar, vakıalar arasındaki ilişkileri idrak etme gücü.
Bilgi	Herhangi bir konuda bilinen, zihince kavranmış olandır, diğer bir ifadeyle bilen ile bilinen arasındaki ilişkiden doğan üründür.
Duygu	Belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim; kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik.
Eylem	1. Eylemek işi, fiil, aksiyon. 2. Belli bir amaca dönük iş.

2. Adım

Tartışma için öğretmeninizin rehberliğinde iki grup oluşturunuz.

Sıraları iç içe iki çember oluşturacak şekilde düzenleyiniz.

Gruplar hâlinde dış çemberde yer alanlar içe, iç çemberde yer alanlar da dışa bakacak şekilde yüz yüze oturunuz.

3. Adım

Akıl, bilgi, duygu ve eylem ilişkisi hakkındaki düşüncelerinizi karşınıza oturan arkadaşınız ile beş dakikalık sürede paylaşınız.

Beş dakika dolduğunda öğretmeninizin yönlendirmesiyle dış çember sabit kalacak, iç çember saat yönünde hareket edecek şekilde bir sıra atlayınız.

Karşınıza oturan yeni arkadaşınızla düşüncelerinizi paylaşınız.

Bu uygulamayı üç ya da dört tur tekrarlayınız.

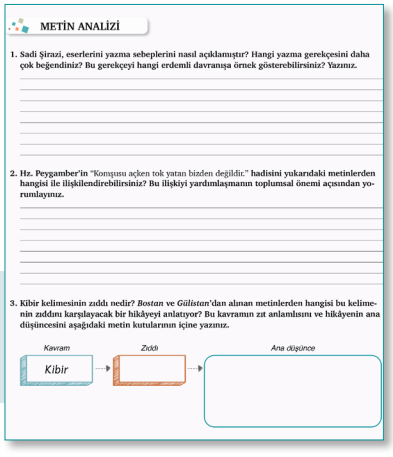
4. Adım

Yaptığınız çalışmayı aşağıdaki sorular çerçevesinde değerlendiriniz.

- **Bu tartışma size hangi bakış açılarını kazandırdı? Yazınız.**

Konu ile ilgili bilgi ve becerilerin etkin bir şekilde kullanıldığı, etkinliklerin yönerge ve aşamalara göre gerçekleştirildiği, şema, tablo gibi materyallere yönelik uygulamaların yapıldığı bölümdür.

Kazanımlar doğrultusunda metinleri anlamaya, yorumlamaya ve analiz etmeye yönelik soruların verildiği bölümdür.

METİN ANALİZİ

1. Sadi Şirazi, eserlerini yazma sebeplerini nasıl açıklamıştır? Hangi yazma gerekçesini daha çok beğendiniz? Bu gerekçeyi hangi erdemli davranışa örnek gösterebilirsiniz? Yazınız.

2. Hz. Peygamber'in "Komşusu açken tok yatan bizden değildir." **hadisini yukarıdaki metinlerden hangisi ile ilişkilendirebilirsiniz? Bu ilişkiyi yardımlaşmanın toplumsal önemi açısından yorumlayınız.**

3. **Kibir kelimesinin zıddı nedir? *Bostan* ve *Gülistan*'dan alınan metinlerden hangisi bu kelimenin zıddını karşılayacak bir hikâyeyi anlatıyor? Bu kavramın zıt anlamlısını ve hikâyenin ana düşüncesini aşağıdaki metin kutularının içine yazınız.**

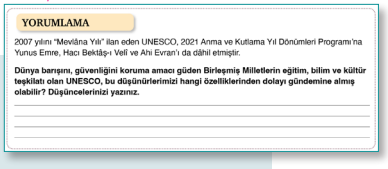
Kavram	Zıddı	Ana düşünce
Kibir		

İçeriği destekleyen, konuların pekiştirilmesine yönelik bilgilerin yer aldığı bölümdür.

Bilgi Kutusu

İçeriği destekleyen, düşünmeye ve düşünceleri ifade etmeye yönelik çalışmaların yer aldığı bölümdür.

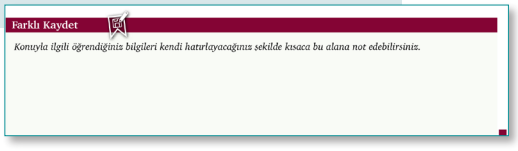

YORUMLAMA

2007 yılını "Mevlâna Yılı" ilan eden UNESCO, 2021 Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri Programı'na Yunus Emre, Hacı Bektâş-ı Velî ve Ahi Evran'ı da dâhil etmiştir.

Dünya barışını, güvenliğini koruma amacı güden Birleşmiş Milletlerin eğitim, bilim ve kültür teşkilatı olan UNESCO, bu düşünürlerimizi hangi özelliklerinden dolayı gündemine almış olabilir? Düşüncelerinizi yazınız.

Öğrencinin öğrendiği bilgilerini kendi hatırlayacağı şekilde kısaca not etmesi amacıyla "Farklı Kaydet" alanları bırakılmıştır. Alanın bittiği yere ■ sembolü yerleştirilmiştir.

Farklı Kaydet

Konuyla ilgili öğrendiğiniz bilgileri kendi hatırlayacağınız şekilde kısaca bu alana not edebilirsiniz.

1. ÜNİTE

BİLGİ ALANLARININ AHLAKLA İLİŞKİSİ

1.1. Bilgi Alanlarında Ahlakın Yeri ve Önemi
1.2. Bilgi ve Ahlak İlişkisi

► Bu ünitede öğrenilecek kavramlar

- **ahlak**
- **ahlak felsefesi**
- **bilgi**
- **bilim**
- **din**
- **meslek ahlakı**
- **siyaset**

► **Bu ünitede sizlerden**

- siyaset, din, bilim gibi bilgi alanlarında ahlakın yerini ve önemini açıklamanız,
- ahlak ve ahlak felsefesini karşılaştırmanız,
- bilginin öğretiminde ahlakın değeri üzerine tartışmanız,
- bilgi ve ahlak ilişkisini açıklamanız,
- bilgili ve ahlaklı insanın özelliklerini belirlemeniz,
- meslek hayatında ahlaklı olmanın önemi üzerinde düşünmeniz

beklenmektedir.

Ünite sonunda sizlerden ölçme ve değerlendirme sorularını çözmeniz, öz ve grup değerlendirme formlarını doldurmanız istenecektir.

Ünite Sunusu

Ünite Karekodu

Başlarken

1. **Kişinin ahlakla ilgili bildiklerini hayatına yansıtması neden önemlidir?**

2. **Ahlak kurallarının hayatın her alanında gerekli olup olmadığı ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?**

3. **Kur'an-ı Kerim'de yer alan** "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder…" (Nisa suresi, 58) **ayeti ışığında bir işi ehline vermenin önemi ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?**

4. **Dünyada herkesin gıda ve suya erişebilmesi için kişilerin ahlaki sorumlulukları ve görevleri neler olabilir?**

1.1. BİLGİ ALANLARINDA AHLAKIN YERİ VE ÖNEMİ

Toplumda oluşmuş değer yargılarının, normların ve kuralların bütününü ifade eden ahlak bir bireyin ya da toplumun iyi ve kötü davranışlarını belirler. Ahlak, hayata yön ve şekil veren bir boyut taşımakta, insan yaşamının kurallarını oluşturmaktadır. Ahlak felsefesi ise ahlak üzerine düşünmekte, insan yaşamındaki değerleri ve ilkeleri incelemektedir.

Toplumların maddi ve manevi unsurları ahlakla etkileşim içerisindedir. Toplumlar, eğitim ve kültür yoluyla bu unsurları gelecek nesillere aktarırken ahlak kuralları temelinde hareket eder. Bu nedenle insan yaşamının ürünü olan ahlak, tüm disiplin ve bilim dalları ile doğrudan bağlantılıdır.

İnsan, yetenekleri ile doğaya ve yaşama bilgi birikimini aktararak kendi kültürünü oluşturmaktadır. Bilgiye ulaşabilen, bilgiyi üretebilen, uygulayabilen ve aktarabilen insan oluşturduğu kültürle doğayı ve toplumu değiştirir. Bilgi sahibi olan ve bilgisi sürekli gelişen insanın ahlaki kurallar karşısındaki tutumu, kendini bilmesi, erdem sahibi olması, değer ve ilkeler çerçevesinde kültürünü ilerletmesi ahlakın temel konuları arasında yer almaktadır.

1.1.1. Ahlak ve Ahlak Felsefesi

Konuya Başlarken

Günlük yaşamınızda bir durumun ahlaki açıdan iyi ya da kötü olduğuna nasıl karar verirsiniz?

▲ ***Görsel 1.1***
Yön gösterici olarak ahlak (temsilî)

Ahlak, bir toplumda insan davranışlarını, ilişkilerini düzenlemek amacıyla kabul edilen değerler ve kurallar bütünüdür. Bu değerler ve kurallar insana bazı hak ve ödevler yüklemektedir. Kişilerin ilişkilerinde nasıl davranması ya da davranmaması gerektiği konusunda bir pusula gibi yön gösteren ahlak, neyin iyi ya da kötü olduğuna ilişkin ölçütler içermektedir *(Görsel 1.1)*. Bu ölçütler bireyler tarafından zamanla benimsenmekte ve davranışlara yansıyarak yerleşik bir yaşam biçimi hâline dönüşmektedir. Bu bağlamda ahlak, yaşamın içinde bireysel ve toplumsal düzeyde her an var olan bir yapıdır. Kültürel çerçevede var olan bu yapı, toplumdan topluma ve zamana göre değişkenlik göstermektedir. Her toplum kendi değerler sistemini oluşturarak toplumsal düzeni korumaya çalışır. Zira ahlak toplumda bireylerin ortak değerler etrafında bütünleşmelerine ve dayanışma içinde olmalarına katkı sağlar. Bunun için her bireyin ahlaki değerlere uygun davranması ve bunu bir yaşam biçimi hâline getirmesi gerekir. Çünkü ahlaki değerlerden yoksun olan bir toplum çözülmeye ve yozlaşmaya açık hâle gelir. Bu durum sosyal dokunun ahenginin bozulmasına sebep olur.

Ahlak felsefesi; ahlaka ilişkin ilkeleri, kavram ve yargıları eleştirel bir bakış açısıyla anlamaya ve çözümlemeye çalışan felsefi disiplindir. İyi, kötü, erdem, vicdan, sorumluluk gibi kavramların ne anlama geldiğini; bir eylemin iyi ya da kötü olduğu yargısına nasıl varıldığını; bir davranışı erdemli kılan özelliklerin neler olduğunu incelemektedir. Yani ahlak felsefesi, ahlakın pratik alandaki uygulamalarını teorik açıdan sorgulayarak ahlakın kaynağını ve temelini anlamaya çalışmaktadır. Ahlak felsefesinin görevi, yeni bir ahlak kuralı ortaya koymak ve insanlara bu kurallara uygun davranmaları konusunda öğüt vermek değildir. Ahlak felsefesi, ahlaki yargıları kendine özgü bir tutumla çözümlemektedir. Bireysel ve toplumsal açıdan insan eylemlerini inceleyen ahlak felsefesi, insanın eylemlerinin gerisindeki istek, niyet ve amaçları ele almakta; bu eylemlerin ahlaki boyutunu değerlendirmektedir. Tüm bu yorumlama ve değerlendirmelerden hareketle evrensel ahlak ilkelerine ulaşılıp ulaşılamayacağını sorgulamaktadır. Bu bağlamda ahlak felsefesi bireylerin bilinçlenmelerine, ahlaki düşünme ve karar verme becerisi geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bunların yanında ahlaki eylemin nasıl oluştuğu, iyi ve kötünün ölçütünün ne olduğu, özgürlük ve sorumluluk arasında nasıl bir ilişki bulunduğu, vicdanın eylemler üzerinde ne gibi etkileri olduğu vb. ahlak felsefesinin üzerinde durduğu sorulardır.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Ahlak ve ahlak felsefesi arasında ne gibi benzerlikler vardır? Açıklayınız.

2. Ahlak insan davranışlarını düzenleyen ilke ve kurallar bütünü iken ahlak felsefesi, ahlak üzerine sistemli bir düşünme ve sorgulama faaliyetidir.

Buna göre ahlak ve ahlak felsefesi arasındaki farklılıklarla ilgili neler söyleyebilirsiniz?

3. Ahlakın temel ilkelerini, kavram ve kurallarını sorgulamak bireylerin ahlaki gelişimine nasıl bir katkı sağlar? Yorumlayınız.

4. Herbert Spencer (Hörbırt Sipensır) "Herkes ahlaklı olmayınca hiç kimse ahlaklı olamaz." demiştir.

Bu sözden hareketle ahlak kurallarına uygun davranmanın toplumsal açıdan önemi ile ilgili düşüncelerinizi açıklayınız.

UYGULAMA

Aşağıdaki tabloda ahlak ve ahlak felsefesi ile ilgili bazı özellikler verilmiştir. Bu özelliklerin hangi alanla ilişkili olduğunu örnekteki gibi "✓" ile işaretleyiniz. Tablodan hareketle verilen soruyu cevaplayınız.

Özellikler	Ahlak	Ahlak Felsefesi
Bireylerin davranışlarını yönlendirir ve onlara kılavuzluk eden değerler içerir.	✓	
İyi, kötü, doğru, yanlış, erdem, vicdan gibi ahlaki kavramların anlamını ve kaynağını sorgulayarak genel ilkelere ulaşmaya çalışır.		
Bir eylemin iyi ya da kötü olduğu yargısına nasıl varıldığını anlamaya çalışır.		
"Yalan söylemek kötüdür." gibi davranış ölçütleri verir, bireylerin nasıl yaşaması gerektiğini ayrıntılı biçimde inceler ve düzenler.		
Ahlaki yargılarda bulunmaz ve mevcut ahlaki yargılarla ne söylenmek istendiğini analiz eder.		
Bireylerin ahlaklı olmasına ve ahlaki açıdan toplumsal düzenin sağlanmasına yardımcı olur.		
İyi ve kötünün ölçütünün ne olduğu, ahlak kurallarının evrensel olup olmadığı, insanın eylemlerinde ne kadar özgür olduğu, ahlaki eylemlerin amacının ne olduğu gibi sorulara cevap arar.		

Verilen açıklamaların ahlak veya ahlak felsefesi ile ilişkili olduğuna nasıl karar verdiniz? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle açıklayınız.

1.1.2. Siyaset, Din, Bilim ve Ahlak İlişkisi

Konuya Başlarken

Siyaset, din, bilim gibi alanların ahlak kuralları ile nasıl bir etkileşim hâlinde olduğunu düşünüyorsunuz?

Ahlak, insan ve toplum yaşamında davranışların nasıl olacağını gösteren bir kurallar ve değerler sistemidir. İnsan yaşamının ortaya koyduğu bir yapı olan ahlak; iyi ve kötü kavramı çerçevesinde değer yargıları, ilkeler ve kurallar oluşturmaktadır. Bu değer yargıları, ilkeler ve kurallar; bilim, din, sanat, hukuk, siyaset, felsefe vb. insan yaşamını etkileyen diğer alanlar ile etkileşim içerisindedir. Bu etkileşim tarih boyunca devam ederken ahlak, yapısı ve kuralları ile bu alanları hem etkilemiş hem de bu alanlardan etkilenmiştir.

Siyaset ve ahlak ilişkisi: Kelime anlamı olarak "herhangi bir konu hakkında takip edilen yol, yöntem, politika, devlet işlerini yönetme, düzenleme ve yürütme ile ilgili görüş ve anlayış" anlamlarında kullanılan siyaset, aynı zamanda toplumu yönetme sanatıdır. Amacı topluma hizmet etmek olan siyaset kurumu, aldığı kararlarla toplumun geleceğine de yön vermektedir. Varlığını topluma borçlu olan siyaseti karakterize eden en önemli unsurlar; yöneten-yönetilen ilişkisi, yönetim biçimi ve otoritenin niteliğidir. Bu nedenle siyaset toplumsal yapının tüm kurumlarını ve kültürünü doğrudan etkilemektedir.

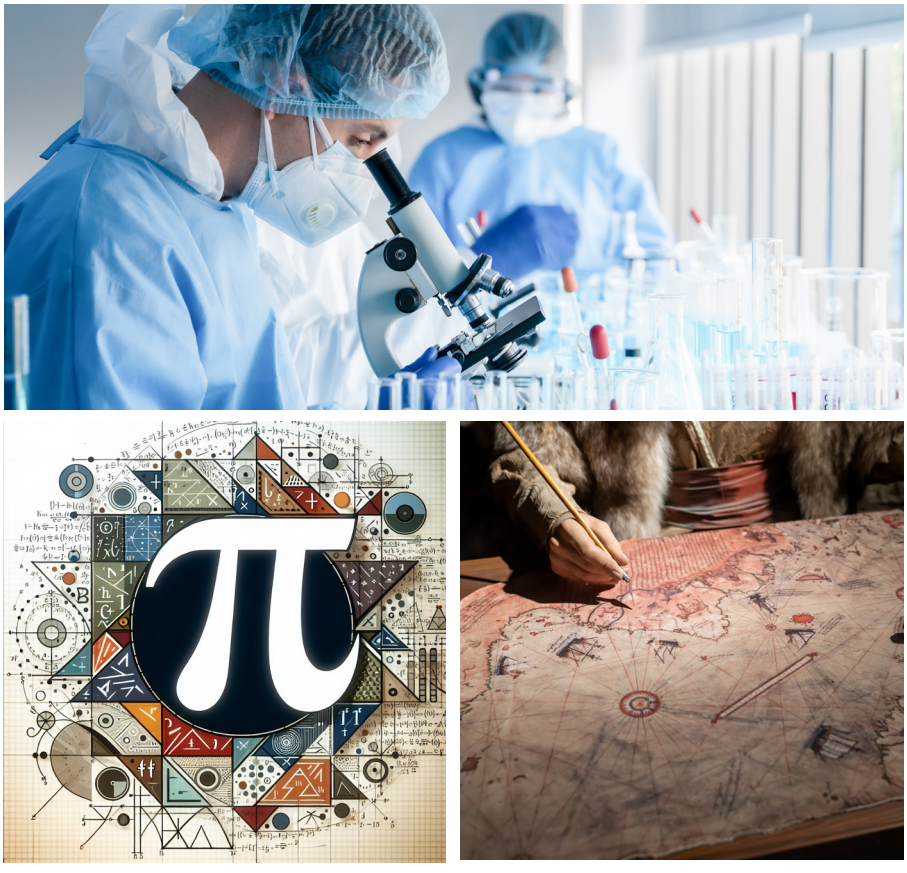

Görsel 1.2
Türkiye Büyük Millet Meclisi

Siyasal söylemler ve eylemler diğer tüm eylemler gibi ahlak alanının içerisinde değerlendirilmektedir *(Görsel 1.2)*. Siyaset kurumu; aldığı kararların topluma etkisi, diğer kurumlarla olan ilişkileri, siyasetçilerin davranışları, konuşmaları, toplumla etkileşimi vb. ahlaki tartışmaların odağında yer almaktadır. Siyaset ve ahlak ilişkisi çerçevesindeki bu tartışmalar "siyasal ahlak" kavramının doğmasına neden olmuştur. Siyasal ahlak; siyasal yapıyı oluşturan kurumların, yapıların, siyasetle uğraşan kişilerin, yöneten ve yönetilenlerin uyması gereken normlar olarak değerlendirilmektedir. Bu normlar siyasal düzenin uyumlu, olumlu ve verimli olmasını sağlamaktadır. Bunun yanında siyasetin içerisinde yer alan kişi ve kurumların faaliyet amaçları ile faaliyetler sırasında sergiledikleri davranışlar ahlak kurallarıyla çerçevelenmiştir. Siyasette ahlak kurallarının geçerliliğini yitirmesi ise "siyasal yozlaşma" kavramıyla ifade edilmektedir. Kamu gücünün siyaset mekanizması içerisinde yer alan kişilerce özel amaç ya da çıkarlar için kullanılması, yolsuzluk kavramı içerisinde değerlendirilebilecek kanun dışı faaliyetler, yalan söyleme ve gerçekleştirilemeyecek vaatlerde bulunma, siyasetçiler arasındaki rekabeti çatışmaya ve şiddete dönüştürecek söylemler vb. ahlaki açıdan hoş görülemeyecek eylemler siyasal yozlaşmayı beraberinde getirmektedir. Siyasal yozlaşmanın önüne geçebilmek için ahlakın ve erdemlerin toplumsal yapının her alanında hâkim kılınması, siyasi iradenin kararlı olması ve bu iradeyi yönlendirecek güçlü bir toplumsal bilincin varlığı gerekmektedir. Demokrasiyi ve şeffaflığı benimseyen, siyasal ahlak konusunda etkin bir liderlik ve sivil toplum yapısı oluşturan, üyelerini demokrasi kültürü ile eğiten toplumların iradesi siyasal yozlaşmanın önündeki en önemli engeldir.

Din ve ahlak ilişkisi: Kelime anlamı "karşılık vermek, itaat etmek, hayat tarzı, yol" olan din; doğaüstü bir güce ve değerlere inanma, bağlanma anlamında kullanılmaktadır. Din; kendisine ait kurum, kural, uygulama, inanç, ibadet ve sembolleri inananların yaşamlarını da düzenleyecek biçimde sistemleştirir. Bunu yerine getirirken de ahlak kuralları ile etkileşim hâlindedir. Her dinin bir ahlaki öğretisi vardır. Din; doğru söylemek, mülkiyet hakkına saygılı olmak, çevreye duyarlı olmak gibi erdemli davranışları ve pek çok ahlaki öğretiyi insanlara öğütleyerek toplumsal yaşamı olumlu yönde etkilemektedir. Din ve ahlak birbirinden bağımsız ancak birbirinden etkilenen alanlardır. Din ve ahlak arasında güçlü bir bağın bulunduğu düşüncesinin toplumda yaygınlaşması, dinin insan yaşamını düzenlemek için ahlak kurallarına önem vermesinden kaynaklanmaktadır. Din, kendi öğretisine uygun ahlaki davranışları destekleyen bir yapıya sahiptir. Dinin ahlaki düşünce ve davranışların neresinde olduğu, insanın ahlaki eylemlerinde dinin etkisi, din ve ahlakın birbirinden bağımsız olup olmadığı din bilimleri ve felsefenin temel araştırma konularından bazılarıdır.

Bilim ve ahlak ilişkisi: Bilmek kökünden türeyen bilim, insanı ve evreni anlama çabasının ürünüdür. Bilim, ilgi alanına giren konulara dair gözlem ve deneye dayanan yöntemlerden veya gerçekliğe uygun akıl yürütmelerden yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan sistemli bir etkinliktir. Bilim, bilme isteğinden yola çıkarak yöntemli bir araştırma süreci ile genelgeçer bilgiler ortaya koymaktadır.

Görsel 1.3
Bilimsel çalışmalar

İnsanın sorumluluğunda olan bilimsel çalışmalar *(Görsel 1.3)* üzerinde ahlak kurallarının kontrol edici ve yönlendirici bir etkisi bulunmaktadır. Bu durum

hem bilim insanını hem de bilimsel çalışmaları etkilemektedir. Ahlak kuralları bilim insanını iyi eylemde bulunmaya, insanlık değerleri için çalışmaya teşvik etmektedir. Bilim insanının düşüncesi, niyeti, kararı ve eylemi bilimsel çalışmaların yönünü belirleyen önemli unsurlardan biridir. Bilimsel çalışmalarda insanlık adına kötü sonuçlara yol açabilecek durumların olmaması için ahlaki değerler bir anlamda emniyet supabı görevi üstlenmektedir. Günümüzde çevre, insan, canlı, uzay, teknoloji vb. alanlara yoğunlaşan bilimsel çalışmalarda ahlaki değerlere rağmen ortaya çıkabilecek hatalar, ihlaller, yanlışlıklar ve insani değerlere uygun olmayan çalışmalar insanlık için daha büyük tehlikeleri barındırabilmektedir. Örneğin fizik bilimindeki bazı çalışmalarda kullanılan nükleer teknolojilerin insan yaşamına ve çevreye zarar verebilme riski, biyoloji ve genetik bilimindeki çalışmaların bitkilerin ve hayvanların özelliklerini değiştirerek biyolojik çeşitliliği tehdit edebilmesi gibi insan ve doğa yaşamını olumsuz etkileyebilecek durumlarla karşılaşılabilmektedir. Bunun için bilim insanlarının bilimsel çalışma ve açıklamalarında ahlaki değerlere önem vermesi, insani değerleri benimsemesi, toplumun değerlerini göz ardı etmemesi gerekmektedir.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Dinî inancın bireysel ve toplumsal ahlak üzerindeki etkisi ile ilgili düşüncelerinizi açıklayınız.

2. Doğru bilgiye ulaşma ve olguları açıklama amacında olan bilimsel çalışmalarda ahlaki değerlerin önemi nedir? Açıklayınız.

3. Ahlaki değerlerden soyutlanmış bir siyaset anlayışının olağan hâle gelmesi topluma ve toplumsal kurumlara nasıl yansır? Açıklayınız.

UYGULAMA

Aşağıdaki tabloda ahlakın siyaset, din ve bilimle ilişkisine yönelik açıklamalar verilmiştir.

Hangi açıklamanın hangi disiplin ile ilişkili olduğunu örnekteki gibi "✓" ile işaretleyiniz. Uygulamanın sonunda yer alan soruyu cevaplayınız.

Açıklamalar	Siyaset	Din	Bilim
Doğa araştırmaları insani ilke ve değerlerden uzak, ahlaki ilkelerden soyutlanmış bir şekilde yapılandırılırsa insanlığı tehdit edecek bir güce sahip olabilir.			✓
Toplumsal fonksiyonlar içermesine rağmen itikat olgusunun soyut bir alan oluşu ahlak ile etkileşimini karmaşık hâle getirmektedir.			
Devletin ahlaki temele dayalı bir yapı ile topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmesi vazgeçilmez olmalıdır.			
İnsanlık; bilgi ve araştırmalar sayesinde gelişme ve ilerleme sağlarken yaşamı ahlaki ilke ve değerlerle biçimlendirmeye, insanca yaşamanın kurallarını belirlemeye çalışmıştır.			
Ahlaki değer ve ilkelerden beslenmeyen bir yönetim anlayışı ile toplumlar adaletten uzaklaşır.			
İnanç sistemleri, kendi içinde ahlaki buyruklara sahip olduğu için ahlak sistemleri ile etkileşim içerisinde bulunmaktadır.			
Bilgiyi elde etmek ve ilerletmek amacıyla yapılan çalışmaların ahlak kuralları ile paralel sürdürülmesi toplumsal gelişmeye katkı sağlar.			
Toplumu yöneten kişilerin iyiyi gözeten davranışları toplum fertlerini olumlu etkilemektedir.			

Verilen açıklamaların siyaset, din ya da bilim ile ilişkili olduğuna nasıl karar verdiniz? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle yazınız.

1.1.3. Bilginin Öğretiminde Ahlakın Değeri

Konuya Başlarken

Bugüne kadar aldığınız eğitimler size hangi ahlaki davranışları kazandırdı? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Eğitim, bireyde istenilen davranış değişikliklerinin meydana getirildiği, bireyin düşünme becerisini geliştiren ve yaşam boyunca devam eden bir süreçtir. Bireyin toplumsallaştırılması ve kişiliğinin geliştirilmesinde önemli bir aşama olan eğitim süreci, bireyin toplumun değerleri bağlamında yetiştirilmesini amaçlamaktadır. Kültür ve değer aktarımı eğitim süreci ile gerçekleşmekte ve bireyi hayata hazırlayan bilgiler bu süreçte öğretilmektedir. Öğretim önceden belirlenmiş bir plan ve program dâhilinde, istenilen bilgi ve kazanımların belirli bir zaman diliminde bireylere kazandırılmasını kapsamaktadır. Eğitim ve öğretim süreci bireye bilgi, beceri, anlayış, değer ve kişilik kazandırmaya yönelik yapılandırılmakta ve bu süreçte bireyin ahlaki eğitimi gerçekleştirilmektedir.

Görsel 1.4
Millî ve manevi bir değer olan Türk bayrağını taşıyan öğrenciler

Çocukluk çağlarından itibaren bireylere ahlak eğitimi verilmesinin gerekliliği tüm toplumlarda üzerinde durulan bir konu olmuştur. Ailede başlayan ahlak eğitimi, öğretim programlarında doğrudan değerler eğitimi olarak veya diğer derslerin kapsamı içerisinde dolaylı yollardan devam etmektedir. Ahlak eğitimi kapsamında bir yandan öğrencilere dürüstlük, adalet, cesaret, başkalarına saygı duyma, nezaket, sevgi, toplumsal yararı gözetme, demokratik düşünce gibi evrensel değerler kazandırılmaya çalışılırken öğretim programlarıyla da toplumun kültürü, millî ve manevi değerleri aktarılmaya çalışılmaktadır *(Görsel 1.4)*. Eğitim ve öğretim sürecinde ahlaki değerlerin bireyler tarafından içselleştirilmesi, sağlıklı bir toplum oluşturulması açısından önem arz etmektedir.

Çağımızda yaşamın her alanı bilgi ve iletişim teknolojileri ile çevrelenmiş ve bilgiye ulaşmak oldukça kolay bir hâle gelmiştir. Bu durum pek çok alanda bireylere avantajlar sağlamakta ve yaşamı büyük ölçüde etkilemektedir. İnsana ait ilkelerin, düşüncelerin, davranışların, beklentilerin, iletişim biçimlerinin

teknoloji ile hızla değişime uğradığı çağımızda dijitalleşme ile bilgi aktarımı da kolaylaşmıştır. Buna karşılık doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma, bilgi kirliliği, bilgi güvenliği vb. problemler ile dijitalleşmenin değerler üzerinde oluşturduğu tehditler de gün geçtikçe artmaktadır. Tüm bu nedenler eğitim ve öğretim sürecinde ahlaki değerlerin önemini daha da belirgin hâle getirmektedir.

▲ ***Görsel 1.5***
Gelecekte insansı robotlarla yaşam (temsilî)

Genel ağın yaygınlaşması ile ortaya çıkan küreselleşme anlayışı toplumlar arasındaki iletişimi ve etkileşimi güçlendirmekte, ülkelere ekonomik getiriler sağlamaktadır. Küreselleşmenin en önemli taşıyıcısı olan teknoloji ile sosyal medya, küresel markalar, popüler kültür ve tüketim ürünleri tüm dünyada yaygınlaşmakta, insanın teknolojiye olan bağımlılığı daha da artmaktadır. Yakın gelecekte yapay zekâ ve robotik teknoloji ile insan-teknoloji ilişkisinin yeni bir boyut kazanacağı düşünülmektedir. İnsanın yaptığı pek çok işin yapay zekâ ve robotlar tarafından yerine getirileceği düşüncesi şimdiden pek çok ahlaki tartışmayı da beraberinde getirmektedir *(Görsel 1.5)*.

Teknolojinin yaygınlaşması ile birlikte teknolojinin üreticisi olan kültürlerden etkilenerek şekillenen yeni alışkanlıklar ve davranışlar, diğer kültürlerin kendine özgü özelliklerini etki altına almaktadır. Küreselleşmenin getirdiği bu egemen kültür, toplumların değerleri ve millî kültür ögeleri üzerinde baskı unsuru olarak yer almaktadır. Toplumu ve kültürü böylesi bir durumdan korumanın en önemli aracı eğitimdir. Eğitim aynı zamanda teknoloji ile uyumlu bir toplum oluşturmanın anahtarıdır. Toplumlar nitelikli bir ahlak eğitimi ile öz farkındalık, toplum ve kişiler arası ilişkiler, tabiat ile etkileşim, teknolojiyi bilinçli kullanma vb. konularda bireylere doğru bilgileri aktarır. Böylece ahlaki, sosyal ve kültürel anlamda da bireyleri doğru bir biçimde eğitmiş olur. İnsan gücünü doğru biçimde yönlendirebilen toplumlar teknolojinin üreticisi hâline gelebilir.

Kültürler arası etkileşimin arttığı günümüz dünyasında bireylerin kendi kültürel değerlerini bilmesi, dünyanın çok kültürlü algısına uyum sağlayabilmesi önemlidir. Bireylerin iyi eylemlerde bulunabilmesi için evrensel ahlaki değerlerin eğitim ve öğretim süreci içerisinde yer alması gerekliliği de yadsınamaz bir gerçekliktir.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Ahlak eğitimi bireylere neler kazandırmaktadır? Açıklayınız.

2. Bireylerin topluma uyumlu hâle gelmesinde ahlak eğitiminin önemi nedir? Düşüncelerinizi örneklerle açıklayınız.

3. Ahlaki değerlerin bireylere kazandırılması için eğitim sürecinde ne tür uygulamalara yer verilmelidir? Açıklayınız.

4. Ahlak eğitimi almış bireylerin doğa ve canlılar ile etkileşiminde hangi davranışları sergilemesi beklenmektedir? Yorumlayınız.

5. İnsanlara ahlak eğitimi verilmesine rağmen kişiler arası ilişkilerde yanlış davranışların görülmesinin nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

6. Bireylerin teknolojiyi bilinçli kullanabilmesi için eğitim sürecinde neler yapılabilir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

UYGULAMA

Bilginin öğretiminde ahlakın değeri ile ilgili çalışmayı aşağıda verilen adımları takip ederek tamamlayınız.

1. Adım

Nurettin Topçu'nun eğitim anlayışı ile ilgili aşağıda verilen metni okuyunuz.

Görsel 1.6 *Nurettin Topçu*

Eğitim yaklaşımlarının ahlakın önemine ve değerine ilişkin ortaya koyduğu anlayışlara yön verebilecek nitelikte görüşleri olan öğretmen, düşünür ve ahlak eğitimcisi Nurettin Topçu *(Görsel 1.6)*, Türkiye'de bu alandaki önemli isimlerden biridir. Topçu'ya göre insana özgü bir özellik olan ahlak, iradenin eseridir. Toplumun geleceği ve kalkınması ahlaki gelişim ve yükseliş üzerine inşa edilmelidir. Bu sürecin en önemli aşaması çocuklara ahlak eğitiminin doğru bir biçimde verilmesidir. Değerleri öğretim programları içerisinde topluma sunan bir eğitim anlayışının bilinçli bireylerin yetiştirilmesi bağlamında toplumun temeli olduğunu söyleyen Topçu, millet ruhunun topluma eğitimle kazandırılacağını belirtmektedir.

Ahlak eğitiminin temelinde "hürmet" duygusu olması gerektiğini belirten Topçu, insanlığa duyulan sevgi ve hayranlığın yansıması olan hürmeti ibadete benzetir. Tarih bilincinin, toprağa saygının ve ibadetin temeli olan hürmet duygusu ile insana, doğaya, duygulara, fikirlere ve evrene saygı duymayı öğrenen kişide "merhamet"in kendiliğinden doğacağını söyler. Ahlak eğitiminde öğrencilerin hürmet ve merhamet duygusunu fark edebileceği örneklerin ve uygulamaların özellikle eğitim kurumlarında ilkokul seviyesinde ve sosyal yaşamda da aileler aracılığıyla gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur. Bunun ahlak eğitiminin anahtarı olduğunu belirtir. Hürmet ve merhamet duygusunu içselleştiren bireyler insanlığı anlar, insanı Allah'ın emaneti bilip onun çektiği sıkıntıları hisseder. Bu bireyler adildir ve insanlığa karşı sorumluluklarını yerine getirirler.

Ahlak eğitimini öğrencilerin hayata hazırlanmasında anahtar bir konumda gören Topçu'ya göre bilimsel disiplinden ayrılmayan eğitim, ahlaki değerler ve millî kültürle sentezlenerek iyi insan yetiştirmeyi hedefler. Bu hedefle bilim, sanat ve felsefede doğru yöntemleri uygulayan bir yapı oluşturabilir. Tüm insani değerleri soyutlayarak sadece bilgi vermeye ya da ezbere dayalı bir eğitim anlayışı bilimi de insanlığı da ilerletmez. Ona göre öğrenmek zekânın, yapmak ahlakın işidir. Bilimin değerlerle ve diğer disiplinlerle ilişkisi ihmal edilmemelidir. Her ders kendine özgü metotlar ile öğretilmelidir. Örneğin fen bilimleri ve matematik gibi derslerin sadece formüllerin ezberletildiği bir alan olarak değerlendirilmesi insan aklının ve zekâsının yok sayılmasıdır. Matematik dersleri aklın çözümleme ve indirgeme faaliyetlerini harekete geçirmelidir. Fen dersleri gözlem ve deneyden, doğadan, insani amaçlardan asla ayrılmayan metotları uygulamalıdır. Felsefe dersleri sadece felsefe tarihini ezberleyen değil düşünen ve felsefe yapan bireyler yetiştirmelidir. Edebiyat ve sanat dersleri sanat eserlerinin isimlerini ezberletmeyi değil sanatın ne olduğunu öğrencilere aktarmayı ve öğrencilerin duygularını ifade etmelerini sağlamayı amaç edinmelidir. Disiplinler arasındaki etkileşimler ihmal edilmemeli ve eğitim içerikleri ahlaki değerlerle donatılmalıdır. Eğitim ve öğretimin içerisindeki tüm disiplinler öğrencilere genel kültür aktarmayı, öğrencilerin kendi yeteneklerini keşfetmelerini sağlayacak bilimleri tanıtmayı ve öğrencilerde aklın tüm yetilerini geliştirmeyi amaç edinmelidir. Öğretmen bu amacın en önemli sacayağıdır ve bu nedenle bu amacı içselleştirecek öğretmenler yetiştirilmelidir. Ahlak eğitimi sadece söylemlerden oluşmamalı, öğrenilenlerin hayata geçirilmesi sağlanmalıdır. Eğitim ve öğretimde

dünyanın evrensel gerçekleri millî kültür ögelerimizle eş güdümlü biçimde verilmelidir. Değerlerini bilen, dünyaya sevgi ile yaklaşan, saygılı ve saygın, öğrenen, araştıran, düşünen ahlaklı insan tipi hedeflenmelidir.

(Yazar tarafından yazılmıştır.)

2. Adım

- Nurettin Topçu'nun "Öğrenmek zekânın, yapmak ahlakın işidir." sözünden ve eğitimle ilgili görüşlerinden hareketle bilgi öğretiminde ahlakın önemini öğretmeninizin rehberliğinde tartışınız.

3. Adım

- Tartışmanızdan hareketle bilginin öğretiminde ahlakın değeri ile ilgili çıkarımlarınızı aşağıda boş bırakılan alana yazınız.

UYGULAMA

Aşağıdaki tabloda T.C. Millî Eğitim Bakanlığının Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde Erdem-Değer-Eylem çerçevesinde belirlediği değerlerden bazıları verilmiştir. Nurettin Topçu'nun ahlak eğitimi ile ilgili önerilerini ve çıkarımlarınızı gözden geçiriniz. Tabloda belirtilen değerlerle ilgili derslerde geliştirilebilecek uygulama önerilerinizi örnekteki gibi yazınız.

Kök Değerler	Dersler	Uygulama Önerileri
Duyarlılık	- Sosyal Bilimler - Fen Bilimleri	- Yaşlıların ve özel gereksinimli kişilerin toplumsal yaşama katılması için öğrencilerin sorumluluk aldığı etkinlikler düzenlenmesi - Okulun imkânlarına göre tüm canlılara karşı duyarlılık geliştirilmesine yönelik etkinlikler yapılması (Örneğin çevredeki hayvanlar için beslenme istasyonu kurulması, hayvan çiftlikleri ya da hayvan rehabilitasyon merkezlerinin ziyaret edilmesi, bu yerlerde öğrencilere görevler verilmesi, ağaç dikme ve bitki bakım etkinlikleri düzenlenmesi, okulda bitki yetiştirme alanlarının kurulması vb.)
Sorumluluk		
Dürüstlük		
Adalet		
Vatanseverlik		

1.2. BİLGİ VE AHLAK İLİŞKİSİ

Bilginin ahlakla ilişkisi düşünce tarihinin önemli konularından biridir çünkü toplumların istiklali, istikbali, gelişmesi ve huzuru sahip oldukları bilgiyi pratiğe dönüştürmelerine bağlıdır. Bu bağlamda amacına uygun ve doğru kullanılan bilgi, toplumların gelişmesinde önemli bir güç olarak kabul edilir. Ahlak kurallarına uygun olarak kullanılmayan bilgiler, bireylerde ve toplumda huzursuzluğa sebep olmaktadır. Toplumu oluşturan tüm bireylerin bulunduğu konum itibarıyla bilgi ve ahlaka gereken önemi vermesi ve ahlak kurallarının gerektirdiği biçimde davranması, huzurlu bir toplumsal hayatı beraberinde getirir.

1.2.1. Bilgili ve Ahlaklı İnsanın Özellikleri

Konuya Başlarken

"Bilge insan" **ifadesi size neyi çağrıştırıyor? Sizce bir insan nasıl bilge olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.**

Kâinattaki her varlığın olduğu gibi insanın da kendine has ayırt edici özellikleri vardır. Akıl sahibi olması ile ortaya çıkan düşünme ve konuşma özelliklerine bağlı olarak insanın alet yaparak zanaatını ortaya koyması ve sanat eseri üretebilmesi onu evrendeki diğer varlıklardan ayırmaktadır. İnsan, bu özelliklerine bağlı olarak ahlak ve hukuk kurallarının geçerli olduğu bir toplumsal hayat oluşturabilen tek varlıktır. Tüm bu özelliklerden çıkan sonuç; insanın bilen, bilmediklerini araştıran, bilgi üreten ve bildiklerini uygulayan bir varlık olduğu gerçeğidir. İnsan bilgi üretir ve bu bilgiyle yaşadığı çevreyi değiştirip dönüştürebilir *(Görsel 1.7)*. Aynı zamanda taşıdığı ve ortaya koyduğu bu bilgiyi sözlü ve yazılı olarak kendinden sonraki nesillere aktarabilir. Bütün bunlar tarih boyunca insanlığın toplumsal gelişme süreci içinde ürettiği tüm maddi ve manevi değerleri içinde barındıran kültürü oluşturur.

Görsel 1.7
İnsan ve yeryüzü (temsilî)

Gündelik, bilimsel, dinî, felsefi, mesleki, teknik bilgi ve sanat bilgisi insanın ürettiği farklı bilgi türlerinden bazılarıdır. Herhangi bir insanın bu bilgi türlerinin hepsine sahip olması mümkün değildir. Örneğin herkes farklı meslekların bilgisine sahip olamaz çünkü her meslek kendine has bir bilgi, tecrübe ve uzmanlık gerektirir. Bu durum, bilim, sanat, felsefe gibi bilgi alanları için de geçerlidir. Bununla birlikte her insan hayatını devam ettirecek gündelik hayat bilgilerine sahiptir. Toplumsal yaşam içinde bireyler hem görerek hem yaşayarak hem de aile ve toplum tarafından eğitilerek bu bilgileri edinirler, bu bilgiler sayesinde topluma uyum sağlayabilirler.

Tarih boyunca özellikle uzmanlık gerektiren bilgi alanlarında derinleşenler, her toplumda el üstünde tutulmuş ve toplumlarına rehber olmuşlardır. İslam medeniyetinde de gerek Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerde gerek Hz. Peygamber'in hadislerinde bilgi ve bilgi sahibi olanlarla ilgili teşvik, övgü ve yüceltme Müslümanlar için temel yönlendirici olmuştur. Örneğin astronomi, matematik, tıp, tarih gibi konularda çok önemli eserleri olan büyük İslam bilgini Biruni, "Benim bilimle uğraşma sebebim Al-i İmran suresinin 191. ayetidir." demiştir. Biruni'nin dikkatini çeken ve bilim insanı olmasında etkisi bulunan bu ayet şöyledir: "Onlar ki ayaktayken, otururken ve yanları üzerinde yatarken Allah'ı hatırlarlar, göklerin ve yerin yaratılışı konusunda derinlemesine düşünürler de şöyle derler: Rabbimiz, sen bunları boşuna yaratmadın, sen yücesin, bizi ateş azabından koru." (Al-i İmran suresi, 191). Hz. Peygamber de bir hadisinde "Öğreten, öğrenen, dinleyen ya da ilmi seven ol, beşincisi olma, helak olursun!" (Darimi, Mukaddime, 26) buyurarak Müslümanların bilgiyle ilişkisinin nasıl olması gerektiğinin yolunu göstermiştir.

Düşünce tarihi boyunca düşünürler; bilginin ne anlama geldiğini, sınırlarını, bilgi edinme yollarını, araçlarını, bilginin doğruluğunu düşünüp araştırdıkları gibi ahlakı ve ahlaki değerleri de düşünüp ele almışlardır. İnsan, iyiliğin ve kötülüğün bilgisine sahip olmadan bilinçli eylem gerçekleştiremez. İnsanın bilinçli ve iradeli eylemleri ahlaki açıdan değerlendirilebilir. Bu da bilgiyi gerektiren bir durumdur. Sadece bilgili olmak bir insanı değerli kılmak için yeterli bir özellik değildir çünkü bilgi, ancak iyi eyleme dönüştüğünde tamamlanmış olur. Örneğin temizliğin anlamını bilmekle temiz insan olmak birbirinden farklıdır. Bu durum her erdem için geçerlidir. Burada da bilgi erdemli davranışlara dönüştüğünde anlam kazanır ve değerli hâle gelir. Bilgi ve ahlak, sadece insana has özellikler olduğu için insanda bu ikisinin bulunmasıyla amaç gerçekleşmiş olur. Dolayısıyla bilginin insanın kendisine, diğer insanlara ve doğaya faydalı olması gerekir. İnsanın amacı, tüm varlıklar için iyi olanı bilmek ve iyiyi yaşamak olmalıdır.

İyinin ve doğrunun bilgisine sahip olan insan, bu bilgilerini ahlaki ilkeler çerçevesinde eyleme geçirdiğinde ahlaklı insan olur. İnsan, bilgiyle kendini ve kâinatı daha iyi kavrar ve bu sayede hayatı daha iyi anlamlandırabilir. Bilgide derinleştikçe insan olmanın anlamını ve sorumluluğunu daha fazla bilir. Sorumluluklarının farkında olan insan, erdemli yaşamıyla topluma örnek olur; ahlakı en güzel şekilde temsil eder çünkü ahlak aynı zamanda örnek olmayı gerektiren bir durumdur. Farklı bilgi alanlarında bilgi sahibi olup bunun gerektirdiği sorumluluğu taşıyan ve yaşayan insanlara bilge (hakim) ismi verilmiştir. Hakim (bilge) kavramının "hikmet" kelimesinden türemiş bir sıfat olduğu düşünüldüğünde bilgeliğin, bilginin yanında davranış boyutunun ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. Bilge insanlar; bilgi ve ahlakı şahsında birleştiren,

Bilgi Kutusu

İslam medeniyetinde bilgi kavramıyla ilgili *Bilginin Zaferi* adlı çok önemli bir eser kaleme alan Franz Rosenthal (Fıranz Rozıntayl), İslam medeniyetinin en önemli kavramının "ilim" kavramı olduğunu, bu kavramın hiçbir medeniyette bu kadar merkezî olmadığını şöyle ifade eder: "… Hatta Müslüman medeniyetinde "ilim" kadar bütün yönleriyle belirleyici olmuş başka bir kavram yoktur… Müslüman entelektüel hayatının, Müslüman dinî ve siyasi hayatının ve nihayet bir Müslüman'ın gündelik hayatının hiçbir yönü, Müslüman'ın en yüce değeri anlamında "bilgi"ye yönelik kuşatıcı tavra yabancı değildir."

Franz Rosenthal, *Bilginin Zaferi*

bilgileriyle, sözleriyle ve davranışlarıyla topluma örnek olan kişilerdir. Peygamberler bilge insanların en fazla bilinenlerindendir ve taşıdıkları en güzel ahlaki özelliklerle insanlığa örnek teşkil ederler. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin anlatıldığı pek çok ayette onlara bilgi ve hikmet verildiği zikredilir: "(Yusuf) olgunluk çağına erişince ona hikmet ve ilim verdik…" (Yusuf suresi, 22); "Musa olgunluk çağına ulaşıp gelişimini tamamlayınca biz ona ilim ve hikmet verdik..." (Kasas suresi, 14); "Biz Lut'a da bir hikmet ve bir ilim verdik …" (Enbiya suresi, 74).

▲
Görsel 1.8
Öz farkındalık bilinci (temsilî)

İnsan hayatında bilgi ile ahlak arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bazı insanlar ahlaki bilgiye sahip olmadan da iyi davranışlarda bulunabilirler ancak bilgiye dayalı iyi davranışlar daha anlamlı ve değerlidir. Bu anlamda bilgiyi ve ahlakı kendinde birleştiren insan, öncelikle kendini bilen ve tanıyan insandır. Başkasını bilmek de öncelikle kendini bilmekten geçer. Buradan yola çıkarak içinde yaşadığı âlemi ve bunun yaratıcısını bilir. Bu yüzden Sokrates'ten Yunus Emre'ye, Hz. Ali'den Hacı Bayram Veli'ye kadar birçok düşünür kendini bilmeye vurgu yapmıştır. Kendini bilen ve gerçekleştiren insan, herkesin iyiliği için uğraşan erdemli bir hayatı amaç edinir. Kendine, insanlara, varlıklara ve yaratıcısına karşı sorumluluklarının farkındadır. Bu sorumluluk bilinci de erdemli bir hayatı beraberinde getirir. İnsan, öncelikle kendi hâlinin muhasebesini yapar ve kendi eksiklerinin farkına varır *(Görsel 1.8)*. Kendi hâlinin farkında olmayan bir insanın başkalarına faydası olmaz.

Bilgili ve ahlaklı insan adildir. Adil olmanın gerektirdiği erdemlerden biri de güvenilir olmaktır. Güvenin olmadığı bir yerde huzurlu bir toplumsal hayattan bahsetmek mümkün değildir. Güvenilir olmak için de tüm söz ve eylemlerde "doğruluk" ilkesi esas alınmalıdır. Bilgili ve ahlaklı insan, her varlığa karşı adaletli olur ve kul hakkı bilinciyle davranışlarına yön verir. Bilgili ve ahlaklı insandan zarar gelmeyeceğini bilmenin verdiği rahatlık duygusu, toplumda insanların birbiriyle tam bir güven içinde iletişim kurmasını sağlar.

Bilgili ve ahlaklı insan merhametlidir, affedici ve bağışlayıcıdır. Davranışlarında ölçüyü ve dengeyi esas alır. Paylaşmaya ve yardımlaşmaya çok önem verir. Çünkü iyiliklerin ve güzelliklerin paylaşıldıkça çoğaldığının bilincindedir. Sadece kendisine ve yakın çevresine değil tüm insanlığa karşı iyilik sorumluluğunu taşıması gerektiği bilinciyle yaşar. Bu farkındalığın sonucu da yardımseverlik ve diğerkâmlıktır.

Bilgili ve ahlaklı insan nerede, nasıl davranacağını bilen; edep sahibi insandır. Nezahet (temiz ahlak), nezaket ve hoşgörü sahibidir. İnsanları fikirleri ve inançları sebebiyle hor görmez. Hem insanların hem de Allah'ın sevdiği bir insan olma amacındadır. Erdemleri en güzel şekilde temsil eder ve insanlara örnek olur. Sahip olduğu bilgiyi ahlaka dönüştürüp insan olmanın anlamını ve değerini her eyleminde gösterir. Ahlaki farkındalığın birey ve toplum bazında artırılması ve ahlaki değerlerin içselleştirilmesi sonucunda o toplumda iyiliğin hâkimiyeti artar, huzur ve mutluluk yaygınlaşır.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özellikler nelerdir? Açıklayınız.

2. Bilgi, erdemli bir insan olmak için tek başına yeterli midir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

3. İslam düşünce tarihinde felsefenin diğer adı hikmettir. Filozoflara ise "hakim" denilmiştir.

Öğrendiğiniz "hakim" kavramının anlamından yola çıkarak filozoflara neden bu ismin verildiği hakkındaki düşüncelerinizi açıklayınız.

4. İslam medeniyetinde bilgi ve bilgiye sahip olmak niçin değerli görülmüştür? Örneklerle açıklayınız.

UYGULAMA

Bilgi ve ahlak ilişkisi ile ilgili çalışmayı aşağıdaki adımları takip ederek tamamlayınız.

1. Adım

Aşağıdaki metinden hareketle soruları cevaplayınız.

(...) Sokrates erdemin temeline kendini bilmeyi yerleştirir, bilmenin erdem, bilgisizliğin ise kötülük olduğunu, hiç kimsenin bilerek kötülük yapmayacağını söylerken benzer şekilde Türk İslam sufi ve şairlerinden Yunus Emre kendini bilmenin gerçek ilim olduğunu "İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir." dizeleriyle ifade eder. Nitekim kendini bilen, kendi özünü yakalayan, varoluş ereğini anlar. Buna göre olması ile olmaması gerekenin ayrımına varır. Artık onun yapması gereken varoluş ereğine göre yaşamaktır. Çünkü bilmek, bilgisine göre eylemde bulunmayı gerektirir.

(...) Anlatıldığına göre Sokrates'in dostu Khairephon (Kirafon), bir gün Delphoi'ye (Delpfoy) gitmiş, orada Apollon tapınağının kâhinine insanlar arasında Sokrates'ten daha bilge bir kimsenin olup olmadığını sorduğunda hayır cevabını almıştır. Durumu Sokrates'e anlattığında Tanrı Apollon'un neden bir başkasını değil de kendisini en bilge olduğunu ifade ettiğini sorgulamaya başlamıştır. Sonuçta kendisi dâhil bilge olduğunu iddia eden hiç kimsenin gerçekte bir şey bilmediğinin farkına varır. Tuhaf olan kendisi dışındaki kimselerin bilmediklerinin de farkında olmadıklarıdır. Kendisinin farkı bunun bilincinde olmasıdır. Zira kimsenin bir şey bilmediği durumda bilmediğinin farkında olmak da bilgelikti ya da en azından bilgeliğin başlangıcıydı. Bu nedenle bilmek, bilmediğini bilmek aslında en büyük erdemdir. Zira doğru, dürüst, iyi, kötü, dindar, adil ve ölçülü olmanın ne olduğunu bilen ona göre eylemde bulunur. Çünkü bilmek, bu niteliklerin ne olduğunu anlamaktır. Erdemlerin ne olduğunu bilen zorunlu olarak onu ister. Aslında bilen insanın doğası güzeli, doğruyu istemeye meyillidir. Buna karşın kötüyü bilen de ondan uzak duracaktır. O nedenle hiç kimse aslında bilerek kötülük yapmaz. Dolayısıyla kötülüğün kaynağı bilgisizliktir. İnsan doğası gereği iyi şeyleri kötü şeylerden üstün görür. Yine iki kötü şey arasında bir seçim de yapması gerekirse herkes daha az kötü olanı seçer.

(...) Zira kendini bilmek aynı zamanda kendine sınır çizmektir. Bu durumda Delphoi tapınağındaki çağrı haddini bilmeye dönüşmektedir. Bu anlamda kendini bilen insan olması gereken ile olmaması gereken arasındaki ayrımın farkına varır. Bu ayrımın farkına vardığında olmaması gerekenden uzaklaşıp olması gerekene doğru dönüş süreci başlar.

İsmail Şimşek, *Bir Erdem Olarak 'Kendini Bil' Öğretisi*

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Sokrates'in bilgili olmayı erdem, bilgisizliği ise kötülük olarak tanımlamasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

2. Metne göre insanın kendini bilmesi neden önemlidir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

3. Bilgili olmak ile ahlaklı olmak arasında nasıl bir ilişki vardır? Düşüncelerinizi "Kendini bilen haddini bilir." **cümlesinden hareketle tartışınız.**

2. Adım

Tartışma sonuçlarınızdan yola çıkarak bilgili ve ahlaklı insanların özelliklerini aşağıdaki şemaya örnekteki gibi yazınız.

Karekodda bağlantısı verilen videoyu izleyerek öğrendiklerinizi pekiştiriniz. ▶

1.2.2. Bilginin Önemi

Konuya Başlarken

"Bilgisiz insan, meyvesiz ağaca benzer." **atasözünden hareketle bilginin önemi ile ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.**

İnsan merak eden bir varlıktır. Farkına vardığı her ne varsa onu bilmek, tanımak ve anlamak ister. İnsanın kendini, iç dünyasını, etrafında olup biteni, evreni anlama ve kavrama çabası bilgiye giden yoldur. Bilgi, insanın zihninde kavramsal olarak karşılık bulan ve düşünmeyi sağlayan bir araçtır. Herhangi bir konuda zihnen kavranan ve bilinenler birer bilgi olarak varlığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle bilgi, bilen ile bilinen arasındaki ilişkiden doğan üründür.

Bilgi, bilmek ve bilim anlam bakımından birbiriyle alakalı kavramlardır. Bilmek; bir şeyi öğrenmek, anlamak, kavramak ve idrak etmek gibi anlamlara gelir. Bilim ise evrenin ve olayların bir bölümünü deney, gözlem gibi yöntemlerle inceleyerek bunlara ait yasalara ulaşmaya çalışır. İslam dini de düşünmeye, bilmeye ve araştırmaya değer verir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de ilim (bilgi) kavramı türevleriyle beraber yedi yüz elli yerde geçer. Bu, bilginin ve bilmenin önemine bir işaret olarak kabul edilir. İnsan nerede nasıl davranacağını bilgiye göre ayarlar. Bir şeyi bilmeden, anlamadan doğru yapmak mümkün değildir. Bu açıdan bilgi insan için vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

Ahlakın bilgi, duygu ve davranış boyutları vardır. Ahlak bir değerler sistemi olduğuna göre birey önce ahlaki değerler hakkında bilgi sahibi olur. O bilgiler neticesinde bazı davranışların iyi bazı davranışların ise kötü olduğunu öğrenir. Örneğin yalan söylemek kötüdür, başkasının hakkına saygılı olmak ise iyidir. Değerler bir davranışın yapılmasını veya yapılmamasını tavsiye eder. Örneğin kişinin muhtaç birine yardım etmesi, devlet malını koruması bilgiyi eyleme dönüştürmesidir. Bu eylemlere bağlı olarak kişide bazı his ve heyecan hâlleri oluşur. İyi bir davranış sergileyen birey, huzur ve sevinç hisseder çünkü öğrendiği bilgiyi eyleme geçirmenin mutluluğunu yaşar. Kötü bir davranış yaptığında ise suçluluk hissi veya vicdan azabı duyar.

Görsel 1.9
Zümer suresi, 9. ayet, Hattat Mehmet Arif Vural

İslam dininin ana kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ile hadislerde bilgi ve bilginin önemi üzerinde titizlikle durulur. Kur'an-ı Kerim'in Zümer suresinin 9. ayetinde "… Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunu anlar." buyurulmuştur *(Görsel 1.9)*. Ayetin "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" ifadesiyle bilmenin önemine vurgu yapılmaktadır. Bu ayetin

öncesine bakıldığında ahiret gününe değinildiği görülür. Din ve iman konularında kararsız insan tipinin bir bela ve sıkıntıyla karşılaşınca Rabbine yalvardığı fakat sıkıntısı giderilince başına hiçbir şey gelmemiş gibi davrandığı anlatılır. Bu insan tipleriyle ibadetine devam eden, ahiret endişesi taşıyan, Rabbinin rahmetini umarak hak yolda bilinçli yürüyenlerin bir olmayacağı dile getirilir. Ayet, genel anlamda hangi konuda olursa olsun Allah katında bilimin (doğru bilginin) mutlak bir değer olduğuna işaret eder. Özel anlamda ise Allah'ı bilip tanımayı (marifetullah) ifade eder. Ayetin son bölümündeki "Doğrusu ancak akıl sahipleri bunu anlar." ifadesinde aklını kullanan kişilerin bilenle bilmeyenin farkını ortaya koyabileceğine işaret edilir. Kur'an-ı Kerim'de aynı vurgu yapılarak dikkat çekilen başka ayetler de vardır. Örneğin Yunus suresinin 100. ayetinde de aklını kullanmayanların "inkâr bataklığında" kalacakları ifade edilerek aklıselim olmanın önemi vurgulanır.

Kur'an-ı Kerim, Araf suresinin 52. ayetinde Allah'tan gelen bir bilgi olarak nitelendirilmektedir. Bu da İslam'da bilgiye verilen önemi göstermektedir. Taha suresinin 114. ayetinde de "Rabbim, ilmimi arttır!" şeklinde Allah'a dua edilmesi öğütlenir. Bu bağlamda Hz. Peygamber hem dua etmiş hem de insanları ilim öğrenmeye şöyle teşvik etmiştir: "Kim ilim için yola çıkarsa Allah ona cennete giden yolu kolaylaştırır. Melekler, hoşnutluklarından dolayı ilim öğrenene kanatlarını serer. Sudaki balıklara varıncaya kadar yer ve gök ehli âlim kişinin bağışlanması için Allah'a yalvarır. Âlimin, âbide (ibadet edene) üstünlüğü, (parlaklık bakımından) ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Kuşkusuz âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler miras olarak ne altın ne de gümüş bırakmışlardır; onların bıraktıkları miras ilimdir. Dolayısıyla kim onu alırsa büyük bir pay almış olur." (Tirmizi, İlim, 19). Âlimleri peygamberlerin vârisleri olarak niteleyen başka bir hadis hem bilginin kıymetini hem de bilginlerin bildiklerini insanlığın hayrına kullanmakla sorumlu olduklarını gösterir. Burada şu husus çok önemlidir: İlim bizatihi bir değer olmakla birlikte davranışa dönüşmelidir. İlim eğer insana ve insanlığa fayda sağlamıyorsa veya kötü bir maksat için kullanılıyorsa İslam ahlakı açısından bir değer ifade etmez. Zira Hz. Peygamber, "Faydasız ilimden Allah'a sığınırım." (Tirmizi, Daavat, 68) diye dua etmiştir.

Bilgi Kutusu

Zümer, topluluklar anlamına gelir. Sure adını "zümer" kelimesinden almıştır. Bu surede genel olarak üç konudan bahsedilir:

1. Allah'a kulluk,

2. Allah'ın rahmetinden ümit kesmemek,

3. Kur'an-ı Kerim'de her türlü misale yer verildiği.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. "... Hadi hakkında bilginiz olan konuda tartıştınız fakat hiç bilgi sahibi olmadığınız bir konuda niçin tartışıyorsunuz! Oysa Allah bilir, siz bilmezsiniz." (Al-i İmran suresi, 66) **ayetinden hareketle bilenlerle bilmeyenler arasında ne gibi farklılıklar olduğunu düşünüyorsunuz? Açıklayınız.**

2. Bir yanda ilimler, devâdır cana,
Bir yanda cehâlet, susamış kana,
Allah'ın Kelâm'ı der ki insana;
Bilenle bilmeyen, bir olur mu hiç?

Cengiz Numanoğlu

Yukarıdaki dörtlükte geçen "ilimler devâdır cana" **ve** "cehâlet susamış kana" if**adelerinden yola çıkarak bilginin bireysel ve toplumsal açıdan önemini açıklayınız.**

3. Hz. Peygamber'in "Âlimler peygamberlerin vârisleridir." **hadisi ile ne anlatılmak istenmektedir? Düşüncelerinizi açıklayınız.**

4. Ahlakta bilgi, eylem ve duygu olmak üzere üç boyut bulunmaktadır.

Duygu boyutunun bulunmadığı ahlaki davranışta ne gibi durumlar ortaya çıkabilir? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle açıklayınız.

5. "O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir. Şüphesiz bunlarda aklını kullanan bir millet için ibretler vardır." (Nahl suresi, 12)

"Geceyle gündüzün birbiri ardınca gelişinde, Allah'ın gökten rızık (sebebi olarak yağmur) indirip, onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde, rüzgârları evirip çevirmesinde aklını kullanan bir toplum için deliller vardır." (Casiye suresi, 5)

"Rabbim, ilmimi arttır!" (Taha suresi, 114)

Bu ayetlerlerden hareketle İslam'ın araştırma, düşünme ve bilgi konusundaki yaklaşımı ile ilgili düşüncelerinizi yazınız.

UYGULAMA

Aşağıdaki adımları takip ederek verilen çalışmayı tamamlayınız.

1. Adım

- Akıl, bilgi, duygu ve eylem ilişkisini tartışmak üzere aşağıdaki tabloyu inceleyiniz.

Kavramlar	Tanımlar
Akıl	1. Düşünme, anlama ve kavrama gücü. 2. Sadece insana has bir meleke olarak kavramlar, olaylar, vakıalar arasındaki ilişkileri idrak etme gücü.
Bilgi	Herhangi bir konuda bilinen, zihince kavranmış olandır, diğer bir ifadeyle bilen ile bilinen arasındaki ilişkiden doğan üründür.
Duygu	Belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim; kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik.
Eylem	1. Eylemek işi, fiil, aksiyon. 2. Belli bir amaca dönük iş.

2. Adım

- Tartışma için öğretmeninizin rehberliğinde iki grup oluşturunuz.
- Sıraları iç içe iki çember oluşturacak şekilde düzenleyiniz.
- Gruplar hâlinde dış çemberde yer alanlar içe, iç çemberde yer alanlar da dışa bakacak şekilde yüz yüze oturunuz.

3. Adım

- Akıl, bilgi, duygu ve eylem ilişkisi hakkındaki düşüncelerinizi karşınıza oturan arkadaşınız ile beş dakikalık sürede paylaşınız.
- Beş dakika dolduğunda öğretmeninizin yönlendirmesiyle dış çember sabit kalacak, iç çember saat yönünde hareket edecek şekilde bir sıra atlayınız.
- Karşınıza oturan yeni arkadaşınızla düşüncelerinizi paylaşınız.
- Bu uygulamayı üç ya da dört tur tekrarlayınız.

4. Adım

- Yaptığınız çalışmayı aşağıdaki sorular çerçevesinde değerlendiriniz.

• **Bu tartışma size hangi bakış açılarını kazandırdı? Yazınız.**

- **Bu çalışma, konuyla ilgili nasıl bir sonuca ulaşmanızı sağladı? Açıklayınız.**

Karekodda bağlantısı verilen metni okuyarak öğrendiklerinizi pekiştiriniz.

1.2.3. Siyaset, Felsefe, Din ve Bilim Alanlarında Bilgi ve Ahlak İlişkisi

Konuya Başlarken

Sahip olduğunuz bilgilerin sorumluluklarınızı yerine getirmede nasıl bir etkisi olduğu ile ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

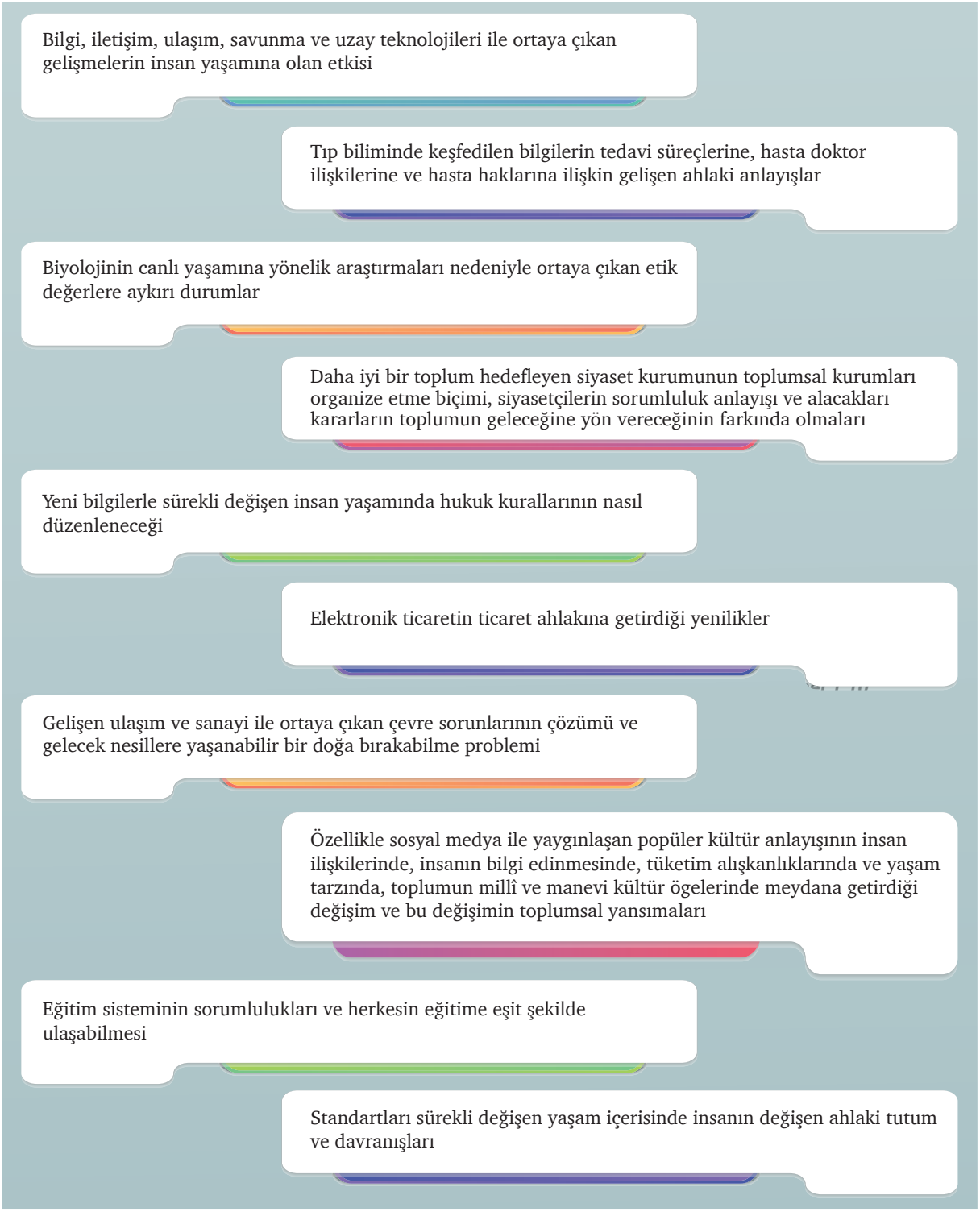

Görsel 1.10
Bilginin farklı alanlarda kullanımı

İnsanın varlığını sürdürmesi, kendini gerçekleştirmesi, kültür ve medeniyetini kurabilmesinde en önemli unsur olan bilgi, çok boyutlu ve karmaşık bir kavramdır. Felsefe, din, siyaset, teknoloji, hukuk, ekonomi vb. farklı disiplinlerin ve bilim dallarının ortak konusu olan ve tüm disiplinlerin kendi alanlarına göre değerlendirdiği bilgi, zamanla günlük yaşamın her alanının konusu hâline gelmiştir *(Görsel 1.10)*. Alanına, oluşumuna, uygulanmasına, niteliğine ve etkisine göre tüm disiplinlerde bilgiye farklı açıklamalar getirilmektedir. Bilme eylemi ile özdeşleşen bilgi; insanın evreni, çevresini, kendini anlama ve anlamlandırma faaliyetinin sonucudur. İnsanoğlunun bilişsel yapısında değişikliğe neden olan, çevresindeki yapıyı anlamasını sağlayan, bir seçim yapması gerektiğinde ihtiyaç duyduğu unsur "bilgi" olarak adlandırılmaktadır.

Bilginin çok boyutlu yapısı, ahlak ile olan ilişkisini de etkilemektedir. Ahlak bir değerler sistemidir ve her değer bir bilgidir. İnsanın ahlaka ilişkin belirlenimleri de soruları da bilme eyleminin sonucudur. Bilme eylemi aynı zamanda insanın ahlaki anlamda iyiyi, kötüyü, doğruyu, yanlışı, erdemleri bilmesi; aklını, tecrübesini ve sezgisini kullanarak bildiklerini uygulamasıdır. Farklı disiplinlere ait bilgiler insan yaşamını değiştirirken insan da bunlara uygun yeni değerler üretir ve bu değerleri yaşamında uygular. Bilgi, ahlaki karar ve eylemlerinde insanın yönünü belirler. Ahlaki, felsefi, gündelik, teknik, sanatsal, dinî, bilimsel vb. türden bilgiler insan eylemlerinin temelinde yatan güçtür. Bireyin mesleği ya da ailesi ile ilgili aldığı kararlara, gündelik yaşamındaki

davranışlarına, inançlarına, siyasete ve yaşama ilişkin görüşlerine, değerlerine, toplumsal yaşama uyum sağlamasında, iradesi ile ahlaki kararlar almasında ve uygulamasında bilginin etkisi kaçınılmazdır. Toplumsal düzeni sağlayan kurallar ve kültür ögeleri, bilgi aracılığıyla toplum nezdinde kabul görür. Bilgi, ahlakın konusu olarak görülmese de bireyin onu kullanış biçimi bilgiyi ahlakın konusu hâline getirir. Bilgi ile ahlak ilişkisini gösteren ve günümüzde tartışılan konulardan bazıları aşağıdaki şemada verilmiştir:

Bilim ve teknolojinin insan yaşamında daha etkin hâle geldiği ve beraberinde yeni problemlere neden olduğu çağımızda bilgi ve ahlak ilişkisinin önemi her geçen gün artmaktadır. İnsanoğlunun bilgisi sürekli yenilenmekte ve değişmektedir. Elde edilen veya erişilen her yeni bilgi insan davranışlarını etkilemektedir. Bu etkilerin sonucunda ortaya çıkan düşünceler, ilkeler, ahlaki açıklamalar ve geliştirilen tutumlar tüm insanlığı ilgilendirmektedir. Bu nedenle birey, toplum ve doğa ilişkilerinin daha iyi anlaşılmasında ahlakın üstlendiği rol, bilgi alanlarında yapılacak çalışmaların da yönünü belirlemektedir.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. İnsan bilgiye neden ihtiyaç duyar? Düşüncelerinizi açıklayınız.

2. Herhangi bir alanda bilgi sahibi bireylerin ahlaki kararlarına ve eylemlerine olan etkileri nelerdir? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle açıklayınız.

3. Bilgi ve özgürlük arasında nasıl bir bağ vardır? Düşüncelerinizi açıklayınız.

4. Bilgili olmak insana hangi sorumlulukları yükler? Açıklayınız.

5. Bazı bilimsel gelişmeler ahlaki problemlere yol açabilir mi? Bu problemlere örnekler vererek düşüncelerinizi paylaşınız.

UYGULAMA

Aşağıdaki bilgi ve ahlak ilişkisiyle ilgili çalışmayı verilen adımları takip ederek tamamlayınız.

1. Adım

- Öğretmeninizin rehberliğinde iki gruba ayrılınız.
- Gruplardan birini soru, diğerini cevap grubu olarak belirleyiniz.
- Her gruba birer başkan (lider) seçiniz.
- Soru grubunun görevi "Bilgili olmak ahlaklı olmayı gerektirir mi?" sorusundan hareketle siyaset, din, bilim ve felsefe alanlarında bilgi ve ahlak ilişkisine yönelik sorular hazırlamaktır.
- Cevap grubunun görevi ise olası sorulara olası cevaplar hazırlamaktır.
- Bu görevinizi 15-20 dakikalık bir sürede yerine getiriniz.

2. Adım

- Hazırlık sürecinin ardından soru grubu olarak hazırladığınız soruları cevap grubuna yöneltiniz.
- Cevap grubu olarak hazırladığınız cevapları paylaşınız.
- "Bilgili olmak ahlaklı olmayı gerektirir mi?" sorusundan hareketle bilgi ve ahlak ilişkisini tartışınız.

3. Adım

- Tartışmanızdan hareketle bilgi ve ahlak ilişkisi ile ilgili çıkarımlarınızı aşağıda boş bırakılan alana yazınız.

Çıkarımlarım:

1.2.4. Meslek Hayatında Ahlakın Önemi

Konuya Başlarken

"Vaktiyle bir kumaş taciri Osmanlı diyarına gelip bir imalathanedeki kumaşları beğenmiş, fiyatta da anlaşmışlar, hepsini sarıp sarmalamaya başlamışlar. Bu esnada dükkân sahibi bir kumaş topunu kenara ayırmış, yabancı tüccar sebebini sorunca "Bu top kusurlu (defolu), bunu size satamam." demiş. Yabancı tüccar "Fark edilecek bir kusuru yok, o kadar kusur bizim memlekette aranmaz, sen onu da sarıver." deyince Osmanlı tüccarın cevabı şöyle olmuş: "Ben malımın kusurlu olduğunu söyledim, siz biliyorsunuz. Fakat siz onu kendi memleketinizde satarken, alıcılarınız bilmezler. Böylece ben müşterilerinize kusurlu mal satmış olacağım. Neticede Osmanlının gururu, şeref ve haysiyeti rencide olacak ve Müslümanları hilekâr ve sahtekâr zannedecekler. Ben bu vebalin altına asla giremem ve bu topu size asla satamam."

Recep Temel, Türker Göksel; *Meslek Ahlakı*

Tüccar veya zanaatkâr olsaydınız, bir malı üretirken ya da satarken nelere dikkat ederdiniz? Metinden hareketle düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

İnsanın biyolojik varlığını sürdürebilmesi, beslenme, giyinme, barınma gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmesine bağlıdır. Bu ihtiyaçlar, insanlık tarihinin başından itibaren toprak, su, maden gibi doğada hazır bulunan kaynaklarla karşılanmıştır. Nüfusun artmasıyla beraber toplumsal yaşamın gelişmesi, şehirlerin kurulması, insanın doğayı keşfetme ve ondan faydalanabilme yeteneğinin artması bu ihtiyaçların düzenli bir şekilde temin edilmesini gerektirmiştir. Bunun sonucunda bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında bilgi, beceri, yetenek ve tecrübeyle belli bir işte uzmanlaşmış insanlara ihtiyaç duyulmuştur. Böylece meslek kavramı ortaya çıkmış ve birçok meslek dalı toplumsal hayata girmiştir.

"Meslek" kelimesi, "belli bir eğitim ile kazanılan, sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş" anlamında kullanılmaktadır. Günümüzde bir işin meslek olarak kabul edilebilmesi için ortaya konan ölçütlerden bazıları şunlardır:

- Bir eğitim veya öğretim sonucunda elde edilmiş olmalıdır.
- Topluma faydalı mal üretiminde veya hizmet verilmesinde katkısı bulunmalıdır.
- Bir meslek teşkilatına bağlı olarak yapılmalıdır.
- Sürekli olmalıdır.

Tarihin akışı içinde toplumsal ve ekonomik yapıda arzuhâlcilik, ciltçilik gibi bazı meslekler ortadan kalkarken bilgisayar programcılığı, iletişim uzmanlığı gibi yeni meslekler ortaya çıkmıştır. Daha önce el emeğine ve insan gücüne dayalı üretimden sanayi devrimi ile makineye dayalı üretime geçilmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle toplumsal yapıda ortaya çıkan ihtiyaçlar yeni iş ve meslek alanlarının doğmasını sağlamıştır. Günümüz dünyasında ise insani ihtiyaçlar tarım, sanayi ve hizmet sektörü olmak üzere üç temel alanda karşılanmaktadır.

Ahlakın insanı ve toplumu kuşatan gerçekliği doğal olarak tarih boyunca üretim alanlarında yer alan meslek gruplarını ve organizasyonlarını da etkilemiştir. Her meslek dalı kendi içinde bir ahlak düzeni kurmaya çalışmış, bu da beraberinde meslek ahlakı olarak nitelendirilen bir anlayış ortaya çıkarmıştır. Türk tarihinde de Ahilik gibi örnekleri görülen meslek teşkilatları, üyelerinin maddi kazançlarını gözetmekle birlikte onları daha yüce bir gaye olan insanlığa hizmet etmeye yöneltmiştir. İnsanlara faydalı olmayı, bireysel ve toplumsal iyiliği gözetmeyi teşkilat üyelerine öğretmeyi amaçlamıştır. Meslek ahlakı, genel ahlaki ilkelerin meslek hayatında uygulanmasına yönelik bir farkındalıktır. Tarihte bu meslek kuruluşlarının genel ilkeleri arasında doğruluk ve güvenilirlik, kusursuz üretim ve hizmet, emeğe saygı, tüketici hakkına riayet, sorumluluk bilinci, üretim ve hizmette eşitlik, çevreye duyarlılık, sevgi ve hoşgörü, insan haklarına saygı vb. yer almaktadır *(Görsel 1.11)*.

Görsel 1.11
İş ahlakı ve güven (temsilî)

Türk toplumunda ahlaki ilkelere duyarlılık konusunda en önemli yönlendiricinin Kur'an-ı Kerim ve hadislerde yer alan genel ahlak ilkelerine yapılan vurgu olduğu görülür. Ahlak hayatın her alanını ilgilendiren bir olgu olduğundan bu kaynaklarda genel ahlak ilkelerine vurgu yapılmıştır. Hz. Peygamber "Allah sizden birinin yaptığı işi sağlam, temiz ve güzel yapmasını sever." (Beyhaki, Şüabü'l-İman, 4/334) buyurarak her iş ve meslek sahibinin temel ahlaki ilkelerini ortaya koymuştur. İşi temiz yapmak; halis niyetle, usulüne uygun, özenli, estetik ve her yönüyle uyumlu yapmaktır. İş insanı, üretim ve ticaretinde; işçi, fabrika ve atölyesinde; kamu görevlisi, bürosunda; meslek erbabı ve zanaatkâr ise sanatında kısacası herkes kendi işinde dürüst olmalıdır. Her insan sorumluluklarını zamanında ve en güzel şekilde yerine getirmelidir. İşlerin sağlam, kaliteli ve düzgün bir biçimde yapılması, insanı hem kul hem de kamu hakkı sorumluluğundan kurtarır. İşini bu çerçevede yapan bir kimsenin Allah tarafından sevildiği Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde bildirilmektedir.

Konunun bir başka boyutu da ticaret hayatında İslam'ın doğruluk, güvenilirlik ve helal kazanç konusundaki hassasiyetidir. Kur'an-ı Kerim'deki "Ölçüyü tam tutun, eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın." (Şuara suresi,181-182), "Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de sonucu daha güzeldir." (İsra suresi, 35) ayetleri bu konuda temel ilkeleri ortaya koyar *(Görsel 1.12)*. "Satarken, satın alırken, alacağını talep ederken hoşgörülü davranıp kolaylık gösteren kimseye Allah rahmetiyle muamele eylesin." (Buhari, Büyu, 16) buyurarak Müslümanlara ticaret ahlakının ilkelerini öğreten Hz. Peygamber'in hayatında bununla ilgili birçok örnek vardır. Bu örneklerden birisi de şöyle aktarılmıştır: Hz. Peygamber bir gün Medine pazarında gezerken buğday satan bir adam görünce yanına gelerek yığın hâlinde duran buğdayın içine elini daldırır ve buğdayın içinin ıslak olduğunu görür. Buğday satan adam yağmurdan ıslandığını söylese de Hz. Peygamber "Öyleyse ıslak olan kısmı insanların görmesi

Görsel 1.12
Ölçü ve tartıda dürütstlük (temsilî)

için üste koyman gerekmez miydi? Bizi aldatan, bizden değildir." (Müslim, İman, 164) buyurmuştur.

Toplumsal bir varlık olan insan, akli yetilerini kazanmaya başladığı andan itibaren kendini ahlaki ilkelerin yönlendirdiği bir hayatın içinde bulur. Toplumun huzuru için insanın her eyleminin hem temel ahlak kurallarına hem de işinin gerektirdiği ahlak kurallarına uygun olması gerekir. Dolayısıyla insan doğruluk, dürüstlük, adalet, güven, yardımseverlik gibi genel ahlak ilkelerinin yanında işinin ve mesleğinin gerektirdiği yeterlilik, emeğe saygı, hak bilinci, insanlar arasında eşit davranma gibi iş ve meslek ahlakı ilkelerine de uymalıdır. Bireyin mutluluğu ve toplumsal hayatın huzuru, böyle bir ahlaki bilincin varlığıyla doğrudan ilişkilidir.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Meslek sahibi olsaydınız mesleğinizi icra ederken dikkat edeceğiniz ahlaki hususlar neler olurdu? Açıklayınız.

2. Osmanlı toplumunda Ahilik teşkilatı, esnaf ve zanaatkârın mesleki ahlakına, işini iyi ve sağlam yapmasına çok önem verirdi. Örneğin bir ayakkabıcının sattığı ayakkabı hakkında şikâyet geldiğinde çarşıdaki tüm esnaf ve zanaatkâr toplanır, çarşının Ahi şeyhi, onların önünde şikâyet konusu olan ayakkabıyı çarşının damına atardı. "Pabucu dama atılmak" deyimi bu uygulamaya dayanır. Bu davranış o zanaatkâr için büyük bir itibar kaybı olurdu.

Buna göre insanların yaptığı herhangi bir işi güvenilir, iyi ve başarılı yapması onlara ne kazandırır? Düşüncelerinizi açıklayınız.

3. "Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz / Şahsın rütbe-i aklı eserinde görünür." (Kişinin aynası işidir, lafına bakılmaz. Bir kişinin aklının seviyesi, yaptığı işten anlaşılır.)

Ziya Paşa'nın beytinde geçen "iş ve eser" **kelimeleri meslek ahlakı yönünden ne ifade eder? Açıklayınız.**

4. Ahilik sisteminde olduğu gibi günümüzdeki meslek kuruluşlarının esnaf ve zanaatkârların eğitimine ne gibi katkıları vardır? Açıklayınız.

5. Etrafınızda meslek ahlakı bakımından takdir ettiğiniz insanlar var mı? Onları hangi özellikleri sebebiyle takdir ediyorsunuz? Açıklayınız.

6. İşini hakkıyla yapmak ne demektir? İşini hakkıyla yapan insanların çoğunlukta olmasının toplumsal yaşama etkisi nasıl olur? Açıklayınız.

Farklı Kaydet

Konuyla ilgili öğrendiğiniz bilgileri kendi hatırlayacağınız şekilde kısaca bu alana not edebilirsiniz.

UYGULAMA

Tarihsel süreçte mesleklerin değişimi ile ilgili yapacağınız çalışmayı verilen adımları takip ederek tamamlayınız.

1. Adım

Bu çalışma öncesinde hazırlık yapmanız gerekmektedir. Hazırlık için genel ağdan ya da yazılı kaynaklardan geçmişte var olan, günümüzde geçerliliğini ya da önemini yitiren ve gelecekte ortaya çıkabilecek mesleklerle ilgili bir araştırma yapınız. Genel ağdan güvenilir bilgiye ulaşmak için aşağıdaki ölçütlere dikkat ediniz:

- Önemli kelimeleri ya da kelime gruplarını düşününüz. Arama yaparken bu kelimeleri kullanınız.
- Farklı kelimeler ve birden çok veri tabanı kullanarak bir konuda birden çok arama yapınız. Hangi kelimelerin ve hangi kaynakların en iyi sonuçları verdiğini tespit ediniz.
- Bilgilerin yayınlanma zamanı, yazarı ve yayımcısının kimliği, bilgilerin güncelliğini kontrol ediniz.
- Yazarın konuya dair yetkinliğini, tarafsızlığını, iletişim bilgilerinin olup olmadığını, bilgilerin yayımlanma amacını, kaynağını kontrol ediniz.
- Dil bilgisi kurallarına uygunluğunu kontrol ediniz.

2. Adım

Araştırmanızdan hareketle aşağıdaki tabloda mesleklerle ilgili verilen bölümleri örnekteki gibi doldurunuz.

Günümüzde geçerliliğini ya da önemini koruyan meslekler	**Günümüzde geçerliliğini ya da önemini kaybeden meslekler**	**Geleceğin meslekleri**
Öğretmenlik	*Kalaycılık*	*Veri analistliği*

3. Adım

Geleceğin mesleklerinde bulunması gereken ahlaki ölçütlerle ilgili bir düşünce yazısı yazınız. Yazınızı sınıf panosunda sergileyiniz.

1. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

1-5. sorulardaki cümlelerde boş bırakılan yerleri kutucuklardaki uygun sözcüklerle tamamlayınız.

ahlak felsefesi	*din*	*akıl*	*irade*	*vicdan*
ahlak	*siyasal ahlak*	*öteki*	*öz farkındalık*	*ahlak eğitimi*

1. "… Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu! Doğrusu ancak ……..... sahipleri bunu anlar." (Zümer suresi, 9)

2. Bilgili insan, öncelikle ……..... kavrayışına sahip olan kişidir.

3. Bir toplumda geçerli olan kurallar ve değerler bütünü ……..... olarak tanımlanır; ……..... ahlaki eylem ve kararları eleştirel bir bakış açısıyla inceleyen disiplindir.

4. Siyasal yapıyı oluşturan kurumların, yapıların, siyasetle uğraşan kişilerin, yöneten ve yönetilenlerin uyması gereken kurallar ……..... olarak adlandırılmaktadır.

5. Ailede başlayan ……..... sağlıklı bir toplumsal yapı kurulabilmesi için eğitim kurumları tarafından sürdürülmektedir.

6-10. cümlelerdeki ifadeler doğru ise "D" harfini, yanlış ise "Y" harfini işaretleyiniz. Yanlış olduğunu düşündüğünüz ifadenin karşısına doğrusunu yazınız.

İfadeler	Karar	Açıklama
6. Sokrates'ten Yunus Emre'ye, Hz. Ali'den Hacı Bayram Veli'ye kadar birçok bilge, eserlerinde kendini bilmeye vurgu yapmıştır.	( ) D ( ) Y	
7. Ahlak kurallarının tek kaynağı din kurallarıdır.	( ) D ( ) Y	
8. Esnaf ve zanaatkârlar, toplumsal hayatın en önemli unsurlarından biri olan siyasetin belkemiğidir.	( ) D ( ) Y	
9. Ahlak kurallarının bilimsel çalışmalar üzerinde kontrol edici ve yönlendirici bir etkisi bulunmaktadır.	( ) D ( ) Y	
10. Kur'an-ı Kerim'de düşünmeye, öğrenmeye ve araştırmaya teşvik eden pek çok ayet bulunmaktadır.	( ) D ( ) Y	

11-15. sorulardaki kavramlarla açıklamaları eşleştiriniz.

	Kavramların Özellikleri	Kavramlar
11. ( )	Klasik düşüncede "bilge, filozof" anlamında kullanılan terimdir.	a. siyaset
12. ( )	Kendisine ait kurum, kural, uygulama, ibadet ve sembolleri inananların yaşamlarını da düzenleyecek biçimde sistemleştiren ve ahlak kuralları ile etkileşim içerisinde olan inanç sistemi.	b. bilim
13. ( )	Belli bir eğitim ile kazanılan, sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş.	c. hakim
14. ( )	Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış, politika.	ç. din
15. ( )	Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ile gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan, yöntemli, düzenli ve dizgesel bilgi.	d. meslek
		e. ahlak
		f. bilgi

16-20. soruların cevaplarını boş bırakılan alanlara yazınız.

16. Ahlakın bilgi, duygu ve davranış ile ilgili boyutlarını örneklerle açıklayınız.

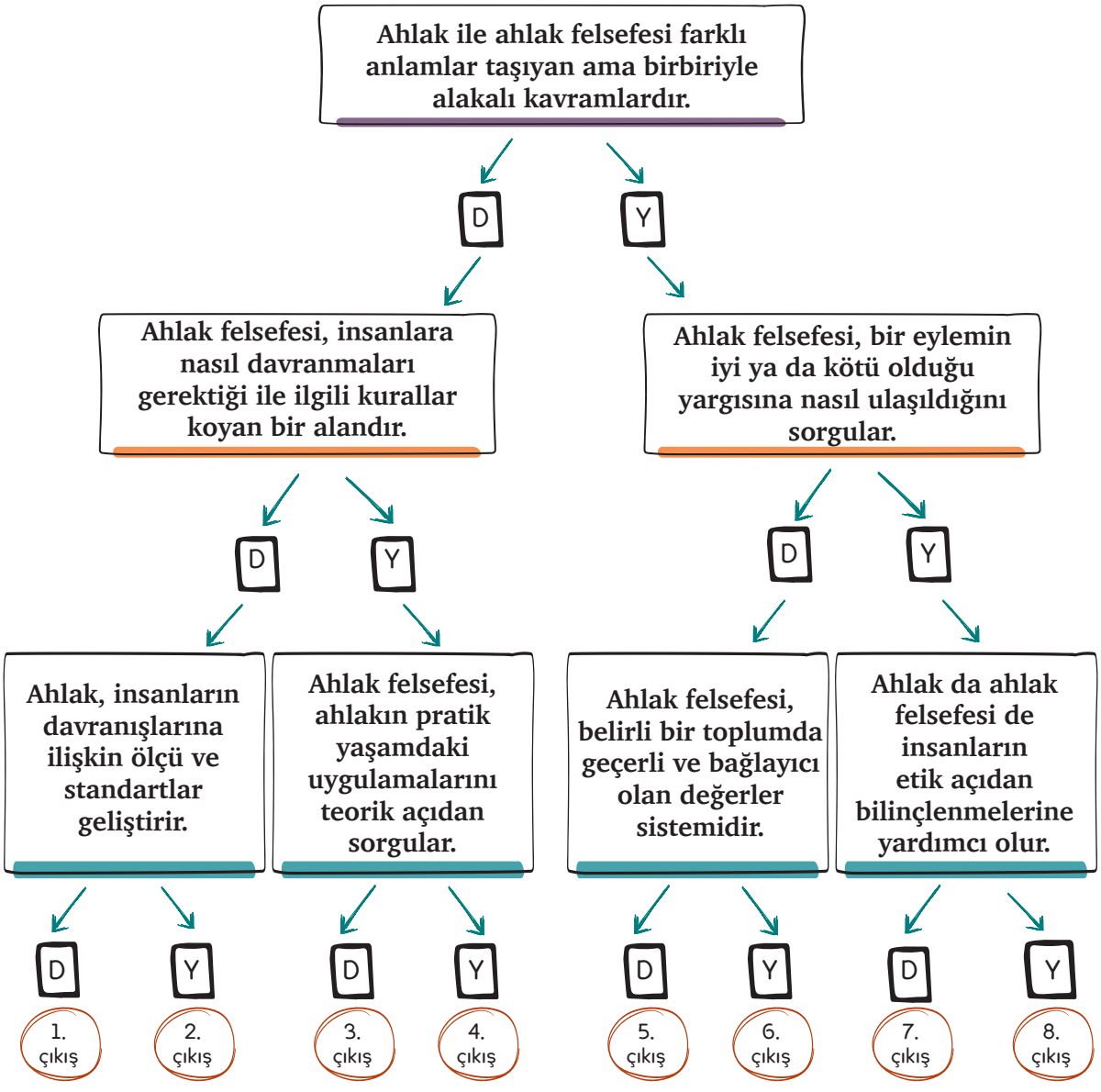
17. "İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir: sadakayıcariye (faydası kesintisiz sürüp giden sadaka), kendisinden faydalanılan ilim ve arkasından kendisine dua eden hayırlı evlât." (Müslüm, Vasiyyet, 14) **hadisinden yola çıkarak İslam medeniyetinde bilgiye verilen önemi açıklayınız.**

18. Ahlak eğitiminde eğitim kurumlarına düşen görevler konusundaki düşüncelerinizi açıklayınız.

19. Günümüzde aile ve eğitim kurumu dışında bireylerin ahlaki ilke, tutum ve yargılarını etkileyen faktörler nelerdir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

20. Bilgi ve ahlak ilişkisinin hayata yansıması nasıl olmalıdır? Açıklayınız.

21. Aşağıda birbiriyle bağlantılı doğru / yanlış tipinde ifadeler içeren tanılayıcı dallanmış ağaç tekniğinde bir soru verilmiştir. **İlk ifadeden başlayarak her doğru (D) ya da yanlış (Y) cevabınıza göre çıkışlardan sadece birisini işaretleyiniz.**

22-26. sorulardaki doğru seçeneği işaretleyiniz.

22. "Gerçekten onlara, bilgiye göre açıkladığımız, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olan bir kitap getirdik." (Araf suresi, 52)

Bu ayette özellikle vurgulanan aşağıdakilerden hangisidir?

A) Ahlak B) Akıl C) Bilgi
D) Kur'an E) Toplum

23. Aşağıdakilerden hangisi İslam medeniyetinde bilgiye verilen önemin göstergelerinden değildir?

A) Medreselerin yaygınlaştırılması
B) İlim sahibi olanları öven hadisler
C) Kervansaray yapma konusundaki gayretler
D) Kur'an-Kerim'de düşünmeyi öğütleyen ayetler
E) Bilgi sahibi insanlara her devirde itibar gösterilmesi

24. Günümüzde çevre, insan, canlı, uzay, teknoloji vb. alanlara yoğunlaşan bilimsel çalışmalarda ahlaki değerlere rağmen ortaya çıkabilecek hatalar, ihlaller, yanlışlıklar ve insani değerlere uygun olmayan çalışmalar insanlık için daha büyük tehlikeleri barındırabilmektedir. Bu nedenle bilimsel çalışmalarda insanlık adına kötü sonuçların ortaya çıkmaması için ahlaki ilke ve kuralların önemi daha da artmaktadır. Bilim insanlarının bilimsel eylemler ve açıklamalarda pozitif değerlere sahip olması, insani değerleri benimsemesi, toplumun değerlerini göz ardı etmemesi ahlakın bilim üzerindeki etkisine örnek olarak verilebilir.

Metne göre aşağıda verilen açıklamalardan hangisi yanlıştır?

A) Bilimsel çalışmalarda insani değerler ve ahlak kurallarının denetleyici bir görevi vardır.
B) Ahlaki değerler ve ilkeler bilimsel çalışmaları insanlık yararına yönlendiren bir sistemdir.
C) Bilim insanlarının çalışmaları ahlaki değer ve ilkelerden bağımsız olarak yürütülmektedir.
D) Bilimsel çalışmalarda ahlak kurallarına rağmen insanlık için olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir.
E) Ahlak, bilim insanlarının çalışmalarında insani değerleri gözetmesi yönünden önem taşımaktadır.

25. Nurettin Topçu, toplumun kalkınmasını eğitimin millî olmasına bağlar. Ona göre dünyadaki gelişmeleri takip ederek çağa ayak uydurmak önemlidir. Ama körü körüne taklitten kaçınmak gerekir. Eski ve yeni arasında denge oluşturulmalıdır. Bizi biz yapan değerlerden uzaklaşılmamalıdır. Yapmamız gereken, eğitimde hem geleneği hem de yeniliği bir dengeye oturtmaktır. İnsan sadece maddi yönü olan bir varlık değildir. Aksine insanı insan yapan asıl yönü maneviyatıdır. Bu yüzden her hareketimizin bir ahlaki değeri olduğunun farkına varmak önemlidir. İnsan sevgisi bunun içinde saklıdır. Bu düşünceyi gençlere kazandıracak olan en önemli kurum ise okuldur.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi Nurettin Topçu'nun eğitimle ilgili düşüncelerini destekleyici niteliktedir?

A) Eğitim sistemi insanın maddi yönünü temele almalıdır.

B) Eğitimde sadece geleneksel değerlere önem verilmelidir.

C) Ekonomi, toplumun kalkınmasında en temel unsurdur.

D) Yeniliklere kapalı bir eğitim anlayışı toplumun kalkınmasını sağlar.

E) Topluma ahlaki değerlerin benimsetilmesi eğitimle gerçekleştirilmelidir.

26. Meslek hayatında ve İslam'da ahlakın önemi ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) İslam'da çalışmak ve üretmek hem övülmüş hem de teşvik edilmiştir.

B) Meslek ahlakı ile ilgili standartlar her meslekte aynıdır.

C) Meslek ahlakı toplumun ahlaki değerlerine göre şekillenir.

D) İşi temiz yapmak; halis niyetle, usulüne uygun, özenli, estetik ve her yönüyle uyumlu yapmaktır.

E) Hangi işi yaparsa yapsın toplumdaki her insan işini doğruluk ve güven ilkesine göre yapmalıdır.

Üniteyle ilgili daha fazla soruya karekoddan ulaşabilirsiniz.

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Adı ve Soyadı: .....

Sınıfı: .....

Numarası: .....

Bu form ünite sonunda kendinizi değerlendirmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmalarınızı en doğru yansıtan seçeneğe "✓" işareti koyunuz. Değerlendirme sonucunda "hayır" seçeneği çoğunluktaysa çalışmanızı tekrar gözden geçirmelisiniz. Ünite çalışmalarına dair sorunun cevabını tablonun altında verilen boşluklara yazınız.

BECERİLER	DERECELER		
	Evet	Kısmen	Hayır
Siyaset, din, bilim gibi bilgi alanlarında ahlakın yerini ve önemini açıkladım.			
Ahlak ve ahlak felsefesinin benzer ve farklı yönlerini açıkladım.			
Nurettin Topçu'nun "Öğrenmek zekânın, yapmak ahlakın işidir." sözünden hareketle bilgilerin öğretiminde ahlakın değeri üzerine görüş bildirdim.			
Bilgi ve ahlak ilişkisini açıkladım.			
Bilgili ve ahlaklı insanın özelliklerini belirledim.			
Zümer suresi 9. ayette geçen "...Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu! Doğrusu ancak akıl sahipleri bunu anlar." ifadelerinden hareketle bilginin önemini açıkladım.			
Siyaset, felsefe, din ve bilim alanları çerçevesinde "Bilgili olmak daha ahlaklı olmayı gerektirir mi?" sorusundan hareketle bilgi ve ahlak ilişkisi ile ilgili görüş bildirdim.			
Hz. Peygamber'in "Allah sizden birinin yaptığı işi sağlam, temiz ve güzel yapmasını sever." sözünden hareketle meslek hayatında ahlaklı olmanın önemini kavradım.			
Çalışmalarım esnasında zamanı verimli kullandım.			
Arkadaşlarımla bilgi paylaşımında bulundum.			

Bu çalışmadan neler öğrendim? .....

.....

.....

.....

GRUP DEĞERLENDİRME FORMU

Grubun Adı: .....

Sınıfı: .....

Bu form ünitedeki grup çalışmalarını değerlendirmeniz için hazırlanmıştır. Grubunuzu en doğru yansıtan seçeneği işaretleyiniz "✓". Değerlendirme sonucunda "hiçbir zaman" seçeneği çoğunluktaysa çalışmanızı tekrar gözden geçirmelisiniz.

BECERİLER	DERECELER		
	Her zaman	Bazen	Hiçbir zaman
Grup üyelerinin her biri çalışmalarda rol alır.			
Grup üyeleri bireysel sorumluluklarını yerine getirir.			
Grup üyeleri verimli bir şekilde çalışır.			
Grup üyeleri birbirlerine güvenir.			
Grup üyeleri birbirlerini cesaretlendirir.			
Grup üyeleri birlikte çalışmaktan hoşlanır.			
Grup üyeleri birbirleriyle yardımlaşır.			
Grup üyeleri birbirlerleriyle etkileşim hâlinde ve uyum içinde çalışır.			
Grup üyeleri birbirlerinin düşüncelerine ve çabalarına saygı gösterir.			
Grup üyeleri söz hakkının adil bir biçimde paylaşılmasına özen gösterir.			
Grup üyeleri çalıştıkları konuda ortak bir görüş oluşturur.			

2. ÜNİTE

AHLAK VE ERDEM

2.1. Ahlak ve Erdem İlişkisi
2.2. Ahlak ve Erdem Temelli Klasik Metin Analizi
2.3. Bilgi ve Erdem Temelli Ahlak Üzerine Görüş ve Argümanlar

▶ **Bu ünitede öğrenilecek kavramlar**

- **adalet**
- **ahlak**
- **cesaret**
- **doğruluk**
- **erdem**
- **erdemli yaşam**
- **gayret**
- **güzel ahlak**
- **hikmet**
- **iffet**
- **ilim**
- **vefa**

▶ **Bu ünitede sizlerden**

- ahlak ile erdem ilişkisini tartışarak çıkarımlar yapmanız,
- klasik metinleri ahlak ve erdem temelli analiz etmeniz,
- bilgi ve erdem temelli ahlak üzerine görüş ve argümanları değerlendirmeniz,

beklenmektedir.

Ünite sonunda sizlerden ölçme ve değerlendirme sorularını çözmeniz, konu ile ilgili yazılı üretim çalışması yapmanız istenecektir.

Ünite Sunusu

Ünite Karekodu

Başlarken

1. Çevrenizde "iyi insan" olarak nitelendirdiğiniz kişiler diğer insanlardan hangi özellikleriyle ayrılırlar?

2. Hayatın her alanında ölçülü ve dengeli olmak kişiye neler kazandırır?

3. "Vefasızların lütfuna, iyiliğine aldanmamalı; onlar yıkık köprü gibidirler." (Mevlana Celaleddin Rumi) sözünü vefa kavramı bağlamında yorumlayınız.

4. Sosyal medya fenomenlerinin insanlar üzerinde ahlaki açıdan ne gibi etkileri olduğunu düşünüyorsunuz?

2.1. AHLAK VE ERDEM İLİŞKİSİ

Ahlak toplum tarafından kabul edilen ilkeler, kurallar ve değerler sistemidir. Bu sistem insanların tutum ve davranışlarını düzenler; onlara nasıl yaşamaları gerektiği ile ilgili standartlar sunar. Erdem ise ahlakın övdüğü ve iyi bir yaşam için insanın sahip olması gereken dürüstlük, sabır, adalet, hikmet, iffet, cesaret gibi niteliklerin ortak adıdır. Ahlakın esas gayesi de insanın bu erdemleri benimsemesi ve karakter hâline getirmesidir. Erdemli bir yaşam sürmek ahlaki ilkeler doğrultusunda seçimler yapmayı ve eylemde bulunmayı gerektirir. Ahlak da insanı yaşamının her alanında erdemli davranmaya yönlendirir. Bu nedenle erdem ve ahlak arasında güçlü bir ilişki bulunur.

2.1.1. Temel Erdemler: Adalet, Hikmet, İffet ve Cesaret

Konuya Başlarken

Adaletin sağlanamadığı bir toplumda ne gibi aksaklıklar görülür? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Tarih boyunca insan, kendisini mutluluğa götürecek yolları düşünce ve davranışlarıyla bulmaya çalışmıştır. Özellikle Antik Çağ Yunan filozoflarından Aristoteles, insanı mutluluğa götürecek davranışları erdem teorisiyle ortaya koymuştur. Aristoteles'in Antik Çağ'ın insan tasavvuruna bağlı olarak ortaya koyduğu bu teori, Orta Çağ'ı da etkilemiş; Farabi, İbn Miskeveyh, Gazali, Nasirüddin Tusi gibi Müslüman düşünürler tarafından benimsenmiş ve kaleme aldıkları eserlere yansıtılmıştır.

Görsel 2.1
İnsanda iyilik ve kötülüğün temeli olan güçler: akıl, arzu ve öfke (temsilî)

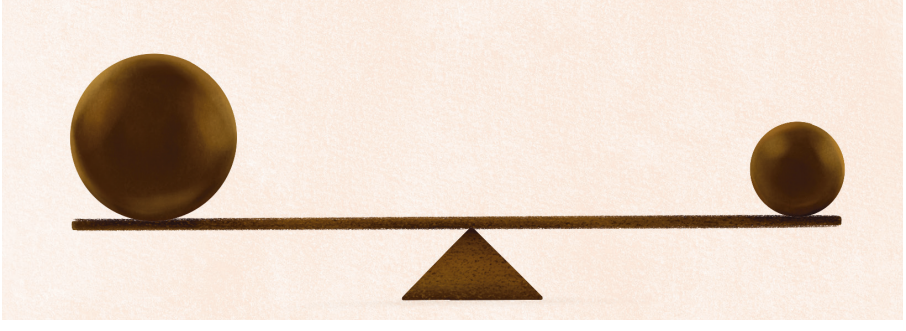
Müslüman düşünürlerin çoğu, mutluluğu insanın kendi iç âleminde yaşadığı bir duygu olarak kabul ettikleri için öncelikle insanın iç dünyasına yönelmişlerdir. Bu bağlamda insanda bulunan akıl, arzu ve öfke güçleri üzerinde durmuşlar; insanı huzur ve mutluluğa götüren erdemler (fazilet) ile insanı huzursuz ve mutsuz eden erdemsizliklerin (rezilet) bu güçlere bağlı olarak ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir *(Görsel 2.1)*. Akıl, arzu ve öfkenin dengelenmesiyle ortaya çıkan adalet, hikmet, iffet ve cesaret erdemlerinin insanı mutluluğa ulaştırabileceğini düşünmüşlerdir. Bu şekilde mutluluğa ulaşan kişiyi erdemli ve ahlaklı insan olarak nitelendirmişlerdir.

Düşünce gücü olan akıl, kişinin ahlaki yetkinliği açısından diğer güçlerinden daha önemlidir. İnsan, arzu ve öfke güçlerini ancak aklını kullanarak kontrol edebilir. Bazı işlerin sonunu önceden görüp ona göre davranma imkânı veren de düşünce gücüdür. İnsan düşünce gücü sayesinde ahlaki değerleri idrak eder, erdeme ulaşır ve kötülüklerden korunmuş olur. Düşünce gücünü geliştirerek arzu ve öfke güçlerini kontrol edebilenlerde aklın erdemi olan hikmet ortaya çıkar. Hikmet, insanın aklını dengeli kullanarak varlığın ve yaşamın özüne vakıf olması; varlıkların hakikatini bilmesidir. Sağlıklı düşünemeyen insanlarda kararsızlık, öfke, bir şeye aşırı düşkünlük gibi durumlar ortaya çıkabilir. Aklını kontrolsüz kullananlar daha çok hata ve kötülük yapabilirler. Oysaki aklın erdemi olan hikmet, aşırılıklardan uzak durarak dengeli düşünmeyi ve dengeli hareket etmeyi gerektirir.

Arzu gücü insanlarda ve hayvanlarda ortaktır. Bu güç sayesinde insan yeme içme gibi bedensel isteklere yönelir. Ahlaki ilkelere bağlı yaşayarak davranışlarını dengeleyen kişi arzularını kontrol edebilir. Arzu gücünü kontrol altına alamayan insan, isteklerinin odağında yaşamaya başlar. Arzunun aşırılığı açgözlü olmaya, yokluğu ise insanın ödevlerini yerine getirmekte isteksiz olmasına neden olur. Arzuların dengelenmesi bu gücün eğitilip olgunlaştırılması ile mümkündür. Arzuların dengelenmesi ölçülü davranmayı beraberinde getirir ve bu şekilde iffet erdemi ortaya çıkar.

Öfke gücü de arzu gücü gibi insanlarda ve hayvanlarda ortaktır. Bu güç ile insan diğer varlıklara üstünlük kurmaya çalışır. Öfke gücü, arzu gücünden daha baskındır ve etkisi altına aldığı insana arzu gücünden daha fazla zarar verebilir. Öfke gücünün etkisindeki insan saldırgan bir tutum içine girebilir. Öfke gücünün etkisinde olan bir kişi istediklerini meşru olmayan yollarla elde etmek istediğinden diğer insanların tepkisini çeker. İnsanda bu gücün eğitilerek kontrol altına alınması kişinin dengeli ve yumuşak huylu olmasını sağlar. Eğitilen ve olgunlaştırılan öfke gücü sayesinde kişi cesaret erdemine ulaşır. Öfkenin erdemi cesaretli davranabilmektir.

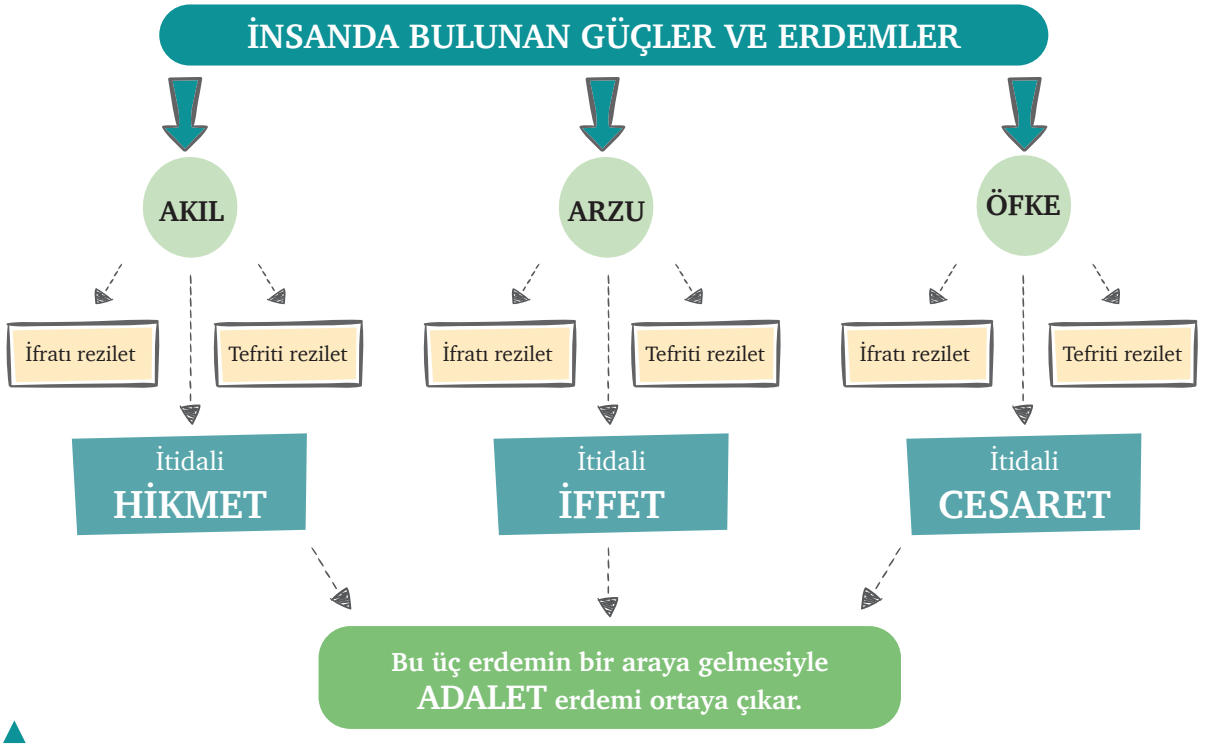
Temel erdemlerden olan adalet, diğerlerini de içine alan en kapsamlı erdemdir. Bu erdem kötülükleri ortadan kaldıran bir erdemdir. Eğer bir kimse hikmet, iffet ve cesaret erdemlerine ulaşırsa adalet erdemine de ulaşmış kabul edilir. Bu bağlamda adalet, insanda bulunan tüm güçlerin yerli yerinde ve dengede olması demektir. İnsanların huzur ve mutluluğu da bu dengenin gerçekleşmesine bağlıdır *(Görsel 2.2)*.

◀ ***Görsel 2.2***
Yaşamda denge (temsilî)

Sonuç olarak İslam düşüncesinin bazı klasik kaynaklarında düşünce gücünün ölçülü kullanılmaması erdemsizlik olarak görülmüş, ölçülü ve dengeli olması ise hikmet erdemi olarak ifade edilmiştir. Öfke gücünün aşırılığı ve

zayıflığı erdemsizlik, dengede olması cesaret erdemi olarak kabul edilmiştir. Yine arzu gücünün aşırılığı ve zayıflığı erdemsizlik, dengede olması ise iffet erdemi olarak değerlendirilmiştir. Hepsinin dengede olması da adalet erdemini ortaya çıkarmaktadır *(Şema 2.1)*.

Şema 2.1
İslam düşünce geleneğinin bazı klasik eserlerine göre insanda bulunan güçler ve erdemler

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Erdemli insan olabilmek için davranışlarda nelere dikkat edilmelidir? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle açıklayınız.

2. Müslüman düşünürler, insanda bulunan akıl, arzu ve öfke güçlerinin hangi durumlarda kişiye zarar verdiğini ileri sürmüşlerdir? Açıklayınız.

3. İnsanda doğuştan bulunan akıl, arzu ve öfke güçlerinin kişiye fayda sağlamasında iradenin etkisi nedir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

4. Kişinin adalete ulaşmasında hikmet, iffet ve cesaret erdemlerinin rolü nedir? Düşüncelerinizi akıl, arzu ve öfke güçleriyle ilişkilendirerek açıklayınız.

5. Erdemli kabul edilen davranışlar ile ahlak arasında nasıl bir ilişki vardır? Düşüncelerinizi açıklayınız.

UYGULAMA

Aşağıda Cengiz Numanoğlu'ndan dizeler ve bir atasözü verilmiştir.

"Parçalara bakarak; bilinmez kim haklıdır,
Adalet; parçaların bütününde saklıdır."
Cengiz Numanoğlu

Azı karar, çoğu zarar.
(Atasözü)

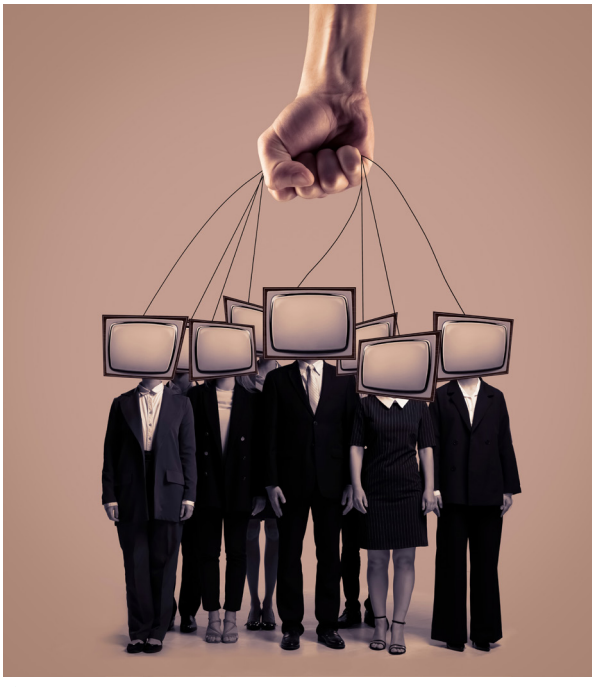
Dizelerden ve atasözünden hareketle insanın yaşamında dengenin önemi ile ilgili düşüncelerinizi yansıtan kısa bir metin yazınız.

Karekodda bağlantısı verilen etkinliği yaparak öğrendiklerinizi pekiştiriniz.

2.1.2. Medya ve Erdem

Konuya Başlarken

1. **Sosyal medyada ahlaki değerlere uygun davranmaya özen gösterildiğini düşünüyor musunuz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.**
2. **Bir izleyici olarak televizyon programları ile ilgili seçimlerinizde nelere dikkat edersiniz?**
3. **İzlediklerinizin ahlaki değerlere uygun olup olmaması izlemeye devam etmenizde sizin için bir ölçüt müdür? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.**

Görsel 2.3
Televizyonun izleyici algısına etkisi (temsilî)

Ahlaki bakımdan üstün ve değerli görülen niteliklerin geneli erdem olarak değerlendirilmektedir. Erdemli davranışlar ise ölçülülük, dürüstlük, adalet, merhamet, cesaret, cömertlik, yardımseverlik, sabır, nezaket, saygı gibi birçok değeri kapsamaktadır. İnsanın özgür iradesiyle iyi olanı yapması ve kötü olandan uzak durması olarak da ifade edilen erdemli davranışlar süreklilik arz eden ahlaki bir olgunluğa işaret eder. Buna karşılık erdemli olmayan davranışlar, ahlaki kurallara ve değerlere aykırı davranmayı ifade eder.

Ahlak, toplumsal yaşamın her alanında insanı erdemli davranışlara yönlendirir. Ahlaki değerler ve kurallar aile, eğitim, din, kitle iletişim araçları vb. aracılığıyla sosyalleşme sürecinde insana aktarılır. Kitle iletişim araçlarından biri olan televizyon, izleyicinin yaşam tarzını, değerlerini ve davranışlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen bir sosyalleşme aracıdır. Televizyon, izleyicilerin hangi konuda nasıl düşünecekleri ile ilgili algılarını yönlendirebilecek bir güce sahiptir *(Görsel 2.3)*. Örneğin haber programlarında savaş, suç gibi şiddete dayalı konulara ağırlık verilmesi izleyicilerin şiddeti kanıksamasına, kendilerine ve çevrelerine karşı güvensizlik duymalarına neden olabilir. Ayrıca televizyonda izlenme kaygısı nedeniyle ahlaki değerlerle çatışan pek çok dizi film veya sinema filmi ile karşılaşılabilir. Örneğin aile ve okul hayatının toplumsal gerçeklere uymayan bir biçimde anlatıldığı dizi filmlerde ahlaka aykırı pek çok davranış sergilenebilmektedir. Bu tür dizi filmlerde erdemli olmayan davranışlar sempatik bir biçimde sunulduğu için bu yayınları izleyenler, gördükleri olumsuz davranışları kendi hayatlarına yansıtabilirler. Bunun yanında belgesel, tartışma programı gibi eğitici programlarda farklı düşünce ve kültürlere nezaket ve görgü kuralları çerçevesinde yer verilmesi, izleyicilerin farklılıklara saygı, hoşgörü gibi erdemleri kazanmalarına olanak sağlar. Ayrıca toplumsal sorunların ele alındığı programlar da izleyicinin sosyal sorunlara karşı duyarlılık ve sorumluluk bilinci geliştirmesine yardımcı olur.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle telefon, bilgisayar, genel ağ gibi kitle iletişim araçları günlük yaşamda yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Genel ağın yaygın kullanımı ile web siteleri, bloglar, video paylaşım platformları, sosyal medya gibi yeni medya araçları ortaya çıkmıştır. Yeni medya araçları bir yandan insanlara paylaşımlarda bulunabileceği özgür bir iletişim ortamı sunarken diğer yandan insanların yaşam biçimleri, değerleri, tutumları ve alışkanlıklarında dönüşüme neden olmuştur. Günlük yaşamın bir parçası hâline gelen yeni medya ortamlarının kullanıcı türevli olması ve denetlenemeyen yapısı birtakım etik ihlalleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle sosyal medya, kullanıcıların kendilerini ifade edebileceği özgür bir alan olarak algılanmaktadır. Bu durum özel hayatın gizliliğini ihlal etme, sahte hesap kullanma, sanal kimlik oluşturma, nefret söyleminde bulunma, ahlaka aykırı paylaşımlar yapma, gerçeği yansıtmayan yanıltıcı içerik paylaşma, kişisel verileri izinsiz kopyalama, dağıtma gibi bazı ahlaki olmayan davranışların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir *(Görsel 2.4)*. Sosyal ağların sorunsuz olarak kullanılabilmesi için insanların gerçek yaşamda olduğu gibi sosyal ağlarda da ahlaki kural ve değerlere uygun davranması gerekmektedir. Kişilik haklarına saygı göstermek, özenli bir dil kullanmak, zorunlu olmadıkça kimliğini gizlememek, dürüst olmak, farklılıklara karşı hoşgörülü olmak, doğruluğunu teyit etmeden hiçbir bilgiyi paylaşmamak, sosyal sorumluluk çalışmalarını desteklemek vb. erdemli davranışlardan bazılarıdır. Yeni medya ortamlarının günlük yaşamda kullanımının artması ile bu ortamlar kendi kültür ve değerlerini oluşturmuştur. Bilgi edinme, sosyalleşme, eğlenme, oyun oynama, alışveriş yapma gibi birçok günlük yaşam pratiği sanal ortamlarda gerçekleştirilmektedir. Zaman ve mekânla birlikte kimlikler de sanallaşmaktadır. Sanal ortamda bireyler; görünür olma, takip edilme, beğenilme, paylaşma, yorum yapma vb. güdülemelerle eylemde bulunmakta ve kimliklerini istediği gibi sunabilmektedir. Bu durum sanal ortamlarda bazı değerlerin değişmesine hatta anlamını kaybetmesine neden olabilmektedir.

Görsel 2.4
Sosyal medyada sanal kimlik kullanımı (temsilî)

Tablo 2.1'de bazı değerler ile bu değerlerin yeni medya ortamlarında değişen kapsamları verilmiştir.

Tablo 2.1: *Yeni Medya Aracılığıyla Değişen Değerler*

Toplumda Kabul Gören Değerler	Kapsam	Yeni Medya ile Öne Çıkan Değerler	Kapsam
Dostluk / Arkadaşlık	Kederde ve sevinçte bir arada olma, hakkı ve sabrı tavsiye etme, anlayışlı olma, sadık olma, sırdaş olma, karşısındakini olduğu gibi kabul etme	Beğeni / Takip / Engel	Hoşuna gideni beğenme, farklı görüşte olan kişileri arkadaşlıktan çıkarma, özel günleri sosyal ağlardan kutlama
Mahremiyet	Bedenin, malın, ailenin ve evladın mahremiyeti	Aleniyet	Yiyip içtiğinin görüntüsünü paylaşma, gittiği mekânı paylaşma, mahrem olanı paylaşma
Saygı	Büyüğe, küçüğe, hayvana, yaratılmışa saygı	Sınırsızlık	İyiyi yerme, eskiyi beğenmeme, alaya alma
Hoşgörü	Başka dini, milleti, görüşü hoş karşılama; kusurları hoş görme	Siber zorbalık	Anonim hesaplardan rahatsızlık verme, hakaret içeren ifadeler kullanma, mahremiyeti ihlal etme, başkasının hesabını ele geçirme
Doğruluk	Gerçeği söyleme, ölçü ve tartıda hile yapmama, "emrolunduğu gibi dosdoğru olma"	Sanallık	Yanıltıcı paylaşım, sahte hesap, sanal arkadaş, yalan haber

(Tablodaki ilgili kısımlar genel ağdan alınmıştır.)

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Televizyon programlarındaki erdemli olmayan davranışların izleyicinin ahlaki değer ve tutumları üzerinde ne gibi etkileri olduğunu düşünüyorsunuz? Açıklayınız.

2. İzlediğiniz programlarda hangi erdemli davranışların ön plana çıkarıldığını düşünüyorsunuz? Örneklerle açıklayınız.

3. İnsanların ahlaki değerleri kazanmalarında medyanın nasıl bir sorumluluğu olmalıdır? Açıklayınız.

4. İnsanların sosyal medyadaki davranışlarıyla gerçek hayattaki davranışları arasında farklılıklar olduğunu düşünüyor musunuz? Tespit ettiğiniz farklılıklar varsa bunların nedenleriyle ilgili düşüncelerinizi açıklayınız.

5. Yeni medya ortamlarının etkisi ile kaybedilen en önemli toplumsal değerler hangileri olabilir? Açıklayınız.

UYGULAMA

Medyada sergilenen erdemli davranışlar ile ilgili gözlem çalışmasını aşağıda verilen adımları takip ederek tamamlayınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde haber, tartışma programı, dizi film veya sinema filmi gibi yayınlardan ya da sosyal medya platformlarından birini seçiniz.
- TV programlarında ya da sosyal medya ortamlarında erdemli olan ve olmayan davranışları gözlemleyiniz.
- Gözleminizin sonunda erdemlerin medyada nasıl yansıtıldığı ile ilgili bir rapor hazırlayınız.
- Raporunuzu özetleyen bir sunum hazırlayınız ve sunumunuzu arkadaşlarınızla paylaşınız.

Gözlem Yaparken Dikkat Edilecek Hususlar

- Araştırma için TV programları, sosyal medya platformları vb. seçiniz.
- Seçtiğiniz programı ya da sosyal medya platformunu iki gün gözlemleyiniz.
- Gözlemleriniz sırasında seçtiğiniz programda ya da sosyal medya platformunda hangi erdemlerin ön plana çıkarıldığını, erdemli olan ve olmayan davranış örneklerini, ahlaki değerlerle ilgili hangi mesajların verildiğini ve mesajların sayısını kaydediniz.

Rapor Yazarken Dikkat Edilecek Hususlar

- Gözlem yapılan medya içeriğini ve gözlem zamanını belirtiniz.
- Gözlem amacınızı yazınız.
- Gözlemlediğiniz davranışların ahlaki yönlerine odaklandığınızdan emin olunuz.
- Gözlem bulgularını özetleyiniz.
- Bulgularınıza ilişkin çıkarımlarda bulununuz.

2.1.3. Erdemli Yaşamanın Değeri

Konuya Başlarken

İnsan hayatını değerli kılan unsurlar nelerdir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 2.5
Erdemli yaşamın bazı değerleri

"Nasıl yaşamalıyız?" sorusuna düşünce tarihinde genellikle "Erdemli yaşamalıyız." cevabı verilir. Erdem, ideal bir yaşam için insanın sahip olması gereken bir ruhsal olgunluk olarak değerlendirilir. Erdemli yaşam ruhsal olgunluğa dayanan, bilgece ve mutlu bir yaşamdır. Adalet, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, alçak gönüllülük, çalışkanlık, güvenilirlik, kararlılık gibi iyi nitelikler bu ruhsal olgunluk çatısı altında toplanır *(Görsel 2.5)*. Hangi durumda hangi davranışların kabul edilebilir olduğunu belirten bir kavram olarak erdem, insanların davranışlarını yönlendiren bir yapıdadır. İnsanın zaman zaman erdemli davranışlarda bulunması onun bütünüyle erdemli bir insan olduğunu göstermez. Bir insanın erdemli olabilmesi için ahlaki değerleri içselleştirip karakter hâline getirmesi ve davranışlarına yansıtması gerekir. Çünkü erdemli olmak öz disiplin ve yaşam boyu sürecek bir kararlılık gerektirir.

Erdemler, toplumun ve bireyin hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Erdemler insanlara davranışlarında ölçülü olma, aklını ve iradesini kullanma konusunda rehberlik eder; aynı zamanda istek ve düşüncelerini yönlendirmeye ilişkin bakış açısı da sunar. Aristoteles'e göre aklının rehberliğinde iyi ile kötüyü ayırt edebilen, tüm davranışlarında ölçülü ve dengeli olan kişi erdemli insandır. Erdemlilik ile ölçülü ve dengeli yaşayan insan bu meziyeti sayesinde aşırılığın ve eksikliğin ortasını bularak yaşamını sürdürür. Örneğin cömertlik erdemi savurganlık ile cimriliğin; cesaret, korkaklık ile atılganlığın arasında yer alır. Filozofa göre insan aklını kullanarak daima ortayı bulmalı ve aşırılıklardan kaçınmalıdır ki mutluluğu yakalayabilsin. Böylece erdemler insanın bilişsel farkındalığını artırarak duygularının esiri olmamasına ve dengeli bir yaşam sürmesine katkı sağlar. Aristoteles'in altın orta olarak da ifade edilen bu anlayışına göre ahlaki erdemleri benimseyen insan davranışlarını kontrol edebilen, amaç belirleyebilen ve ahlaka uygun kararlar alabilen sorumlu bir varlık hâline gelir. Erdemli birey ahlaki olgunluğa ulaşarak mutlu ve anlamlı bir yaşam sürer.

Toplumda yaşayan her bireyin ahlaki erdemlere uygun davranması toplum açısından bir gereklilik olarak görülür. Erdemler toplumda huzur ve barış ortamının oluşması, hoşgörünün yayılması açısından oldukça önemlidir.

KONUYU ANLAMA VE ÇÖZÜMLEME

1. Aristoteles'e göre aklının rehberliğinde iyi ile kötüyü ayırt edebilen, tüm davranışlarında ölçülü ve dengeli olan kişi erdemli insandır.

Bu düşünceden hareketle erdemli insanın özelliklerini örneklerle açıklayınız.

2. Erdemli bir yaşam neden ideal bir yaşam olarak kabul edilmektedir? Yorumlayınız.

3. Erdemli yaşamın kişisel huzur ve mutlulukla nasıl bir ilişkisi vardır? Açıklayınız.

4. Erdemli insanların olduğu bir toplumda yaşamak kişinin karakter gelişimine nasıl bir katkı sağlar? Açıklayınız.

5. Bireylerin erdemli olması topluma nasıl fayda sağlayabilir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

UYGULAMA

Erdemli yaşamanın önemi ile ilgili çalışmayı aşağıda verilen adımları takip ederek tamamlayınız.

1. Adım

Aşağıda günlük hayatta karşılaşabileceğiniz bazı durumlara ilişkin sorular verilmiştir. Bu sorularla ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

- Ahlaki değerlerinize aykırı fakat yüksek maaş alacağınız bir işe girme fırsatınız olsaydı, bunu kabul eder miydiniz? Vereceğiniz kararı etkileyecek faktörler nelerdir?
- Aileniz size her hafta verdiği harçlığın bir kısmını kendinize, bir kısmını da yardıma muhtaç kişilere ayırmanızı isteseydi, aylardır almak istediğiniz telefonu da verilen harçlığın tamamını biriktirerek alabiliyor olsaydınız kararınız ne olurdu? Vereceğiniz kararı etkileyecek faktörler nelerdir?
- Her gün kullandığınız ve çok sevdiğiniz bir ürünün etik ilkelere aykırı biçimde üretildiğini (çocuk işçi çalıştırılması, çevreye zarar verilmesi, hayvanların denek olarak kullanılması) öğrenseydiniz onu kullanmaya devam eder miydiniz? Neden?
- En yakın arkadaşınız sizden başkalarına kendisiyle ilgili gerçek olmayan bir şeyi söylemenizi isteseydi onun için bunu yapar mıydınız? Neden?

2. Adım

Sorulara verdiğiniz cevapları erdemli yaşama uygunluk açısından tartışınız.

3. Adım

Tartışmanızdan hareketle ve aşağıdaki sorular çerçevesinde düşüncelerinizi açıklayan kısa bir metin yazınız.

- Günlük yaşamınızda arzularınız ile erdemli davranışlar arasında tercih yapmak zorunda kaldığınız zaman nasıl davranıyorsunuz?
- Erdemli davrandığınız zaman kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Örnekler veriniz.

UYGULAMA

Erdemli yaşamanın önemi ile ilgili çalışmayı aşağıda verilen adımları takip ederek tamamlayınız.

1. Adım

Aşağıdaki metni okuyunuz.

Amerika'nın kuruluş döneminin en önde gelen düşünür ve siyasetçilerinden biri olan Benjamin Franklin (Bencamin Fırenklin) yirmili yaşlarda ahlaki mükemmelliğe ulaşmayı amaç edinmiştir. Franklin, amacına ulaşmak için on iki erdemi yaşamayı içeren bir kişisel gelişim programı geliştirmiştir. Bir arkadaşının uyarısı üzerine on üçüncü erdem olarak alçak gönüllülüğü eklemiştir. Ona göre ahlaki anlamda değerli olan sözler değil eylemlerdir. Daha iyi bir insan olmak için kendini bu programı uygulamaya adamıştır. Sabahları "Bugün ne işe yarayacağım?" sorusu ile güne başlarken akşamları "Bugün ne yaptım?" sorusuyla gününü ahlaki açıdan değerlendirmiştir.

Aşağıda verilen bölüm Walter İsaacson (Voltır Ayzeksın) tarafından yazılan *Benjamin Franklin* adlı eserden alınmıştır.

(...)

Ölçülü olmak: Tıkanacak kadar yeme...
Susmak: Başkalarının veya kendinin işine yaramayacaksa konuşma. Gereksiz yere konuşma.
Düzen: Her şeyin yerli yerinde olsun. Her işini zamanında yap.
Kararlılık: Yapman gerekeni yapma konusunda kararlı ol. Karar verdiğin şeyi mutlaka yap.
Tutumluluk: Paranı sadece kendine veya başkalarına yarayacak şeyler için harca (başka bir deyişle, hiçbir şeyi boşa harcama).
Çalışkanlık: Zamanı boşa harcama, daima faal ol, gereksiz işlerle uğraşma.
İçtenlik: … Yalanlar söyleme; olumlu ve adil düşün ve konuşacaksan ancak ondan sonra konuş.
Adalet: Başkalarına zarar verecek veya sorumluluğun olan menfaatleri yok edecek yanlışlıklar yapma.
Ilımlılık: Aşırılıklardan kaçın; karşındakinin hak ettiğini düşünsen bile pişman olacağın şeyler yapmaktan sakın.
Temizlik: Bedensel temizlik, giysi ve ev temizliği konusunda tavizsiz ol.
Sükûnet: Boş konuşmalardan, sıkça rastlanan ya da kaçınılmaz kazalardan uzak dur.
Namus: Zaaf gösterme, kendinin veya başkasının huzurunu veya şöhretini rahatsız edecek bir şey yapma.

(...)

Franklin sonradan, bu on üç erdemin hepsini birden hayata geçirmenin "tahmin ettiğinden daha güç bir iş" olduğunu söyleyecekti. Sorun şuydu: "Dikkatini belli bir hatayı yapmamak için yoğunlaştırdığı bir sırada önüne başkası çıkıveriyordu." O da sorunlarla "elinde yabancı otlardan temizlemesi gereken bir bahçesi olan ama aynı anda hepsini birden temizleyecek gücü olmadığı için bahçeyi tarhlara bölerek çalışan" adam gibi başa çıkmaya karar verdi.

Küçük bir defterin sayfalarına her biri haftanın bir gününe denk gelen yedi kırmızı sütun çizdi. Bu sütunların üstüne de on üç erdeme denk gelen on üç çizgi çekti. İhlalleri siyah bir noktayla işaretledi. İlk hafta bütün dikkatini ölçülü olmak üzerinde yoğunlaştırdı. Diğerlerine kafa yormadan bu çizgiyi temiz tutmaya çalıştı. Bu erdemi geliştirdikten sonra dikkatini bir diğerine, yani susmaya verdi. Bu arada ölçülü olma bölümünün de temiz kalmasına dikkat etti. Böylece on üç haftalık dönemleri yıl içinde dört kez tekrarladı. "Tahmin ettiğimden de fazla kusurum bulunduğunu görmek beni şaşırttı." diye kuru bir not düşmüştü.

(...)

Walter İsaacson, *Benjamin Franklin*
(çev.: İsmail Hakkı Yılmaz)
(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

2. Adım

Metinden hareketle aşağıdaki soruları cevaplarını sınıf içinde tartışınız.

- Benjamin Franklin'in böyle bir kişisel gelişim programı oluşturmasının amacı ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?
- Franklin'in bu erdemleri seçmesinin nedenleri neler olabilir?
- Franklin'in erdemli bir yaşam sürme planının günümüzde uygulanabilirliği hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- Bu yöntem kişiyi ahlaki açıdan geliştirebilir mi? Nedenleriyle açıklayınız.
- Erdemlerin bilgisine sahip olmakla onları yaşamak arasında nasıl bir fark vardır?

3. Adım

Sizin için önemli olan ve kendinizi geliştirebileceğinizi düşündüğünüz beş erdem belirleyiniz. Her bir erdemin sizin için ne ifade ettiğini ve o erdemi seçme nedeninizi tablodaki ilgili alana yazınız. Erdemleri belirlerken Franklin'in erdemleri arasından seçim yapabilir veya kendiniz başka erdemler ekleyebilirsiniz.

Erdemlerim	Benim için ne ifade ediyor?	Bu erdemi neden seçtim?

4. Adım

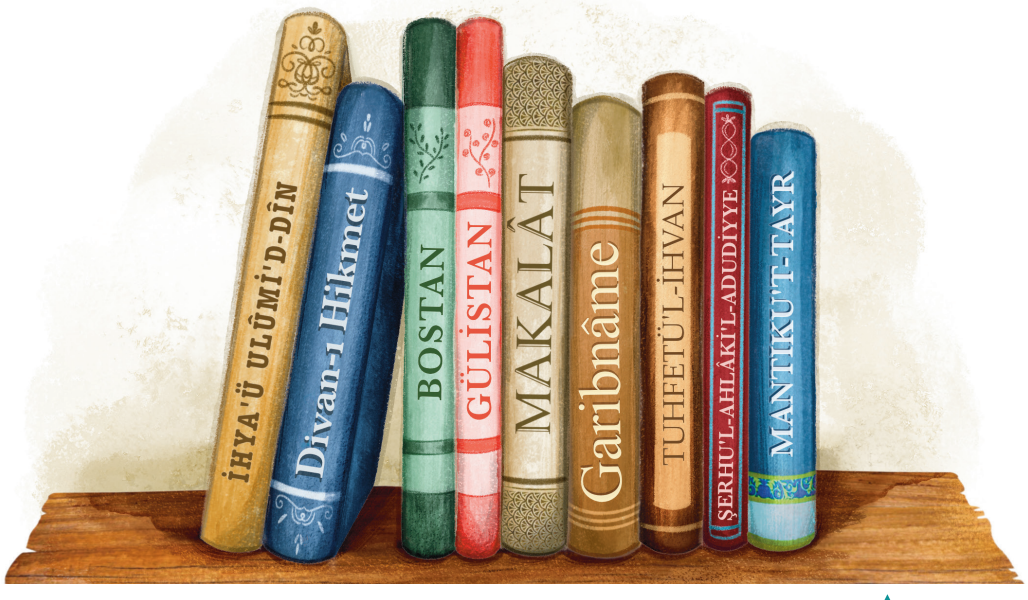
- Belirlediğiniz erdemlerin yaşamınızda oluşturacağı değişikliklerle ilgili çıkarımlarınızı aşağıdaki boş bırakılan alana yazınız.

Karekodda bağlantısı verilen videoyu izleyerek öğrendiklerinizi pekiştiriniz.

2.2. AHLAK VE ERDEM TEMELİNDE KLASİK METİN ANALİZİ

Düşünce tarihindeki en önemli konulardan biri insandır ve insanla ilgili soruların başında da onun huzuru ve mutluluğu nasıl elde edeceği gelir. Bazı düşünürler, insanın mutluluğu elde etmek için ahlak ilkelerine uygun davranması gerektiğini ifade etmişler ve bu davranışları erdem olarak tanımlamışlardır. Ahlakla ilgili eserlerde erdem kavramı ve bu kavramın mutlulukla ilişkisi en önemli başlıklardan biri olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda İslam düşüncesinde de ahlak, erdem ve mutluluk konularıyla ilgili çok geniş bir literatür ortaya çıkmıştır.

İslam düşüncesinde ahlak; iman ve ibadeti tamamlayan ve anlamlandıran yönüyle Allah'a kulluğun en önemli unsurlarından biri olmuştur. Müslümanlar, Hz. Peygamber'de somutlaşan erdemli bir hayatı ve güzel ahlakı kendilerine model alırken Kur'an-ı Kerim ve hadislerden yola çıkarak ahlakı temellendirmeye ve açıklamaya çalışmışlardır. Diğer yandan tasavvuf düşüncesinde Hz. Peygamber'in temsil ettiği insanıkâmil idealine ulaşmak için nasıl bir yöntem izleneceği, insanın nefsini nasıl arındıracağı ve güzel ahlak sahibi olacağı ile ilgili büyük bir bilgi birikimi ortaya çıkmıştır.

Görsel 2.6
Türk-İslam düşüncesindeki bazı klasik eserler (temsilî)

Müslümanlar, kadim medeniyetlerin felsefe ve bilim birikimiyle karşılaştıktan sonra Antik Yunan düşüncesi ağırlıklı olmak üzere Fars ve Hint kültüründen de ahlak düşüncesi konusunda faydalanmışlar; bu düşünceleri zenginleştirmişlerdir. Özellikle Aristoteles'in sistemleştirdiği insan nefsindeki denge ve uyuma dayanan erdem anlayışı, Müslüman bilginlerin felsefe ve kelamla ilgili eserlerinde en çok ele alınan düşünce olmuştur. İslam düşüncesinin klasik dönem metinlerinde farklı dönemlerde yaşamış ve farklı düşünce ekollerine sahip Müslüman bilginlerin ahlak ve erdem anlayışlarını yansıtan çok sayıda örnek bulunmaktadır *(Görsel 2.6)*. Farklı üslup ve yöntemlerle yazılan bu metinlerin tümünde amaç, bilgi ve ahlak bağlamında insan olmanın anlam ve değerini ortaya koymak, erdemli insan ve topluma ulaşmaktır.

2.2.1. *İhya'ü Ulûmi'd-Dîn*'de Güzel Ahlak Anlayışı

Konuya Başlarken

Ailenizin ya da öğretmenlerinizin güzel bir davranışı size öğretirken nasıl bir yol izlemesini istersiniz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

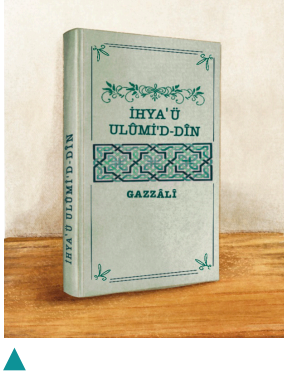

Görsel 2.7
Gazali (temsilî)

Büyük İslam düşünürü Gazali *(Görsel 2.7)*, 1058 yılında bugünkü İran'ın Horasan bölgesindeki Tus şehrinin "Gazale" köyünde doğmuş ve adını doğduğu bu köyden almıştır. Mutasavvıf, fakih ve kelamcı Gazali, İslam düşüncesine yaptığı birçok katkıdan dolayı "İmam, Zeynüddin, Hüccetü'l-İslam" gibi ünvanlarla anılır. Çocuk yaşta babasını kaybeden Gazali, babasının arkadaşı tarafından bir medreseye yerleştirilmiştir. Öğrenimini Tus, Cürcan ve Nişabur'da büyük âlimlerden ders alarak tamamlayan Gazali, gençlik yıllarında eser yazmaya başlamış ve tanınmıştır. Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından 1091 yılında Bağdat Nizamiye Medresesi başmüderrisliğine tayin edilmiş ve burada kaldığı dört yıllık sürede birçok eser kaleme almıştır.

Gazali'nin kelam, felsefe, Bâtınilik ve tasavvuf hakkındaki çalışmaları kendisini zihnen ve ruhen yormuştur. Nizamülmülk'ün ardından Sultan Melikşah'ın ölümünden de etkilenen Gazali, hem müderrislik görevinden hem de Bağdat'tan ayrılmıştır. 1095'te gittiği Şam'da iki yıla yakın kalmış, Kudüs ve Hicaz'ı ziyaret ettikten sonra memleketi Tus'a dönmüştür. On sene kadar inzivada kaldıktan sonra 1105 yılında dönemin sultanı Mehmet Gıyaseddin'in davetiyle Nişabur'da yeniden ders vermeye başlayan Gazali, üç yıl sonra bu görevi de bırakmış ve tekrar Tus'a dönmüştür. Burada yaptırdığı tekke ve medresede ders vermeye devam eden ve insanları din konusunda aydınlatmaya çalışan Gazali, 1111'de Tus'ta vefat etmiştir.

Gazali, İslam düşünce tarihinde hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf, felsefe, mantık, eğitim, siyaset, ahlak gibi alanlarda söz sahibi olmuş önemli bir düşünürdür. Gazali'nin kaynaklarda adı geçen çok eseri bulunmasına rağmen günümüze kadar ulaşan eserlerinin sayısı yetmiş beş kadardır. Bu eserlerin en önemlilerinden biri 1095-1105 yılları arasında kaleme aldığı *İhya'ü Ulûmi'd-Dîn*'dir *(Görsel 2.8).* Bu eserin bir kısmını inzivaya çekildiği yerlerden biri olan Şam Emeviye Camisi'nde, bir kısmını ise Kudüs'te kaleme aldığı tahmin edilmektedir.

Görsel 2.8
İhya'ü Ulûmi'd-Dîn (temsilî)

Gazali *İhya'ü Ulûmi'd-Dîn* adlı eserini ibadetler, âdetler, helak edici hususlar ve helaktan kurtarıcı hususlar olmak üzere dört cilt hâlinde yazmış; her ciltte konuları on başlık altında ele almıştır. Ahlaki konuları, diğer konularla iç içe işlemiştir. Eserin özellikle üçüncü cildini güzel ahlakın faziletleri ile kötü huylara ayıran yazar, bu bölümde güzel ahlaka nasıl ulaşılacağına ve güzel ahlakın belirtilerine değinmiş; ruhun olgunlaşmasını aşamalar hâlinde işlemiştir. Bu konuları işlerken ayet ve hadislerden faydalanmıştır. Gazali'nin üzerinde önemle durduğu konulardan biri de gelişme çağındaki çocukların terbiyesinin nasıl olması gerektiği ve onların ahlakının nasıl güzelleştirileceğidir. Eserde Müslümanların içinde bulunduğu dinî, ahlaki, bilimsel, toplumsal ve siyasi sıkıntılar ele alınmakta ve bunlara çözüm yolları önerilmektedir.

İHYA'Ü ULÛMİ'D-DÎN

(...)
Bundan sonra bilmiş ol ki; güzel ahlak, peygamberlerin sıfatı ve sıddıkların en makbul amelleridir. Aslında güzel ahlak, imanın yarısıdır. Takva sahiplerinin mücahedelerinin meyvesidir ve ibadet edenlerin riyazetidir. Kötü huy ise; öldürücü bir zehir, insan beynini öldüren bir tehlike, açıkta bir zillet ve rezalettir. Allah'ın civarından uzaklaştıran bir pislik ve sahibini şeytan yoluna iten bir kötülüktür. İyi ahlak kalben cennet nimetlerine açılan ve rahmana yaklaştıran bir kapı olduğu gibi kötü huy ise, kalpleri saracak olan Allah'ın yaktığı cehennem ateşine açılan bir kapıdır. Kötü huy nefsin hastalığı ve kalbin marazıdır. Şu kadarını bil ki bedenî hastalıklar maddi hayatı yok eder, kalbî hastalıklar ise ebedi hayatı mahveder.
(…)
Bilmiş ol ki: İnsanlar güzel ahlakın hakikati üzerinde konuşmuşlar ve "Ahlak nedir?" diye sormuşlar, fakat hakikati üzerinde durmayıp onun semere ve neticesinden bahsetmişlerdir. Bununla beraber bütün neticeyi ortaya koymamışlardır.
(…)
Ahlak, nefiste yerleşmiş bir şekil ve heyetten ibarettir. Düşünüp taşınmağa lüzum görmeden bütün işler suhulet ve kolaylıkla bundan sadır olur. Akıl ve din bakımından övülen ve güzel sayılan işler bu heyetten meydana gelirse buna "güzel ahlak", şayet kötü işler meydana gelirse ona da "çirkin huy" denir. Bizim "Nefiste yerleşmiş bir keyfiyettir." dememizin hikmeti şudur: Herhangi bir sebeple nadiren malını bir ihtiyaç uğrunda sarf eden kimseye cömerttir denemez. Cömert olması için malını infak etmek keyfiyeti kendisine yerleşmiş bir tabiat hâline gelmiş olması lazımdır.
(…)
Şu dört rükün tenasüp ve itidalde olup hepsi güzel olursa, o zaman ahlak meydana gelir. Bu dört rükün ilim, öfke, arzu kuvvetleri ile bu üç kuvvet arasında itidal koruma kuvvetidir.
(…)
Şu dört haslet kimde toplanır ve mutedil olursa, bu adam mutlak surette güzel huyludur. Yalnız bir kısmı kendisinde bulunan kimse, bulunan hasletler bakımından ancak güzel ahlaklı sayılır. Mesela bir adamın yüzündeki azalardan bir kısmı güzel bir kısmı çirkin olur. Buna çok güzeldir denemez. Ancak kaşı gözü güzel fakat ağzı ve yüzü çirkindir denir. Öfke kuvvetinin güzellik ve itidaline şecaat, arzu kuvvetine güzellik ve itidaline de iffet denir.
(…)
Demek ki ahlakın anası ve esası şu dört şeydir. Hikmet, şecaat, iffet ve adalettir. Hikmet bir hâl ve keyfiyettir ki ihtiyarımızla yaptığımız işlerimizde doğruyu yanlışları onunla ayırt ederiz. Adalet de öfke ve arzuyu hikmete uygun olarak sevk ve idare eden ne ileri ne geri bırakan bir kuvvettir. Şecaat da öfke kuvvetinin ileri gidip geri kalmasında akla uyması demektir. İffet demek, arzuyu akıl ve din kuvvetleri ile terbiye etmek demektir.

(…)
Hulasa iyi huyların anası ve aslı şu dört fazilettir. Onlar, hikmet, şecaat, iffet ve adalettir. Diğerleri bunların teferruatıdır. Şu dört hususta da kemal derecesine yükselen sadece Hz. Peygamberdir. Diğer insanlar buna yakınlık ve uzaklıkta değişir.
(…)
Şu izahatlardan anladınız ki, güzel ahlak akıl kuvvetinin itidaline, hikmetin kemaline, öfke ve arzu kuvvetinin mutedil olup akla ve dine muttali olmalarına bağlıdır.
(…)
İyi ahlak, bazen fıtrat ve tabiat ile, bazen iyi işleri itiyat hâline getirmekle ve bazen iyi adamların iyi işlerini görüp onlarla düşüp kalkmakla elde edilir. Çünkü onlar iyi arkadaş ve salih kardeşlerdir. Sohbet sâri, tabiat sarıktır. İnsan tabiatı arkadaşının hem iyiliğini hem de kötülüğünü alır. Onun için iyilerle sohbet de ahlakı düzeltmeye vesiledir. Bunları anlattıktan sonra bilmiş ol ki, bu üç cihet kendisinde tecelli edip tabiat, itiyat ve öğrenmekle kemale eren kimse, faziletlerin zirvesindedir.
(…)
Bilmiş ol ki herkes kendi kusurlarının cahilidir. İnsan kendi kusurlarını tamamıyla göremez. Nefsi ile azıcık mücahede edip de fahiş günahlarını terk ettiği vakit nefsini temizleyip, ahlakını güzelleştirdiğini ve artık mücahededen kurtulduğunu sanır. Hâlbuki böyle değildir. Bunun için güzel ahlakın alametlerini açıklamak gerekir. Buna göre deriz ki; güzel ahlak imandır, kötü huy ise nifaktır.
(…)
Bazıları, güzel ahlakın alametlerini şöyle sıralamışlardır. Çok utanır, az eziyet eder, salahı çok olur, doğru sözlü olur, az konuşur, ameli çok, sürçmesi az olur, fuzuli şeylerden sakınır, iyilik eder, yaklaşır, vakarlı olur, sabreder, şükreder, kazaya razı olur, halim olur, mülayim ve yumuşak davranırlar, namuslu ve şefkatli olur, tel'in etmez, kötü söylemez, söz gezdirmez çekiştirmez, kin tutmaz, cimri olmaz, haset etmez. Güler yüzlü neşeli ve tatlı sözlü olur. Allah için sever Allah için buğzeder, Allah için kızar, Allah için razı olur. İşte bunlar güzel ahlaktır.
(…)
Ne zaman çocuğun güzel ahlak ile ahlaklı iyi bir hareketi görülürse, takdir ve taltif edilmeli, çocuğu sevindirecek şekilde mükâfatlandırılmalıdır. Aynı zamanda halk arasında bile bu iyi hareketlerinden dolayı övülmelidir. Bütün bunlar çocuğu iyiliğe teşvik eder. Şayet bazen hatalı hareketler görülürse, bu hususta görmezlikten gelinmeli, gizli kusurlarını araştırıp teşhir etmemelidir. Aynı zamanda bu hatalı hareketi başkalarının yapabileceğini çocuğa ihsas ettirmemeli, bilhassa çocuk yaptığı kusuru gizlemek ister. Bu hususta azami gayret sarf ederse, bunu tamamen görmezlikten gelmek lazımdır. Aksi takdirde çocuk bu hususta cesaretlenir ve kusurunu tekrar yapmaya kalkışır, duyulmasına artık aldırış etmez hâle gelir.
(…)

Gazali, *İhya'ü Ulûmi'd-Dîn*
(çev.: Ahmet Serdaroğlu)
(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. Gazali'nin güzel ahlak nitelemelerinden yola çıkarak güzel ahlaka verdiği önemi açıklayınız.

2. Yazar, güzel ahlak ile din arasında nasıl bir bağlantı kurmaktadır? Açıklayınız.

3. Metne göre insandaki akıl, arzu ve öfke gücünün iyi huylara dönüşmesi nasıl mümkün olur? Açıklayınız.

4. Metinde insanın ahlakı üzerinde sosyal çevrenin nasıl bir etkisi olduğundan söz edilmektedir? Bu görüşlere katılıp katılmadığınızı kendi hayatınızdan örneklerle açıklayınız.

5. Metinde güzel ahlakın alametleri ile ilgili bazı özellikler verilmiştir.

Bu özelliklere siz neler ekleyebilirsiniz? Yazınız.

6. Metne göre çocukların ahlak eğitiminde nelere dikkat edilmelidir? Açıklayınız.

2.2.2. *Divan-ı Hikmet*'te İlim Sahibi İnsanın Özellikleri

Konuya Başlarken

Bir insanın ilim sahibi olduğunu toplumdaki hangi davranışlarından anlarsınız? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

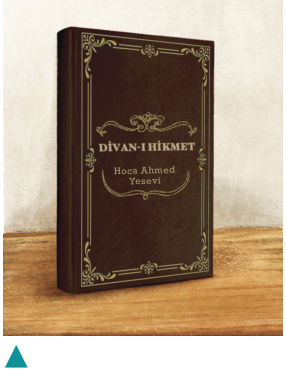

Görsel 2.9
Ahmed Yesevi (temsilî)

Türkistan'ın Sayram kasabasında dünyaya gelen Ahmed Yesevi *(Görsel 2.9)*, çocuk yaşta anne ve babasını kaybetmesinin ardından Yesi şehrine yerleşmiştir. Temellerini babasının attığı dinî-tasavvufi eğitimini Şeyh Arslan Baba ile güçlendirmiştir. Yesevi, Arslan Baba'nın vefatından sonra dönemin önemli kültür merkezlerinden biri olan Buhara'ya geçmiştir. Buhara'da büyük âlim ve sufi Yusuf Hemedânî ile karşılaşarak onun talebesi olmuştur. Arslan Baba ve Yusuf Hemedânî'den aldığı dinî, ahlaki ve tasavvufi eğitimlerle çevresindekileri aydınlatmaya ve onlara dinî kuralları en yalın hâliyle anlatmaya başlamıştır. Daha sonra tekrar Yesi'ye dönüp orada vefat etmiştir. Müslümanlığı kabul eden ilk Türk boyları arasında İslam'ın yerleşip yayılmasını, Anadolu'da tasavvufun özümsenmesini sağlayan etkili bir tasavvuf insanıdır.

"Pir-i Türkistan" olarak anılan Hoca Ahmed Yesevi'nin hayatı ile ilgili birçok rivayet bulunmaktadır. Bunlardan biri de Hz. Muhammed'in vefat yaşı olan altmış üç yaşına girdiğinde kendisine küçük bir oda şeklinde çilehane yaptırıp inzivaya çekilmesi ve ömrünü orada ibadet ve düşünceyle geçirmesidir.

Arapça ve Farsça bilen Yesevi, İslami ilimlere de vâkıftır. İslam'ın esaslarını dile getirdiği eserlerinde edep, ahlak, erkânı hadislere ve ayetlere dayandırarak anlatmıştır. Dergâhlarda dervişler tarafından ezberlenerek okunan hikmetler, gezgin dervişler aracılığıyla en uzak Türk topluluklarına dahi ulaştırılabilmiştir. *Divan-ı Hikmet, Fakrnâme* ve *Risâle* adlı eserleri bulunmaktadır.

Görsel 2.10
Divan-ı Hikmet (temsilî)

Yesevi'nin İslam'ın güzelliklerini, tasavvufun inceliklerini anlattığı *Divan-ı Hikmet* adlı eserinde *(Görsel 2.10)* sade bir dil ve hece ölçüsü kullanılmıştır. Farsça, Arapça gibi dilleri çok iyi bildiği hâlde eserini Türkçe yazması ise ayrı bir öneme sahiptir. Allah aşkı, ibadet ve ahlakın önemi, cennet, cehennem, dünyanın geçiciliği, Kur'an ile sünnete dayanan inanç ve düşüncelerin yer aldığı hikmetlerinin bazı bölümlerinde Yesevi'nin hayatından izlere de rastlamak mümkündür. Dönemin ve toplumun ihtiyaçlarına binaen oluşturulan eserde dinî bilgiler ahlak kavramıyla yoğrularak verilmiştir.

Yesevi'nin tasavvuf anlayışına göre Allah, ilmin kaynağıdır ve bu ilmini insanlara, evrene ve kutsal kitaba yansıtmıştır. Bunun bilincinde olan ilim sahibi kişinin yaptığı her işte, attığı her adımda Allah'ı anması, O'nun her yerde var olduğunu bilmesi ve ona göre hareket etmesi gerekmektedir. Yesevi'ye göre Allah'ı gerektiği gibi bilmek, ayetleri anlamakla başlamalıdır. İnsan, bu ayetleri sadece kitaptan değil evrende yaratılan her şeyden ve Allah'ın tezahürlerinden de okuyabilmelidir. *Divan-ı Hikmet*'te ilim kavramı, bilgiye sadece akıl yoluyla değil kalp yoluyla da ulaşmak ve bu bilgiyle Allah'a yaklaşmak, O'nun yüceliğine yakışır bir kul olabilmek açısından ele alınmaktadır. Bu bağlamda eserde ilim sahibi insanın özelliklerine de geniş yer verilmiştir.

DÎVÂN-I HİKMET

1

Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol sen,
Öyle mazlum yolda kalsa yoldaşı ol sen,
Mahşer günü dergâhına yakın ol sen,
Ben-benlik güden kişilerden kaçtım ben işte.

Garib, fakir, yetimleri Rasûl sordu
O gece Mirâc'a çıkıp Hakk cemâlini gördü
Geri gelip indiğinde fakîrlerin hâlini sordu
Garîblerin izini arayıp indim ben işte.

Medine'ye Rasûl varıp garîb oldu,
Garîblikte sıkıntı çekip sevgili oldu,
Cefa çekip Yaradan'a yakın oldu,
Garîb olup menzillerden geçtim ben işte.

Garîb, fakîr, yetimleri her kim sorar,
Râzı olur o kulundan Rahim Allah.
Ey habersiz, sen bir sebep, Zât'ı saklar;
Hak Mustafa öğüdünü işitip dedim ben işte.

Sünnet imiş, kâfir de olsa verme zarar,
Gönlü katı, gönül inciticiden Allah şikâyetçi,
Allah şâhid, öyle kula "Siccîn" hâzır,
Âriflerden işitip bu sözü, söyledim ben işte.

3

Onüçümde nefsâni arzuları ele aldım
Nefs başına yüz bin belâ sarıp saldım;
Kibirlenmeyi ayak altında basıp aldım;
Ondördümde toprak gibi oldum ben işte.

5

Hâlık'ımdan haber erişti, şükreden oldum;
Her kim çekiştirdi, belki tepdi, sabreden oldum;
Bu âlemde hiç uyumayıp hâzır oldum;
Hayû heves, ben-bencillik gitti dostlar.

16

Neler gelse, görmek gerek O Hüdâ'dan;
Yusuf'unu ayırdılar o Kenan'dan;
Doğduğum yer o kutlu Türkistan'dan,
Bağırıma taşı vurup geldim ben işte.

Gurbet değse pişkin eyler çok hamları,
Bilge eyler, hem seçkin eyler çok sıradanları,
Giyer çul elbise, bulsa yer yemekleri,
Onun için Türkistan'a geldim ben işte.

Arzuluyum akrabalık ve dostluğa,
Ulu babamın türbesi o Ak Türbe'ye,
Babamın ruhu saldı beni bu gurbete;
Hiç bilmem, nasıl kusur eyledim ben işte.

Kul Hoca Ahmed, söylediği Hakk'ın yâdı,
İşitmeyen dostlarına kalsın öğüdü,
Gurbete düşüp öz şehrine döndü yine,
Türkistan'da mezar olup kaldım ben işte.

35
Âlimlere kitap gerek, sûfîlere mescid gerek,
Mecnûn'lara Leyla gerek, bana Sen gereksin.

36
"Yetimi görseniz, incitmeyiniz,
Garibi görseniz, dağ etmeyiniz."

37
Doğru giden kulunu, Hakk'ın arayıp yolunu,
Doğru yürüyen kula, ümmet diyecek Muhammed.

Hak Teâlâ sözünü, Râsulullah sünnetini,
İnanmayan ümmetine, ümmet demez Muhammed.

"Ümmetim." diye yürürsün, buyruğunu yapmazsın,
Nasıl ümit tutarsın, orada sormaz Muhammed.

Müşküldür âsi kul, orada ümmet demese
Rezil olur mahşerde, ümmet demez Muhammed.

42
Bir sözünden dönmeyen, sırrını asla demeyen,
Gâfil olup yatmayan Ebû Bekr-i Sıddîk'dır.

43
İkincisi dost olan adâletli Ömer'dir.
Müminlikte dost olan adâletli Ömer'dir.

Kâbe kapısını açtıran, bütün putları kırdıran,
Râsul gönlünü dindiren adâletli Ömer'dir.

Çıra olup sönmeyen, din yolundan dönmeyen,
Haksız işi eylemeyen adâletli Ömer'dir.

Kul Hoca Ahmed eyle yâd, beyân eyle aczini,
Belki şâd eyler ruhu, adâletli Ömer'dir.

71
Hoş görmemekte âlimler sizin dediğiniz Türkçeyi,
Âriflerden işitsen açar gönül ülkesini,

Âyet hadis anlamı Türkçe olsa uygundur,
Anlamına yetenler yere koyar börkünü...

80
"Yetmiş yıldır bana kul, sana ümmet;
Çoluk çocuk için çeken sıkıntı ve külfet;
O kuluma ben vermem aslâ zahmet."
Gerçek ümmetseniz; işitip salât selâm söyleyin dostlar.

83
Âlimim diye kitap okur anlamını bilmez,
Çoğu âyetin anlamını asla bilmez,
Büyüklenme, ben-benliği dini tutmaz
Âlim değil câhildir dostlarım ey.

Büyüklenme şeytana neler eyledi,
Büyüklendiğinden lânet mührünü saldı,
Melekler görüp orada secde eyledi,
Secde eyleyip emin oldu dostlarım ey.

İlim iki inci beden ve cana rehberdir,
Can âlimi Hazretine yakındır,
(...)

89
Âhirzaman bilginleri zâlim oldu,
Hoşgeldin deyiciler bilgin oldu,
Hakk'ı söyleyen dervişlere düşman oldu,
Nasıl kötü zamanlar oldu dostlar.

Hoca Ahmed Yesevi, *Dîvân-ı Hikmet*
(haz.: Hayati Bice)
(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. Arapçadan Türkçeye geçen "hikmet" kelimesinin hangi anlamlarda kullanıldığını TDK *Güncel Türkçe Sözlük*'ten kontrol ediniz.

   Buna göre Ahmed Yesevi'nin şiirlerinin "hikmet" olarak adlandırılması bu kelimenin sözlük anlamlarından hangisiyle ilişkili olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

2. ***Divan-ı Hikmet*'te doğruluk ile eş değer görülen "dürüstlük" kavramı, hangi kişi veya durumlarla ilişkilendirilerek ifade edilmiştir? Gerekçeleriyle açıklayınız.**

3. ***Divan-ı Hikmet*'ten alınan metinde yardımseverlikle ilgili beyit ve dörtlükleri belirleyiniz. Metne göre bu davranışta bulunan kişiler nasıl ödüllendirilecektir? Açıklayınız.**

4. **Bir insanın çıkar gözetmeden başkasına faydalı olmaya çalışmasının kişiye kazandırdıkları metinde hangi dizelerde yer almaktadır? Siz birine yardım ettiğinizde kendinizi nasıl hissedersiniz? Örnekler vererek açıklayınız.**

5. Ahmed Yesevi sadece bir sufi değil bunun yanında pozitif ilimlerle de ilgiliydi.

Buna göre "İlim iki incidir, beden ve cana rehber durur." **dizesiyle Yesevi, ilmin hangi yönlerine dikkat çekmek istemiştir? İlimle ilgili benzetme yapmanız istenseydi siz ilmi neye benzetirdiniz? Açıklayınız.**

6. İlim öğrenmede herkes aynı imkânlara sahip olabilse de ileri seviyede anlama ve kavrama yeteneğine sahip bazı kişilerin toplumda farklı bir konumda olduğu bilinmektedir. Tasavvufa göre onlara bu imkânı ve mevkiyi kazandıran Allah'tır. O âlimlerden beklenen ise insanlara bilgiyi öğretmeleri ve davranışlarıyla örnek olmalarıdır.

Buna göre Ahmed Yesevi 83 ve 89. hikmetlerinde âlimlerin hangi özelliklerini eleştirmiştir? Siz onun görüşlerine katılıyor musunuz? Gerekçeleriyle açıklayınız.

7. İlim sahibi insanda tevazu ve hoşgörü niteliklerinin bulunması gerektiği hangi dizelerde yer almaktadır? Bu özellikler ilim sahibi insanın yaptığı işlere nasıl yansır? Açıklayınız.

8. Ahmed Yesevi aşağıdaki dörtlükte sabrının nelerle sınandığını ve bunların nasıl sonuçlandığını dile getirmektedir.

"Hâlıkımdan haber erişti, şükreden oldum;
Her kim çekiştirdi, belki tepdi, sabreden oldum;
Bu âlemde hiç uyumayıp hâzır oldum;
Hayû heves, ben-bencillik gitti dostlar."

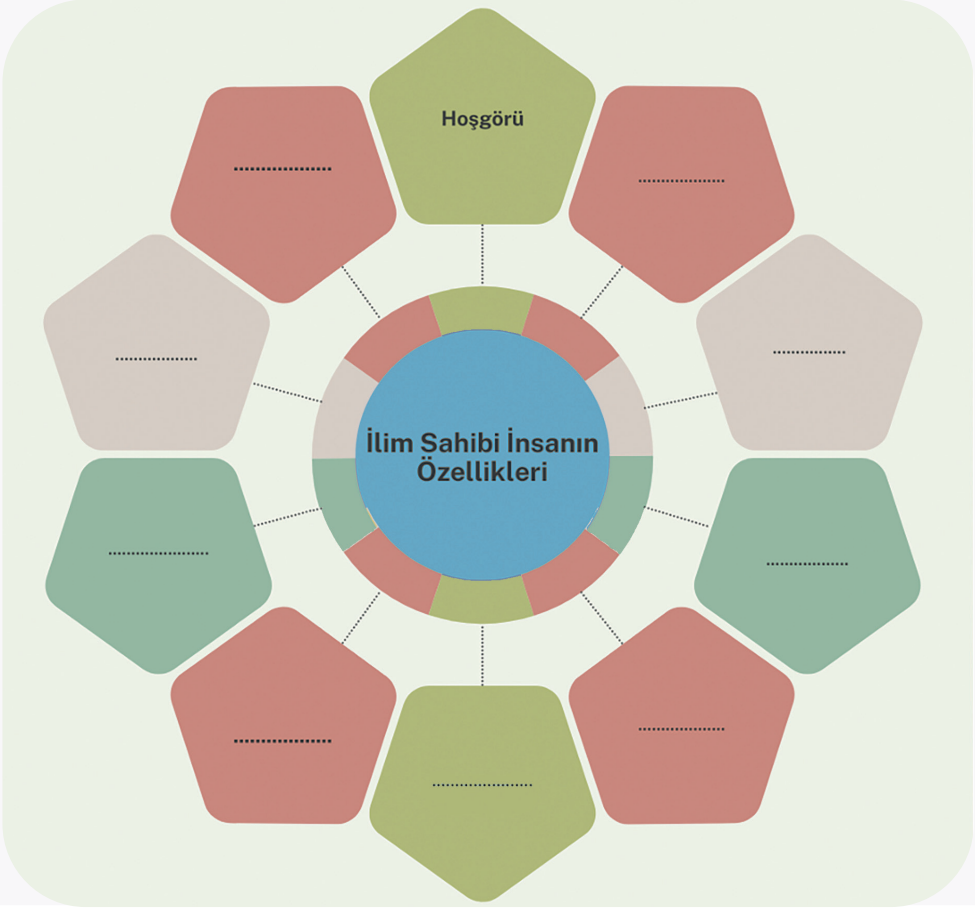
Buna göre günlük hayatınızda sabırlı davranmanızın size kazandırdıklarını örneklerle açıklayınız.

9. Hoca Ahmed Yesevi'nin vatanına ve milletine bağlılığı metinde nasıl ifade edilmektedir? Bu ifadelerden hareketle kendi vatanseverlik anlayışınızı açıklayınız.

10. İslamiyet'e geçiş döneminde sanatçılar topluma Allah ve Peygamber sevgisini kazandırmak, İslamiyet'in kurallarını öğretmek amacıyla eserler vermiştir.

Didaktik bir anlatıma sahip bu eserlerin toplum tarafından sevilip benimsenmesinin nedenleri neler olabilir? Yorumlayınız.

11. Metinden hareketle aşağıdaki şemaya ilim sahibi insanın özelliklerini ve bu özelliklere eklemek istediklerinizi örnekteki gibi yazınız.

12. Ahmed Yesevi'nin hikmetlerini yazma amacının İslamiyet'i, tasavvuf ilkelerini öğretmek ve yaymak olduğu bilinmektedir.

Manevi bir konuyu öğretmek amacıyla şiir yazmak isteseydiniz şiirinizin konusu ne olurdu? Belirlediğiniz konuyla ilgili bir dörtlük yazınız.

13. Divan-ı Hikmet ile ilgili öğrendiklerinizden faydalanarak aşağıdaki hikâyeyi tamamlayınız.

Vaktin birinde küçük bir kasabada yaşayan bir genç vardı. Bu genç çevresindeki olaylarla, doğanın işleyişiyle, insanın yaratılışıyla, çevrede olan biten her şeyle çok ilgiliydi. Sürekli bilgili kişilere sorular sorar, onlarla sohbet eder, kitap okur ve kendini geliştirmeye çalışırdı. Genç, öğrendikçe ve bilgilendikçe çevresindeki insanlar ondaki hâl ve tavırların da ne kadar olumlu yönde geliştiğini fark etti.

Ahlakıyla ve bilgisiyle insanlara iyi bir örnek olduğunu fark eden genç, kendini geliştirmek ve daha çok ilim sahibi olmak istedi. Günlerden bir gün kasabalarına çok uzaklardan bir bilginin geldiğini öğrendi ve soluğu onun yanında aldı. Bilgine ilmini artırmak ve insanlara daha faydalı olabilmek için neler yapması gerektiğini sordu.

Bilgin anlatmaya başladı:

Karekodda bağlantısı verilen videoyu izleyerek öğrendiklerinizi pekiştiriniz.

Karekodda bağlantısı verilen videoyu izleyerek öğrendiklerinizi pekiştiriniz.

2.2.3. *Bostan* ve *Gülistan*'da Erdemli Davranışlar

Konuya Başlarken

Sokrates'e göre erdem, kişinin kendini bilmesidir; Spinoza'ya göre ise erdem, akla uygun davranmaktır.

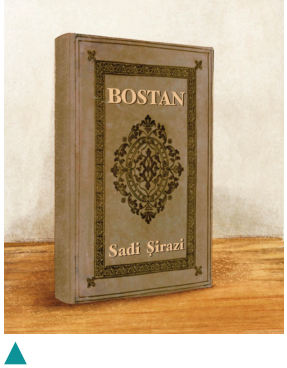
Bu tanımlardan hareketle erdemin insanın iç dünyası ve aklıyla olan ilişkisini arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 2.11
Sadi Şirazi (temsilî)

Sadi Şirazi *(Görsel 2.11),* İran'ın Şiraz şehrinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihiyle ilgili farklı bilgiler bulunmakla birlikte genel kanaate göre 1213-1218 yılları arasında doğmuştur. Yaşadığı dönemde çok tanınmasına ve halk tarafından çok sevilmesine rağmen hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Sadi, babasının gözetiminde eğitimine başlamıştır. Genç yaşta babasını kaybetmesi üzerine eğitimine dedesinin gözetiminde devam etmiştir. İlk dinî ve edebî bilgilerini Şiraz'da aldıktan sonra öğrenimini tamamlamak için Bağdat'a giderek Nizamiye Medresesinde eğitimine devam etmiştir. Devrin önemli âlimlerinden ders almıştır. Bağdat'ta tahsilini tamamlayarak 1257 yılında Şiraz'a dönmüş ve Şiraz'da bulunduğu dönemde devlet adamlarını öven şiirler yazmıştır. Ömrünün son yıllarını Şiraz'da ibadetle geçirmiş ve burada vefat etmiştir.

Sadi Şirazi yaşadığı yıllarda büyük bir şöhret kazanmış; üslubu, çağdaşı şairler tarafından örnek alınmıştır. XII-XIII. yüzyıl şairlerinin aksine Sadi bütün şiirlerinde bilinen ve yaygın olarak kullanılan kelimeleri tercih etmiştir. Onun şiirlerinde Arapça tamlamalar ve cümleler, çağdaşı şairler kadar yoğun değildir. Eserlerinde Türkçeden Farsçaya geçmiş kelimelere de yer veren Sadi'nin şiir ve nesrinin en önemli özelliği, söyleyişinin akıcı olmasıdır. Sadi, yaşadığı dönemde yaygın nazım şekli olan gazeli edebî bir tür olarak mükemmelliğe ulaştırmıştır. Divanında âşıkane gazeller çoğunluktadır. Manzum ve mensur eserlerinde Farsçada eskiden beri yaygın biçimde kullanılan atasözlerinden faydalanmıştır. Sadi'nin kendine özgü kullandığı ve toplumun duygu, düşünce ve isteklerine tercüman olan özlü sözleri zamanla birer atasözü hâline gelmiş ve günümüze kadar taşınmıştır. Sadi'nin etkisi sadece Fars edebiyatıyla sınırlı kalmamış, Türk ve Urdu edebiyatlarıyla Batı dünyasında da önemli izler bırakmıştır.

Görsel 2.12
Bostan (temsilî)

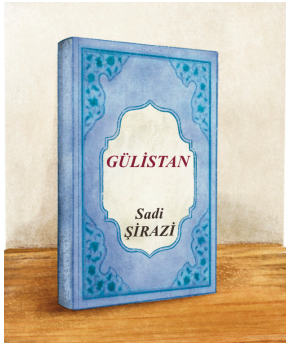
Sadi'nin *Bostan (Görsel 2.12*) adlı eseri mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir eserdir. *Bostan*'ın ilk yazma nüshalarında *Sadînâme* adının kullanıldığı görülmekte ise de şair muhtemelen eserine herhangi bir ad vermemiştir. Daha sonraki dönemlerde *Sadînâme* yerine, Sadi'nin diğer meşhur eseri *Gülistan*'a anlam ve söyleyiş bakımından daha uygun düştüğü için, "güzel kokulu çiçek bahçesi" anlamına gelen *Bostan* adı tercih edilmiş olmalıdır. İran edebiyatının en önemli eserlerinden olan *Bostan;* adalet ve insaf, ihsan ve cömertlik, aşk ve sevgi, huzur ve huşu, teslimiyet ve rıza, kanaat, terbiye, afiyet ve şükür, tövbe ve inabe, münacat ve hatime olmak üzere on ayrı bölümden oluşur. Sadi eserini her ne kadar on bölüme ayırmış olsa da bu bölümlerin her birinde diğer bölümlere ait hikâyeler vardır.

Sadi bu eserini yazma sebebini eserinin ön sözünde şöyle açıklar: "Dünyanın her tarafını gezdim, dolaştım, birçok insanla günler geçirdim, her köşede bir fayda buldum; her harmandan bir demet başak topladım. Bununla beraber, Şîraz'ın temiz insanları gibi mütevazı insanlar görmedim. Cenab-ı Hak bu toprağa lütfunu, ihsanını yağmur gibi yağdırsın. Bu iklimdeki olgun insanların muhabbeti gönlümü Şam'dan, Rum illerinden çekti aldı. Şiraz'a dönmek istedim. Fakat bu güzel bahçelerden dönerken dostlarımın yanına elim boş dönmek ağrıma gitti. Mısır'dan dönenler gittikleri yere Mısır şekeri götürürler, ben ise elim boş gidiyorum, dedim. Düşünceye vardım. Düşünürken dostlarıma şeker götüremiyorsam da şekerden daha tatlı sözler götürebilirim, dedim. Müteselli oldum. Fakat bu şeker alelade ağızda çiğnenen şeker değildir. Manaya aşina olanların kâğıt üzerine yazdıkları tatlı sözlerdir."

Sadi, *Gülistan (Görsel 2.13)* adlı ölümsüz eserini ise 1256 yılında memleketine döndükten sonra kaleme almıştır. Şekil itibarıyla küçük küçük nesir ve nazım parçalardan oluşan bu eser, genellikle günlük hayatta karşılaşılan olaylardan ahlaki sonuçlar çıkarılabilecek hikâye ve beyitlerden oluşmuştur.

Gülistan; Allah'ı tazim, Allah'a yakarma ve Hz. Peygamber'e övgü, sultanların âdetleri, dervişlerin ahlakı, kanaatkârların fazileti, sükûtun faydaları, aşk, gençlik ve ihtiyarlık, terbiyenin önemi, zenginlik ve yoksulluk, sohbet adabı bölümlerinden oluşur. Sadi, *Gülistan*'ı yazma sebebini de "Okuyanların gözlerini sevindirecek, ruhunu ferahlatacak bir eser yazmak istiyorum. Sonbaharın rüzgârının ilişmediği, feleğin dönüşüyle baharı hazana çevirmeyecek bir kitap…" diyerek dile getirmiştir.

Bostan ve Gülistan kendi içinde bölümlere ayrılmış olsa da bu eserlerin içinde adalet, merhamet, hünerli insanları himaye etmek, sır saklamak, misafirperverlik, cömertlik, ilahi aşk, tevazu, yaratılanların faniliği, kibir, tövbe, rıza, sıdk, ihlas, kusurları örtmek, şükür, uzlet, ahlak, gıybet, gençlik, yaşlılık, Allah rızası, sebat gibi benzer konular işlenmiştir. Bu konuların işlenişinde yazarın anlatımının yer yer sehl-i mümteni özelliği gösterdiği görülmektedir. Sadi'nin *Bostan* ve *Gülistan*'ı yazma sebebinin hem kendi döneminin hem de gelecek dönemlerin insanı ile devlet yönetici ve görevlilerine öğütler vermek olduğunu, bu öğütlere uygun nesiller ve yöneticiler yetiştirmeyi arzu ettiğini söylemek mümkündür.

Görsel 2.13
Gülistan (temsilî)

Bilgi Kutusu

Sehl-i mümteni: İlk bakışta kolay gibi görünen ama taklit edilmeye kalkışıldığında benzeri meydana getirilemeyen eserler için kullanılır. Sanatkâr, üsluba ait bir özellik olan sehl-i mümteniyi dile hâkimiyet sağlayarak başarabilir. Sehl-i mümteni gösteriştен uzak bir üsluptur. En derin fikirleri bile sade kelimelerle ifade edebilme sanatıdır.

Örnek
"Beni bende demen
bende değilim / Bir ben
vardır bende benden
içeri"
Yunus Emre

Farklı Kaydet

Konuyla ilgili öğrendiğiniz bilgileri kendi hatırlayacağınız şekilde kısaca bu alana not edebilirsiniz.

KUDRET ZAMANINDA ÂCİZE MERHAMET HAKKINDA HİKÂYE

"Bir yıl Şam'da öyle bir kıtlık oldu ki, âşıklar aşkı unuttular. Gök yere öyle bahil oldu ki, ekinler, hurma ağaçları dudaklarını ıslatamadılar. Ne kadar eski pınar varsa kaynamaz oldu. Öksüzün gözyaşından başka su kalmadı. Bir pencereden göğe doğru bir duman yükselecek olsa, bir dul kadının âhı idi. Yoksa gökyüzünde duman namına bir şey yoktu (bulut görülmez oldu). Ağaçların yaprakları kalmamıştı; zavallı ağaçlar çıplak fakirlere dönmüştü. Kolları kuvvetli babayiğitlerde zor, güç bitmişti. Dağlarda yeşillik, bahçelerde balçık görünmez oldu. Çekirgeler bostanları, insanlar da çekirgeleri yediler.

Hal bu merkezde iken, bir gün, yanıma bir dostum geldi. Bir deri bir kemik kalmıştı. Halbuki paralı, zengin, şan ve şeref sahibi, hem de vücutlu bir insandı. Halini görünce şaştım; ona sordum: "Güzel huylu dostum ne oldun ne felâkete uğradın? Gördüğüm halin sebebini söyle." dedim. Dostum kızdı, bağırdı ve şöyle dedi: "Sebebini bilmiyorsan, ne gaflet. Biliyorsan niçin soruyorsun? Görmüyor musun ki felâket son dereceyi bulmuştur. Ne gökten yere yağmur iniyor, ne yerden göğe âh edenlerin feryadı çıkıyor." Cevap olarak, dedim: "Biliyorum, pekâlâ. Fakat kıtlıktan ne korkun var? Zehir, tiryak olmayan yerde adam öldürür. Senin her şeyin var. Başkaları açlıktan helâk olsa, sana ne? dünyayı tufan kapalasa, kaza ne?" Bir âlim olan dostum, âlimin cahile bakması gibi bana mânidar bir bakışla baktı ve şöyle dedi: "Sahilde olup da dostlarının denizde boğulmakta olduklarını gören bir insanın kalbi müsterih olmaz. Benim yüzüm yokluktan sararmamıştır. Beni fakirlerin kederi sarartmıştır. Akıllı insan ne kendi âzasında ne de başkalarının âzasında yara görmek ister. Tanrı'ya hamdolsun yaram yok, fakat başkalarında yara görünce, vücudum tir tir titriyor. Hastanın yanında oturan bir insan sıhhate de olsa keyifli olabilir mi? Zavallı fakirin bir şey yemediğini görünce yediğim her lokma zehir, zıkkım oluyor. Dostları zindanda bulunan bir kimse, gülistanda nasıl eğlenir?..."

Sadi-i Şirazî, *Bostan ve Gülistan*
(çev.: Kilisli Rıfat Bilge)
(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

MAZMUNDA BİR HİKÂYE DAHA

"İyi bir memleketten akıllı bir genç, deniz yoluyla Rum iskelesine indi. Bu genci faziletli, akıllı, irfanlı gördüler; eşyasını aldılar, iyi bir yere götürdüler, onu misafir ettiler. Misafirlik müddeti bittikten sonra âbitlerin başı, şeyh efendi o gence: "Şu mescit tozlanmıştır. Ötesinde berisinde çerçöp toplanmıştır; onu sil süpür, temizle" dedi. Genç yolcu bu sözü işitince savuştu gitti. Bir daha kimse nişanını göremedi. Gerek şeyh efendi gerek müritler misafirin görünmemesini hizmetten kaçtığına yahut elinden hizmet gelmediğine verdiler. Günün birinde şeyh efendinin uşaklarından birisi o genç yolcuya yolda rastgeldi: "Arkadaş! İyi düşünmedin ve iyi bir şey yapmadın. Ey kendini beğenmiş genç, bilmiyor musun ki insanlar hizmet ede ede yükselir ve bir mevki sahibi olurlar" dedi. Genç yolcu ciddî olarak yana yana ağladı: "Ey canlar besleyen, gönüllere sürur veren dostum; emri aldığım gibi mescidi temizlemek için gittim. Baktım ki mescitte toz toprak yok, tertemiz. O yerde bir kirli varsa, o da bendim ve artık oraya uğramadım. Çünkü mescidi temiz tutmak lâzımdır" dedi.

Tarikate giren her derviş kendisini âciz görecektir. Başka türlü olamaz. Yücelik istersen, tevazu ihtiyar et. Çünkü yücelik damına çıkmak için tevazudan başka merdiven yoktur. Meyvalı dal başını aşağı tuttuğu gibi, akıllı insan da mütevazı olur.

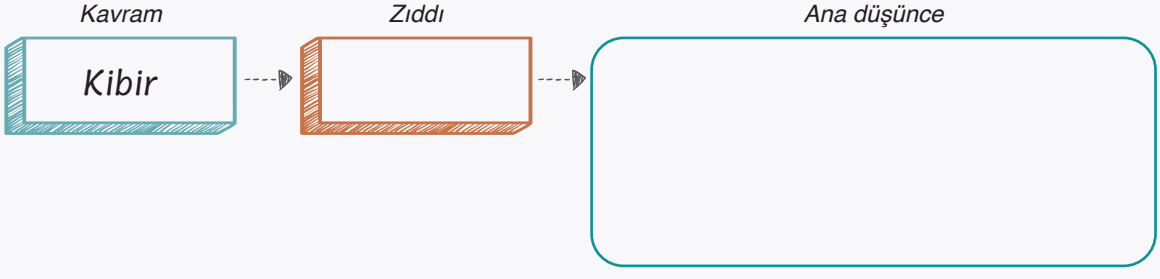
Sadi-i Şirazî, *Bostan ve Gülistan*
(çev.: Kilisli Rıfat Bilge)
(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. **Sadi Şirazi, eserlerini yazma sebeplerini nasıl açıklamıştır? Hangi yazma gerekçesini daha çok beğendiniz? Bu gerekçeyi hangi erdemli davranışa örnek gösterebilirsiniz? Yazınız.**

2. **Hz. Peygamber'in** "Komşusu açken tok yatan bizden değildir." **hadisini yukarıdaki metinlerden hangisi ile ilişkilendirebilirsiniz? Bu ilişkiyi yardımlaşmanın toplumsal önemi açısından yorumlayınız.**

3. **Kibir kelimesinin zıddı nedir? *Bostan* ve *Gülistan*'dan alınan metinlerden hangisi bu kelimenin zıddını karşılayacak bir hikâyeyi anlatıyor? Bu kavramın zıt anlamlısını ve hikâyenin ana düşüncesini aşağıdaki metin kutularının içine yazınız.**

4. "Akıllı insan ne kendi bedeninde ne de başkalarının bedeninde yara görmek istemez." **sözüyle erdem ile akıl arasında nasıl bir bağ kurulmuştur? Açıklayınız.**

5. Metinde bahsedilen varlıklı insan, başkalarının dertleriyle niçin ilgilenmektedir? Onun böyle davranış sergilemesi hangi erdemli davranışla açıklanabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

6. "Çünkü yücelik damına çıkmak için tevazudan başka merdiven yoktur. Meyveli dal başını aşağı tuttuğu gibi, akıllı insan da mütevazı olur." **cümleleri hangi erdemi karşılamaktadır? Günümüzde bu erdemi karşılayan atasözü, deyim ve özdeyiş örneklerini aşağıdaki ilgili alanlara yazınız.**

Atasözü	Deyim	Özdeyiş

7. Sadi Şirazi, yazdığı metinlerde hikâye etme yöntemini kullanarak kişilerin erdemli bireyler olabilmeleri için âlim kişilerin özlü sözlerinin dikkate alınmasının önemini bize hatırlatmaktadır.

Bu bağlamda büyüklerinizin metinlerde olduğu gibi nasihat verirken kısa hikâyeler kullanması sizi nasıl etkiliyor? Bu etkiyi Sadi Şirazi'nin "Mutlu odur ki akıllıların sohbetinde gönül erlerinin ahlakını öğrenir." **sözüyle ilişkilendirerek yorumlayınız.**

8. Metinlerden hareketle erdem sahibi bir insandan yapması ya da yapmaması beklenen davranışları verilen örnekleri inceleyerek metin kutularındaki ilgili yerlere yazınız.

ERDEMLİ İNSAN

Neleri Yapar?	Neleri Yapmaz?
Yardım eder.	*Yalan söylemez.*

2.2.4. *Makalât*'ta Ahlaki Özellikler

Konuya Başlarken

"Kıyamet gününde mümin kulun terazisinde güzel ahlaktan daha ağır bir şey bulunmaz. Allah Teala çirkin hareketler yapan, çirkin sözler söyleyen kimseden nefret eder." (Tirmizi, Birr, 61)

Bu hadis ışığında güzel ahlaklı bir insanı toplumda öne çıkaran özellikleri ile ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

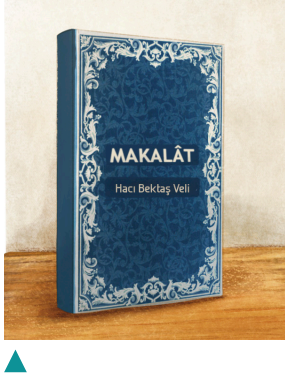
Asıl adı Muhammet Bektaş olan Hacı Bektaş Veli *(Görsel 2.14)* günümüzde İran sınırları içinde yer alan Horasan bölgesindeki Nişabur şehrinde doğmuştur. Rivayetlere göre Lokman Perende adlı bir mutasavvıf tarafından yetiştirilmiştir. Anadolu'ya gelerek Türkistan'ın büyük şeyhi Ahmed Yesevi'nin görüşleri doğrultusunda irşat faaliyetlerini sürdürmüştür. Kırşehir civarında Sulucakarahöyük'e yerleşmiş, burada birçok derviş ve halife yetiştirmiş, bunları çeşitli yerlere tasavvufu yaymak amacıyla göndermiştir.

Görsel 2.14
Hacı Bektaş Veli (temsilî)

Hacı Bektaş Veli'ye bağlı kimseler ilk Osmanlı fetihlerine katılmışlar, daha sonra da Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasıyla oraya dâhil olmuşlardır. Bu sebeple Hacı Bektaş yeniçerilerin piri sayılmıştır. Osmanlı hükümdarları yeniçerilerin piri sayılan Hacı Bektaş için türbesinin etrafına binalar yaptırmış, vakıflar kurdurmuş ve sebiller inşa ettirmiştir.

Makalât (Görsel 2.15), kelime anlamıyla "sohbetler, sözler" demektir. Yaklaşık elli sayfalık bu eser tasavvufi nitelikte olup "dört kapı, kırk makam"ı açıklamak amacıyla yazılmıştır. Dört kapı; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kavramlarıdır. Kırk makam da bu kapılardan girilerek katedilecek kırk adet merdiven basamağıdır. Hacı Bektaş Veli, burada bu kapıları aralayarak her birindeki onar makamın neler olduğunu ve her makamdan bir sonraki makama ulaşmak için neler yapmak gerektiğini anlatmaktadır. Konu ile ilgili 135 ayetin Türkçe anlamı çok kısa sözcük ve cümlelerle açıklanmıştır.

Görsel 2.15
Makalât (temsilî)

Makalât'ın temel amacı, insana Allah'a layık bir kul, "insanıkâmil" olması için gerekli olan inanç, ibadet ve ahlak öğretilerini kazandırmaktır. İnsanıkâmil; dinî, ahlaki ve tasavvufi emirleri içselleştirmiş, bunları tam anlamıyla yerine getiren, iman ve marifet sahibi, kâinattaki her şeyin varlık sebebini anlamış insandır. Tasavvufi anlamda "dört kapı" ve "kırk makam"ı geçmiş, her bir mertebeyi tamamlamış kişidir. *Kitabu'l-Fevâid*, *Fatiha Suresi Tefsiri*, *Şathiyye* Hacı Bektaş Veli'nin diğer eserleridir.

Farklı Kaydet

Konuyla ilgili öğrendiğiniz bilgileri kendi hatırlayacağınız şekilde kısaca bu alana not edebilirsiniz.

MAKALÂT

(...)
İkinci sultan şeytandır. Nefis ise şeytanın vekilidir. Komutanları ise kibir, hased, buhul (cimrilik) açgözlülük, öfke, kahkaha ve maskaralıktır. Sözü geçen bu yedi fiil muhafızlardır. Bundan dolayı kalbin sağ tarafında yedi kale vardır. Her kalede bir muhafız görevlendirilmiştir. Her bir muhafızın yüz bin komutanı vardır. Şimdi, hased ve buhul, dünyayı terk etmekle; bunların tamamı sabr etmekle imana erer.

Ancak kibrin kaynağı şeytan, alçak gönüllülüğün ise Rahmân'dır. O hâlde ne zaman ki kibir gelse, alçak gönüllülüğü O'na havale eder. Ne zaman ki hased gelse, ilmi O'na havale eder. Buhlün aslı ise şeytandır, cömertliğin aslı da Rahmân'dır. Ne zaman ki buhul gelirse, cömertliği O'na havale etmek gerekir.

(...)
Şimdi esas yapılması gereken, kişinin yönünü Tanrı isteğine çevirmesidir. Zira edep dileyen korkuyu sever. Korku dileyen hata yapmaktan sakınmayı sever. Hata yapmaktan sakınmayı dileyen sabrı sever. Sabır dileyen utanmayı sever. Utanmayı dileyen cömertliği sever. Cömertliği dileyen miskinliği sever. Miskinliği dileyen ilmi sever, ilmi dileyen marifeti sever. Marifeti dileyen canı sever. Canı dileyen aklı sever ve aklı dileyen yüce Allah'ı sever. Tanrı buyruğuna müjde on iki çeşit nesnedir. Bu on iki çeşit nesne birbirine vekildir. Ve bunlar iman kumandanının önderleridir. Şimdi çok sakınmak gerekir ki eğer bu on iki türlü nesnenin birisi eksik olsa iman doğru olmaz. O halde en üst makam bunlardır. Bunları korumayan Tanrı'dan uzak olur ve bilmekten dahi uzak olur. Allah'ın cemalini görmekten mahrum kalır.

(...)
Marifetin birinci makamı, edeptir. İkinci makamı, korkudur. Üçüncü makamı, aşırı istekleri sınırlamaktır. Dördüncü makamı, sabırdır. Beşinci makamı, utanmaktır. Altıncı makamı, cömertliktir. Yedinci makamı, ilimdir. Sekizinci makamı, miskinliktir. Dokuzuncu makamı, marifettir. Onuncu makamı, kendini bilmektir. Hz. Peygamber buyurur: "Nefsini bilen, rabbini bilir."

(...)
Âlemin kutbu buyurur: Gönül büyük bir şehirdir. Noksan sıfatlardan uzak olan Yüce Allah, (yerden) arşa değin neyi yarattı ise o şehirde vardır ve o şehre sığar. Hem o büyük şehirde iki sultan vardır. Birisi Rahmânî, birisi Şeytanîdir. Rahmânî sultanın adı akıl, vekili imandır, komutanı miskinliktir. Kalbin sağ tarafında yedi kale vardır. Her kalede Yüce Allah bir muhafız, vekil koymuştur. Muhafızların her birinin adı bilinmektedir. İlk muhafızın adı ilimdir. İkinci muhafızın adı cömertliktir. Üçüncü muhafızın adı ar ve hayâdır. Dördüncü muhafızın adı sabırdır. Beşinci muhafızın adı perhizkârlık (aşırı istekleri sınırlamak)tır. Altıncı muhafızın adı korkudur. Yedinci muhafızın adı edeptir. Herhangi bir muhafızın yüz bin hizmetkârı vardır. Herhangi bir hizmetkârın yüz bin askeri vardır. Bunların tamamı iman bekçisidir.
(...).

Hacı Bektâş-ı Velî, *Makalât*
(haz.: Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk)
(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. *Makalât*'**a göre şeytanın vekili olan nefsin komutanları nelerdir? Bu kötü komutanlardan kalbin korunması hangi davranış ve özelliklerle sağlanmaktadır? Açıklayınız.**

2. Hacı Bektaş Veli, *Makalât*'ında iyi ve kötü davranışları zıtlarıyla birlikte almıştır. Eylemler iyi ve kötü arasındaki niyet ve karara göre ahlaklı veya ahlaksız olarak adlandırılırlar.

Metne göre insanın iyi ile kötü arasındaki kararında etkili olan nedir? Düşüncelerinizi açıklayınız.

3. Hacı Bektaş Veli'nin "Edepli olan kişi korkuyu sever." **sözünü metinden yararlanarak yorumlayınız.**

4. "Marifetin birinci makamı edeptir, onuncu makamı ise kendini bilmektir."

Buradaki sıralama ile ilgili düşüncelerinizi açıklayınız.

5. Hacı Bektaş Veli her zaman akla önem vermiş, insanı diğer varlıklardan ayıran ve onun davranışlarını kontrol eden yetinin akıl olduğunu söylemiştir. "İnsan aklı, vicdanı ve din kuralları sayesinde ahlaklı yolu tercih edecektir." **ifadesinden hareketle ahlaklı insan olmak için akıl, vicdan ve dinî kurallara uymak dışında başka ne gibi eylemlerde bulunmak gerekir? Açıklayınız.**

6. Hacı Bektaş Veli'ye göre insan ancak kendini tanıyabilirse Allah'ı tanıyabilecektir. Bu yüzden *Makalât* adlı eserinde "dört kapı kırk makam" anlayışına geçmeden önce insanın bu mertebelerin gereğini yerine getirmesine yardımcı olacak temel kazanımlardan bahseder. Bu bağlamda "insan"ı, insanın yaratılış gayesini, fiziksel ve ruhi donanımlarını, sıfatlarını anlatır.

Buna göre tasavvuf anlayışının temelinde yatan ilkelerden biri olan "Nefsini bilen Rabbini bilir." **sözünü nefis-ahlak ilişkisi bağlamında açıklayınız.**

7. Hacı Bektaş Veli ahlak dışı olan tüm davranışları eserinde şeytan işi fiiller olarak göstermiştir. İnsan dinen ve toplumca hoş görülmeyen bir davranışı yapar ve bunu yapmaya devam ederse zamanla başka kötü fiilleri de eyleme döker. İnsan iyi eylemler gerçekleştirir ve bu eylemleri devam ettirirse bu kez de zamanla bütün iyi davranışları hayata geçirecektir.

Buna göre hayatınızdaki iyi eylemleri arttırmak için neler yapmanız gerekir? Açıklayınız.

8. Hacı Bektaş Veli'nin "Herkese şefkat gözüyle bakmalısın, hiç kimseyi küçümsememelisin ve dış görünüşü ile değerlendirmemelisin." **sözünü günümüzde de kullanılan** "İnsanlar kıyafetleriyle karşılanır, bilgileriyle ağırlanır, ahlakıyla uğurlanır." **sözü ile ilişkilendirerek yorumlayınız.**

9. Aşağıdaki tabloyu *Makalât*'ta geçen ahlaki özelliklere göre örneklerdeki gibi doldurunuz.

2.2.5. *Garibnâme*'de Erdemli İnsanın Özellikleri

Konuya Başlarken

Ahlaki değerlerinizin şekillenmesinde etkili olan faktörler nelerdir?

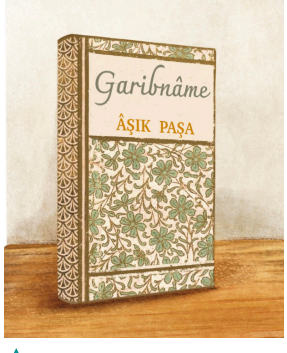

Görsel 2.16
Âşık Paşa (temsilî)

Asıl adı Ali olan Âşık Paşa *(Görsel 2.16)* 1272 yılında Kırşehir'de dünyaya gelmiştir. Hatırı sayılır, nüfuzlu bir aileye mensup olan Âşık Paşa, Kırşehir'de iyi bir eğitim almıştır. Onun yaşadığı dönemde Kırşehir, Anadolu'nun önde gelen ilim ve kültür merkezlerinden biridir. Arapça, Farsça, İbranice ve Ermenice bilen Âşık Paşa, küçüklüğünden itibaren aldığı eğitimlerle zahirî ve bâtını ilimleri öğrenmiştir.

Selçuklu Dönemi'nde bilim dili olarak Arapça, edebiyat dili olarak Farsça tercih edilirken konuşma dili Türkçe olan halka hitap etmek, Türk milletinin diliyle onlara eğitim vermek isteyen Âşık Paşa, en önemli eseri olan *Garibnâme*'yi *(Görsel 2.17)* Türkçe kaleme almıştır. Bütün diller üzerinde düşünen Âşık Paşa'da Türkçe sevgisi önemli bir yer tutmaktadır. Farsçanın etkili olduğu bir zamanda eserlerini Türkçe yazması, Türkçenin dil bilgisi kurallarına uygun pek çok kelime türetmesi ondaki derin ve köklü bir dil şuurunu göstermektedir. Âşık Paşa, milletine armağan ettiği *Garibnâme* ile Türk dilinin Anadolu'da edebiyat dili olarak yerleşmesine önemli bir katkıda bulunmuştur. Türk edebiyatının önde gelen şairleri, anlatım ve düşünce şekli bakımından Âşık Paşa'nın etkisinde kalmışlardır. Zamanının ilimlerini, Türk kültür ve inancını yansıtan eseri, döneminde olduğu gibi daha sonraki çağlarda da Türk milletinin hayatında yönlendirici bir rol oynamıştır.

Âşık Paşa'nın *Garibnâme* dışında *Fakrnâme*, *Vasf-ı Hâl*, *Hikâye*, *Kimya Risalesi*, *Risale fi-Beyâni's-Semâ*, *Risale-i Âşık Paşa* adlı eserleri bulunmaktadır. 3 Kasım 1332'de Kırşehir'de vefat eden Âşık Paşa'nın türbesi, şehrin kuzeydoğusunda bir tepede, kendi adı ile anılan mezarlıkta bulunmaktadır.

Görsel 2.17
Garibnâme (temsilî)

Türk edebiyatının temel eserlerinden olan *Garibnâme*, aruz vezniyle yazılmış, 10613 beyitten oluşan bir mesnevidir. Türk milletinin hayatını bilen ve önemseyen Âşık Paşa; öğrendiği dillerin kültürlerini, kendi bilgi ve deneyimlerini, dönemin sosyal ve kültürel hayatını *Garibnâme*'de yansıtmıştır. Eserde insanlığın evrensel değerleri, birliğin önemi, bilginin erdemi, sosyal ilişkiler ve devlet yönetimi ile ilgili bilgiler hikâyeleştirilerek anlatılmıştır. Ayrıca insan vücudunun kâinatla karşılaştırılarak anlatılması; bitki, yıldız ve gezegenlerden bahsedilmesi eserde fen ilimlerine de yer verildiğini göstermektedir. *Garibnâme* insanlara öğüt vermek, onları doğruya yönlendirmek ve bilgilendirmek amacıyla yazılmıştır. İnsanların rehbere ihtiyaç duyduğu bir dönemde her kesimden insanın anlayabileceği bir Türkçe ile yazılan eser, aynı zamanda nasihatler kitabıdır. On bölümden oluşan eserin her bir bölümünde on farklı hikâye anlatılmıştır. Bölümler ilerledikçe eserin konu ve kapsamı genişlemektedir.

Okuyacağınız metin, *Garibnâme*'nin onuncu bölümünün ikinci hikâyesinden alınmıştır. Bu hikâyede insanın erdemli bir yaşam sürdürebilmesi için sahip olması gereken ahlaki özellikler ve bu özellikleri tamamlayan on değere yer verilmektedir. Esere göre toplumun gelişmesi, insanların erdemli bir yaşam sürmesine bağlıdır.

GARİBNÂME

İnsanlara verilmiş on kıymetli nesne vardır, on şey de açıkça onlardan hiç ayrılmaz.

O on şey olmadığı zaman, öteki ondan hayır gelmez; ayrıca bir işe yaramaz ve insanlar arasında yalnız anılmaktan öteye geçemez.

Şimdi her birinin adını işit ve o ad içinde onun değer ve derecesini öğren.

Birincisi başta akıl olmalı ve onunla insanları doğru yola götürmelidir.

Hayat yolunda o, küfrü dinden ayırmalı ve insanlar arasında söyledikleri tutulmalıdır.

İşte insanlar arasında hakiki insan o kişidir; böyle insan halkı gerçekten adam eder.

İnsanoğlu Hakk'ı akılla bildi; zaten insanı insan yapan da akıldır.

İşte aklı olan kişi devlet sahibidir; onunla o hem söyler hem işitir.
(…)

İnsanda, bir nesnenin onunla beraber bulunduğu başka bir nimet daha vardır.

O da Hakk'ın insana bahşettiği fazilettir; halk onu her bir şeyden üstün tutar.

Her tabakadan insanlar buna sahip olan kişiye saygı gösterir, üstelik onun iyi adı çıkar ve şanı şöhreti âleme yayılır.

O nereye gitse başköşeye geçmek ister; her işi görüp kesip biçip hesaplı şekilde, yerli yerince yapmayı arzular.

Adı büyük, halk arasında kadri kıymeti de var; ancak ilmi olmazsa bir şeye yaramaz.

İlim olmayınca yalnız başına fazilet bir işe yaramaz; işte, bedeni tok fakat ruhu aç insan böyledir.

Erdemi ayakta tutan ilimdir, eğer faziletli kişinin ilmi yoksa, hemen düşüp yıkılır ve sonu gelmez.

Nerde erdemli kişi varsa ayrıca ilimle de uğraşıyorsa o insan nerede olursa olsun hep iyilik düşünür.

İlimden nasibi olmayan faziletli kişi, meyvesiz ağaca benzer.
(…)

Yine kişiye verilen bir nimet daha vardır, o da insana bahşedilen kuvvettir.

Kolunda hatırı sayılır kuvveti olup kuru yaş ne varsa hepsi ona hafif gelmelidir.

İnsanda kuvvetin olması güzel bir şeydir; ancak korkuyu iş edinmeyen kuvvet de olmamalıdır.

O bir de Allah korkusunu biliyorsa başkaları yol bulup onun sırtını yere getiremez.

İnsan giriştiği her işe Allah korkusu ile başlarsa her bir şeyinde güven ortaya çıkar.
(…)

Ey sevgili kardeşim! Saltanat, şehir ve ülkelerin emrine boyun eğdiği güzel bir nimettir.

Dünyada, Allah emrinin kendisine kol kanat olduğu o saltanat ne güzel nimettir.

Ancak ona rahmet ve şefkat yoldaş olmazsa aşağı tabakadan, yüksek sınıftan bütün insanlar ondan şikâyet ederler.

Çünkü saltanatın eşi merhamettir; şefkatli padişah da hep hayır ve iyilik düşünür.

İşte saltanat merhametle yoldaş olursa hiç kimse ondan şikâyet etmez.
(…)

Şimdi bir başka nimete bak ve bana onun da ne olduğunu sor.

O da halkın soyu sopudur; işte pek çok kimse onun sayesinde el üstünde tutulur.

İnsan için soy sop güzelliği ne büyük nimettir; ancak bu, onda edep olduğu zaman güzeldir.

Edepten nasibi olmayan asalet, dermanı bulunmayan bir hastalığa benzer.

Edep ile asaletin bulunduğu kimse, şüphesiz halka önder olur.
(…)

Bu da açıklaması ile anlatılıp tamamlandı; ancak nimetler içinde bir güzel makam daha var.

Şimdi anlatılıp söylensin de onun ne olduğunu inceden inceye dinle.

Gönlü kaynatıp harekete getiren, nefsi güldürüp vücudu oynatan o şey, şevinçtir.

Sevinç iyi şeydir, onu erkek kadın herkes ister; hatta vücut ve ruh bir an bile olsa onunla güzelleşir.

Ancak memlekette güven olduğu zaman sevinçler ve zevkler herkes için ortaya çıkar.

Halk adalete güvendiği ve haksızlığa yer verilmediği için zengin fakir herkes kaygıdan uzaktır.

İşte emniyet de sevinçle yoldaştır; kısacası sevinç evinin direği, güvendir.
(…)

Dünyada bir nimet daha var; söyleyeyim onu da dinle.

O da insanın zengin, üstünün başının iyi ve karnının tok olmasıdır.

Onda para, çeşit çeşit şeyler, mal ve mülkün bulunması, gün, hafta ve senelerin bayrama dönmesidir.

Hangi zenginde cömertlik yoksa ahirette şefaat bulmasına imkân yoktur.

Zaten cömert olmayan zengini dünyaya gelmemiş saymak gerekir.

İşte Allah cömertliği zenginlikle birlikte her kula vermemiştir.

Zenginde ihsan ne iyi bir nimettir; bunun zevkini cömertler bilir, ben ne söylersem söyleyeyim o hâli anlatamam.
(…)

Şimdi ise dervişliğin nasıl olduğunu ve bu hikâyenin nereye varacağını anlamaya çalış.

Dervişlik dediğim yoksulluktur; o, zenginlik ve beylik değil köleliktir.

Yoksulluk, boyun eğip Hakk'ın verdiğini bilen kimse için güzel bir elbisedir.

Kanaat fakire yoldaş olduğu için o, görünüşte derviş de olsa gönlünde Allah'ı bulmuştur.

İşte kanaat fakirin en sevgili dostudur; onunla daima yoksulun yüzü temiz ve alnı açıktır.

Eğer dervişle kanaat yoldaş olmamışsa o derviş değil yoksulun yoksuludur.
(…)

Şimdi de alçakgönüllülük bulunmayan beyliğin ne olduğunu gör ve ilmini oku.

Beylik insan için büyük nimettir; özellikle bu Allah tarafından verilmişse;

onun bahtı yüce olur ve hükmü geçer, ayrıca devir ve zaman ona yüzünü döner.

Bu beylik dünya ehlinde güzel görünür; ancak tevazu olmazsa bir işe yaramaz.

Kim hakkıyla tam olarak alçakgönüllü ise o, bütün gönüllerde taht kurar.

İşte yüce mevki sahibi kimselere tevazu çok yakışır; zaten uluların gönül yüzü onunla yıkanır ve onların kalbi parlaklığını tevazudan alır.

Ulu diye hangi mevkide bulunursa bulunsun hiçbirini düşünmeden, merhametli ve alçakgönüllü olana denir.
(…)

Şimdi Allah'ın yardımı ile gayreti seyret de ikisinin bir araya gelmesinden neler olur iyi bak.

Pek çok yiğit için çalışmak bir lütuf ve bir vergidir; gayret ile insanın eli her şeye ulaşır.

Zaten maksada erenler çalışarak erdiler; karada ve denizde şaşanlar da gayret ile yol buldular.

Allah yolunda çekilen emekler ne güzeldir; sen de gayret et, çünkü bu çalışmalar asla kaybolmaz.

Allah için çalışmak güzeldir; ancak o, Hakk'ın yardımı sayesinde gerçekleşir.

İşte çalışma ve Hak yardımı bir olunca iş doğru yapılır ve şüpheden uzak durulur.

Çalışması da ayrıca günden güne artar; böyle olunca yoldan çıkmamalı ve her an Hakk'ı arzu etmelidir.

Yüce Allah herkese çalışma ile kendi yardımını versin ve doğru inanç nasip etsin.

İşte o on şey tamamlanıp açıklandı ve her sınıf ve tabakadan insan bunu bildi.
(...)

Âşık Paşa, *Garibnâme*

(haz.: Kemal Yavuz)

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. Metindeki bazı kelimelerin anlamları aşağıda verilmiştir.

Bu kelimeleri metinden bularak ilgili anlamın karşısına örnekteki gibi yazınız.

Ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı; erdem.	fazilet
Fiziksel güç; dayanıklı olma durumu.	
Bir ülkede hükümdarın, padişahın, sultanın egemen olması; sultanlık. Bolluk ve zenginlik, gösterişli yaşayış.	
Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma.	
Saygı uyandıracak biçimde davranma.	
Elindekinden hoşnut olma durumu; yeter bulma, fazlasını istememe.	
İyi ahlak, incelik, terbiye.	

2. Âşık Paşa'ya göre insanda bulunan on kıymetli özelliğin on ahlaki değerle desteklenmesi gerekmektedir.

Aşağıda verilen özellikleri onları destekleyen ahlaki değerlerle örnekteki gibi eşleştiriniz.

Kıymetli Özellikler	Ahlaki Değerler
(*g*) sevinç	a. kanaat
( ) akıl	b. merhamet
( ) fazilet	c. Allah korkusu
( ) zenginlik	ç. cömertlik
( ) asalet	d. doğru yol
( ) kuvvet	e. ilim
( ) beylik	f. Allah'ın yardımı
( ) saltanat	g. emniyet
( ) çalışmak	ğ. edep
( ) dervişlik	h. alçak gönüllülük
	ı. iyilik
	i. cesaret

3. Âşık Paşa, "Edepten nasibi olmayan asalet, dermanı bulunmayan bir hastalığa benzer." **sözleri ile ne anlatmak istemiştir? Düşüncelerinizi açıklayınız.**

4. *Garibnâme*'de kuvvet büyük bir hazineye benzetilmektedir.

İnsanoğlu bu hazineyi nerelerde ve nasıl kullanırsa onun değerini korumuş olur? Örneklerle açıklayınız.

5. Çalışarak başarıya ulaşmak her zaman mümkün müdür? Başarıya giden yolda çalışmanın yanında insana gerekli olan manevi güçler nelerdir? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle açıklayınız.

6. "Zenginde ihsan ne iyi bir nimettir; bunun zevkini cömertler bilir." **cümlesinden hareketle paylaşmanın insana manevi olarak kazandırdıkları ile ilgili düşüncelerinizi açıklayınız.**

7. Erdemli bir yaşama sahip olmak için metinde geçen ahlaki değerlerden hangilerinin günlük yaşamınızda öncelikli olduğunu düşünüyorsunuz? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle açıklayınız.

8. Aşağıdaki cümleleri metinden yararlanarak kendi ifadelerinizle tamamlayınız.

- İnsanoğlu Hakk'ı akılla bilir çünkü .....
- İlim olmayınca fazilet bir işe yaramaz çünkü .....
- Saltanatın eşi merhamettir çünkü .....
- Memlekette güven olduğu zaman sevinç ortaya çıkar çünkü .....
- Yüce mevki sahibi kişilere alçak gönüllülük çok yakışır çünkü .....
- Gayret, çalışma ve Allah'ın yardımı bir araya gelince .....

9. *Garibnâme*, 14. yüzyılda Anadolu'da birçok kültürel etkileşimin yaşandığı ve Türkçenin gelişim sürecinde olduğu bir dönemde yazıldığı için önemlidir.

Buna göre toplumu ilgilendiren konuların halkın konuştuğu Türkçe ile ele alınmasının toplum üzerindeki etkisi ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?

10. Âşık Paşa, fazilet ve ilim sahibi bireylerin halk için kıymetli olduğunu belirtmektedir.

Buna göre bu kişilerin topluma katkılarını örnekteki gibi maddeler hâlinde yazınız.

- Davranışlarıyla toplumdaki diğer insanlara örnek olurlar.

11. Aşağıda bazı değerler verilmiştir.

Tablodaki kavramların yukarıda verilen değerlerden hangisi ya da hangileri ile ilişkili olduğunu belirleyiniz. Belirlediğiniz ahlaki değerlerle ilgili günlük hayatta karşılaştığınız durumları örnekteki gibi yazınız.

Kavram	Ahlaki değer	Örnek
Çalışmak	Öz denetim	Bir öğrencinin ders çalışırken dikkatinin dağılmaması için telefonunun bildirim sesini kapatması.
Cömertlik		
Merhamet		
Akıl		
Fazilet		
İlim		

Karekodda bağlantısı verilen metni okuyarak öğrendiklerinizi pekiştiriniz. ▶

2.2.6. *Tuhfetü'l-İhvan*'da Doğruluk ve Vefa

Konuya Başlarken

İnsana sadakat yaraşır görse de ikrah
Yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allah

Ziya Paşa

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!

Mehmet Âkif Ersoy

Yukarıda verilen dizeler size hangi değerleri çağrıştırmaktadır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 2.18
Abdürrezzâk el-Kâşânî (temsilî)

Abdürrezzâk el-Kâşânî *(Görsel 2.18)*, İran'ın Kâşân şehrinde doğmuştur. Hayatıyla ilgili pek fazla bilgi yoktur. İlhanlı hükümdarlarından Olcaytu Han ve Ebû Said Bahadır Han dönemlerinde yaşayan Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin dinî, felsefi ve tasavvufi alanda iyi bir eğitim aldığı eserlerinden anlaşılmaktadır. İsfahan, Şiraz ve Bağdat gibi şehirlerdeki âlimlerden ilim öğrenmiştir. Vefat tarihiyle ilgili ağırlıklı görüş olarak 1335 yılı kabul edilir. Kâşânî, İbnülarabi'nin fikirlerini ilmî ve felsefi bir üslupla yaymaya çalışmıştır. İbnülarabi ile ilgili görüşleri, yorum ve değerlendirmeleri büyük ilgi görmüştür. Bugün de İbnülarabi'yi anlamak için en çok Kâşânî'nin eserlerine başvurulması, onun İbnülarabi mektebi içindeki yerini göstermesi bakımından önemlidir. Kâşânî, İbnülarabi'yi takip etmiş fakat taklit etmemiş; onu kendine has bir anlayışla yorumlamıştır. Fikirlerinin oluşmasında Hâce Abdullah-ı Herevî, Gazali gibi sufilerin etkisi görülen Kâşânî, İbnülarabi'ye getirdiği yorumla tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin İznik'te kurduğu ilk medresenin müderrisi Dâvûd-i Kayserî'nin Kâşânî'nin talebesi olması, onu Osmanlı sufileri üzerinde etkili biri hâline getirmiştir. Bu yönüyle Kâşânî, Osmanlı sufileri tarafından da takip edilmiştir.

Görsel 2.19
Tuhfetü'l-İhvan (temsilî)

Kâşânî, kaleme aldığı eserlerinde büyük ölçüde Sühreverdî ve Gazali'nin kitaplarından yararlanmıştır. *Tuhfetü'l-İhvan (Görsel 2.19)* adlı eseri fütüvvet kitapları arasında önemli bir yere sahiptir ve bu alandaki eserlerin en güveniliri kabul edilir. Kâşânî, *Tuhfetü'l-İhvan*'ı yazarken de Sühreverdi ve Gazali'nin kitaplarından faydalanmıştır. Şehabeddin Sühreverdi ve takipçileri fütüvvete büyük önem verdiklerinden aynı düşünce ekolüne mensup olan Kâşânî de bu geleneği dikkate alarak eserini yazmıştır.

Tuhfetü'l-İhvan'da ahlaki konular tasavvufi açıdan ele alınmıştır. On bir bölümden oluşan kitapta; fütüvvet, tevbe, cömertlik, tevazu, güven, doğruluk, hidayet, nasihat ve samimiyet, vefa, fütüvvet ve mürüvvetin afetleri ile feta (genç, yiğit) mütefetta (fütüvvet talibi olan) ve müddei (yiğit olmadığı hâlde yiğitlik iddiasında bulunan) konuları işlenmiştir. Okuyacağınız metin Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin *Tuhfetü'l-İhvan* adlı eserinden kısaltılarak alınmıştır.

TUHFETÜ'L-İHVAN

Doğruluk hikmetin temeli ve esasıdır ve ilk derecesidir. Hikmet ise konuşma (düşünme) gücünün fazileti ve kemâlidir. Konuşmanın özelliği ve faydası başkalarını bilmedikleri şeyden haberdar etmektir. İnsanlar bu özellikleriyle diğer canlılardan ayrılırlar ve hepsine üstünlük kesbederler. Hakkın fazlından inayeti ile onlardan üstün olurlar. Çünkü haber verme, olguya uygunluk arz etmezse haber vermenin özelliği ortaya çıkmamış ve ondan maksat hâsıl olmamış olur.

(…)

Bu yüzden Mü'minlerin Emiri Ali -Allah'ın selamı onun üzerine olsun- şöyle buyurmuştur: "Yalancının mürüvveti olmaz." Bu bağlamda hikmet ile kastedilen, eşyayı olduğu hâl üzere tanıyıp bilmek ve fiillerde, yapılması gerektiği gibi, doğru davranış şeklini bulup çıkarmak, böylece doğru söz ve doğru fiilin meleke hâline gelmesidir. Doğruluk ise ya niyette ya sözde ya da fiilde olur. Niyette doğruluk, kişinin başladığı her işte yüce Allah'a yönelişinde doğru kasda sahip olmasıdır. (…) Niyetinde Allah dışında hiçbir amacının olmaması, yaptığı her işi halis ve muhlis olarak Allah için yapması, niyetine riya, övgü, şöhret ve nifak, gibi şeyler karıştırmamasıdır. Çünkü bunlardan her biri mürüvvetin eksik ve bozuk olmasına ve fütüvvetin (yiğitliğin) lekelenmesine sebep olur. Bilakis kişinin başladığı her işin başında veya giriştiği her harekette düzgün şekilde düşünmesi ve tekrar araştırması gerekir ki böylece yüce Yaratıcı'nın o işteki hakkını göz önünde bulundursun ve o işte sadece onu kastetsin, böylece onu Allah için yapmış olsun.

(…)

Sözde doğruluğa gelince, o da kişinin olguya uygun konuşması, malının veya canının telef olmasına sebep olsa dahi, (…) sadece doğruyu söylemesidir. (…) Civanmertlik (delikanlılık) yolunda hiçbir şey yalandan daha kötü değildir, öyle ki mertliğin doğruluk olduğu söylenir. Civanmertler, hiçbir ayıp ve namertliği yalandan daha çirkin görmezler.… Fiilde doğruluğa gelince, her hak sahibinin hakkını ona ödemektir. Hıyanet ve günah çeşitlerinden ve dinen ve örfen kötü olan her şeyden uzak durmayı zorunlu sayar. Fütüvvet sahibi kimse, ifşa olduğunda utanacağı bir şeyin kendisinden gizlice sudur etmediği ve dışı hiçbir şekilde içine karşıt olmadığı kimse olabilir; bilakis onun gizlisi ile açığı eşittir. Öyle ki bütün fiilleri, sözleri, düşünceleri ve niyetleri bir tabağa konacak ve insanlara sunulacak olsa, o hiçbir şeyden çekinmez ve onlardan hiçbir küçük şeyi saklamak istemez. Fiilde doğruluk muazzam bir esas, büyük bir kapı ve değerli bir adımdır. Doğru olmayan kimsenin fütüvvetten hiçbir payı yoktur, bilakis mürüvvetten hiçbir nasibi yoktur. Doğruluğu kendisine şiar edinen ve ona alışan kimse bütün hayır kapılarını açar, bütün kötülüklerin yollarını kendine kapar, bütün mutluluk ve kemâlleri kabule hazır olur.

(…)

Vefa, fütüvvet adımlarının sonu ve fıtrat gücünün son sınırıdır, çünkü fütüvvet ancak fıtratın saflığı ve nefsin tabiat kirinden temizlenmesi ile mümkündür. Fıtratın tabiat

karanlığından arınması için kulun kadim ahdine vefa göstermesi gerekir. Vefa gösterildiğinde fütüvvetin dayandığı bütün değerli seciyeler, faziletler, üstün haslet ve tutumlar hâsıl olur.

(…)
Fıtratın ilk istidada göre gerektirdiği bazı insani kemâller ve ruhani faziletler bilkuvve kalıp fiilde çıkmadıkça, kullardan alınmış olan ulûhiyet ahdi yerine getirilmemiş ve rububiyet hakları da ödenmemiş olur. Dolayısıyla fütüvvet tamamlanmamış olur.
(…)
Önceki ahit, yüce Hakk'ın kendisinin bilinmesi ve birliğinin ikrâr edilmesi gücünü insanın fıtratının özüne yerleştirmesi ve akli delilleri onun tabiatında zikredilmesi ve bu fıtratın onu kabul etmesidir. Sonraki ahit ise yüce Hakk'ın ilahlığına ve birliğine inanarak tasdik etmek, kulluk görevini yapmak ve rablık haklarını ödemek suretiyle İslam'ın kanunlarına bağlı kalmaktır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurur: "Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin" (Mâide suresi, 1). Allah'ı birleme, O'nu bir ilah olarak kabul etme ve rabbani hakikatleri bilmenin bilfiil ortaya çıkması ancak imanın akitlerini sağlamlaştırmakla olur. Bu da Hakk'a karşı vefalı olmanın anlamıdır.

Halka karşı vefalı olmak ise muhabbet ipine sağlam yapışmaktır. (…) O da dostluk ve kardeşlik hükümlerinin gereklerine özen göstermek, arkadaşlığın ve yoldaşlığın haklarına önce arkadaşı düşünecek şekilde riayet etmek, yokluk zamanı bulduğunu arkadaşına îsâr etmek, ihtiyaç zamanı arkadaşını öne almak ve arkadaşlarına olan vaatlerini yerine getirirken yavaş davranmamaktır. Kardeşliğin şartlarını yerine getirmede zayıflığa düşmez, arkadaşlarının isteklerini yerine getirmede elinden gelen çabayı gösterir, hoşlanmayan şeyleri onlardan uzaklaştırmada elinden gelen gayreti sarf eder, arkadaşlarının canı tehlikede olduğunda ve hâlleri bozulduğunda kendi canını ve malını feda eder, onları harcamayı değersiz görür, aksi takdirde gadre nispet edilir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevilere, Allah Resulünden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz" (Tevbe suresi, 120). Nasıl ki vefalı kimse fütüvvetin en ileri derecesine ulaşmış ve en yüce mertebeye erişmişse, mürüvvetten ayrılan kimse kınanmanın en aşağı derekesine düşmüş, aşağılığın ve değersizliğin uçurumuna batmış, civanmertlik yurdundan kovulmuş, mutluluk kapısından reddedilmiş, açlığa layık olmuş, din ve ümmetten dışlanmıştır. Hz. Peygamber -Allah'ın selamı onun üzerine olsun- şöyle buyurmuştur: "Verdiği sözde durmayanın dini yoktur."

Abdürrezzak el-Kâşânî, *Tuhfetü'l-İhvan*
(çev.: Tahir Uluç)
(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. **“Mürüvvet” kelimesinin anlamından hareketle Hz. Ali’nin** “Yalancının mürüvveti olmaz.” **sözünü açıklayınız.**

2. **Hikmetin temelini doğruluğa bağlayan yazara göre bir kişiyi hikmete ulaştıran konuşmanın nasıl olması gerekmektedir? Açıklayınız.**

3. Yazar, hikmeti “eşyayı olduğu hâl üzere tanıyıp bilmek ve doğru davranış şeklini bulup çıkarmak, böylece doğru söz ve doğru fiilin meleke hâline gelmesi” şeklinde tarif eder.
   Buna göre metinde doğruluk hangi açılardan ele alınmıştır? Bu sınıflandırmaya katılıyor musunuz? Gerekçeleriyle açıklayınız.

4. “Fütüvvet sahibi kimse, dışının hiçbir şekilde içine karşıt olmadığı kimse olabilir.” **sözünden ne anlıyorsunuz? Doğrulukta niyet neden önemlidir? Açıklayınız.**

5. Metinde fütüvvetin ancak fıtratın saflığı ve nefsin tabiat kirinden temizlenmesi ile mümkün olacağı belirtilmektedir.

Buna göre fıtratın tabiat karanlığından arınması için insana neler tavsiye edilmektedir?

6. Metinde vefa, önceki ahit ile sonraki ahde bağlı kalmak olarak değerlendirilmektedir. Hz. Peygamber anne, baba, eş ve onların dostlarına karşı son derece vefakâr davranmıştır. O, süt annesine ve onun ailesine karşı davranışlarıyla da vefakârlığın en güzel örneklerini sergilemiştir.

Hz. Peygamber'in bu tutumu, hangi ahde bağlılığa örnek olarak gösterilebilir? Açıklayınız.

7. "Hakk'a karşı vefalı olmak" **ile** "halka karşı vefalı olmak" **sözlerinden ne anladığınızı metinden yararlanarak örnekteki gibi tabloya yazınız.**

Hakk'a karşı vefalı olmak	Halka karşı vefalı olmak
Hakk'ın ilahlığına ve birliğine inanarak tasdik etmek.	Dostluk ve kardeşlik hükümlerinin gereklerine özen göstermek.

8. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bana kendi adınıza altı şeyin güvencesini verin, ben de size cennetin güvencesini vereyim. Konuştuğunuzda doğru söyleyin, söz verdiğinizde sözünüzü tutun, size bir şey emanet edildiğinde ona riayet edin, iffetinizi koruyun, gözlerinizi (bakılması yasak olandan) sakının ve ellerinizi (haramdan) çekin." (İbn Hanbel, V, 323)

Doğruluk ve vefa değerleri erdemli bir insan olmak için neden önemlidir? Verilen hadisle ilişkilendirerek yorumlayınız.

9. Yaz tatilinde Sena, anne ve babası ile köye dedesini ziyarete gitmişti. Güneşli bir gündü. Köylüler dedesinin evinin karşısında bulunan köy odasının önündeki ağaçların altında neşeli neşeli sohbet ediyorlardı. O sırada selam vererek iki kişi daha geldi. Kalabalıktan birisi "Aha işte Doğrucu Ali ile Vefalı Hasan da geldi." dedi. Bu söz Sena'nın dikkatinden kaçmadı. Neden onlara böyle hitap edildiğini sordu dedesine merakla. Dedesi Ali'ye neden "Doğrucu", Hasan'a da neden "Vefalı" denildiğini anlatmaya başladı.

Dedesinin Sena'ya neler anlatmış olabileceğini kurgulayarak hikâyeyi tamamlayınız.

Karekodda bağlantısı verilen bulmacayı çözerek öğrendiklerinizi pekiştiriniz. ▶

2.2.7. Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye'de Erdem Kavramı

Konuya Başlarken

Bireylerin toplumdaki itibarının artmasını sağlayan davranışlar neler olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 2.20
Taşköprizâde Ahmet Efendi (temsilî)

1495 yılında dünyaya gelen Taşköprizâde Ahmet Efendi *(Görsel 2.20)*, Orta Asya'dan Kastamonu Taşköprü'ye göç eden bir Osmanlı ulema ailesine mensuptur. Kadılık da yapmış olan babası Muslihuddin Efendi, Sultan II. Bayezid tarafından Şehzade Selim'e hoca olarak tayin edilmiştir. Taşköprizâde Ahmet Efendi Osmanlı medrese müfredatına göre eğitimini tamamlayıp çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra 1551 yılında İstanbul kadılığına atanmıştır. Birkaç yıl bu görevde kaldıktan sonra kadılığın ilmî çalışmalarına engel olduğu düşüncesiyle kadılıktan ayrılmıştır. Ömrünün son üç yılında bir hastalık nedeniyle görme yetisini kaybeden Taşköprizâde, 1561 yılında vefat etmiştir.

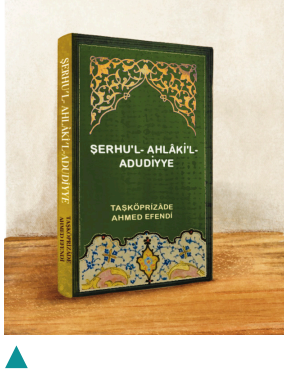
Çok büyük bir Osmanlı âlimi olan Taşköprizâde'nin dil, tarih ve biyografi türündeki eserlerinin yanı sıra hem dinî ilimlerde hem de akli ilimler olarak isimlendirilen kelam ve felsefe alanlarında birçok eseri vardır. Çok yönlü bir âlim olan Taşköprizâde Ahmet Efendi, kendinden önce yetişmiş önemli şahsiyetlerin eserlerini okumuş; onların bazılarına şerh yazarak bu eserleri bir bakıma güncellemiştir. Bu şerhlerden biri de *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye* (Adudüddin Ahlakının Şerhi) *(Görsel 2.21)* adını verdiği kitabıdır. Bu eser, Adudüddin Îcî'nin yazmış olduğu pratik felsefenin özlü bir anlatımı olan *Ahlâki'l-Adudiyye* adlı risaleye Taşköprizâde'nin yaptığı şerhtir.

Bilgi Kutusu

Risale: Genellikle belli bir konuda yazılmış küçük kitaplara verilen isimdir.

Şerh: Bir metni, bir kitabı ayrıntılarına inerek açıklamaya ya da bir kitabı açıklamak için yazılmış eserlere verilen isimdir.

Hem dinî hem de felsefi bilimlerde yetkin bir âlim olan Taşköprizâde'nin teori ve pratik bütünlüğüne verdiği önem eserleri incelendiğinde açıkça görülür. *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*'nin giriş bölümünde bu hassasiyetini yansıtan ifadeler yer alır. Ona göre felsefi ilimler hem teori hem pratik yönleri bakımından tüm peygamberlere emredilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki "Rabbim! Bana hikmeti ver ve beni salihlerden eyle." (Şuara suresi, 83) ayeti, bu fikrine delil olarak kullandığı ayetlerden biridir. Ona göre bu ayetteki hikmet ile aklın teorik yönünün, salih ile de pratik yönünün yetkinleştirilmesine vurgu yapılmaktadır.

Görsel 2.21
Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye (temsilî)

Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye, Taşköprizâde'nin felsefi ilimlerdeki yetkinliğini ve dinî ilimlerdeki birikimini yansıtan önemli eserlerinden biridir. Bu eser, mukaddime adı verilen giriş bölümünden sonra makale adı verilen dört bölümden oluşmaktadır. Birinci makale teorik ahlak, ikinci makale erdemlerin korunması ve kazanılması, üçüncü makale ev yönetimi, dördüncü makale ise devlet yönetimi başlıklarını taşımaktadır.

Okuyacağınız metin teorik ahlakın işlendiği birinci makaleden alınmıştır. Burada ahlakın ve ahlak ilminin tanımlarını yapan Taşköprizâde, nefsin güçlerindeki dengeyi (itidal) esas alan erdem teorisini anlatmaktadır. Buna göre nefsin düşünme, öfke ve arzu güçlerinin dengelenmesiyle hikmet, şecaat ve iffet erdemleri ortaya çıkar. Bu erdemlerin birleşmesi sonucu ortaya çıkan adalet ise en temel erdemdir. Taşköprizâde ayrıca bu erdemlerin bölümlerine ve nefsin güçlerinin dengesizliğinden (ifrat ve tefrit) ortaya çıkan erdemsizliklere de değinmektedir.

ŞERHU'L-AHLÂKİ'L-ADUDİYYE

(…)
Ahlak ilminin tarifi, övülen huyları kazanmak ve yerilen huyları terk etmek için bu huylara dair bilgidir. Ahlak ilminin konusu; övülenlerin yerilenlerle değiştirilmesi bakımından insan huylarıdır. Ahlak ilminin gayesi ise dünya ve ahiret hayatında iftihar edilecek mutluluklar ile insan nefsinin yetkinleştirilmesidir. Hatta elçi ve nebilerin gönderilmesindeki amaç, inanç konuları hakkında yakınî bilgiye ulaşmanın ardından huyların güzelleştirilmesinden başka bir şey değildir. Nitekim Hz. Peygamber "Ben, ahlaki güzellikleri tamamlamak için gönderildim." buyurmuştur.
(…)
İnsan fiilleri arasında hızlı bir şekilde ortadan kalkan ve nefse yerleşik olmayanlara "hâl" denilir. Eğer bu fiiller, nefsin çokça tekrarlaması ve böylece onların boyun eğmesi şeklinde gerçekleşirse bunlara "meleke" denilir. Eğer bu fiiller, nefisten zorlanmadan ve bekleme olmadan, aksine kolaylıkla ve düşünüp taşınma olmaksızın çıkıyorsa bu durumdaki melekeye "huy" denilir.
(…)
Huylar çok olmakla beraber temel huylar; hikmet, iffet ve şecaattir. Fakat bunlar ifrat ve tefrit taraflarında bulunurlarsa rezilet olurlar. Bunların sonuçları ancak itidal sınırında olmaları hâlinde övülür.
(…)
Hakikat araştırmasının temelini oluşturan düşünme gücünün itidal hâli hikmettir. Hikmet, mevcudatı (var olanları) nasılsalar öyle bilmek ve yapılması gerekeni yapmaktır. Hikmetin ifratı cerbezedir ve sahtekârlıktır. (...) Bunun örneği, fayda vermeyen nafile bilgilerin peşine düşmektir. Hikmetin tefriti ise kalın kafalılıktır. Bu, düşünme gücünde meydana gelip de sahibini iyilik ve kötülükten geri bırakan bir durumdur. (...) Cahillik ise bunların hepsini kapsar.
(…)
Nefsin intikam arzusundan dolayı duyduğu şiddetli heyecan olan öfke gücünün itidali şecaattir. Bu, insana korku veren şeylere atılma ve sıkıntılı durumlara sabretme hususunda doğru düşüncenin gereğine boyun eğmektir. (...) Öfke gücünün ifratı deli cesaretidir. Bu, şecaat arz etmemek gereken yerlerde ileriye atılmak şeklinde öfke gücünde meydana gelen bir durumdur. Müslümanların sayı bakımından zayıf olduklarında küffâr ile cenge girmesi, zalime yardım etmek, hak yiyeni hakkı çiğnenmiş kimsenin elinden kurtarmak ve kendisini kalabalık bir düşmanın içine atmak böyledir. Öfkenin tefriti ise korkaklıktır. Bu, ileri atılmak gereken yerlerde geri durmaktır. Korkaklık, kişiyi zillete uğratır, önemli işlerde ve yararlı konularda gevşekliğe yol açar.
(…)

Arzu gücünün itidali ise iffettir. Bu, arzunun kulu olmayıp onu düşüncenin gerektirdiği yerde kullanmaktır ki kişi hür olabilsin. Allah Teala şöyle buyurmuştur: *"Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır"* (Sad suresi, 26). Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *"Hevâ ve hevesin saptırdığı kul ne kötü kuldur!"* Hz. Ali (r.a.) demiştir ki: "Müminin süsü tevazu, güzelliği ise iffettir." (...) Arzunun tefriti isteksizliktir. Bu, olması gerekene de olmaması gerekene de karşılığını vermede nefsin yetersiz kalması hâlidir.

(…)

Bu açıklamalardan ortaya çıkmıştır ki, erdemli ve kâmil bir insan bu erdemlerin, kendisinden zorlamayla değil, doğal olarak çıktığı, bunları başka hiçbir şey için değil, özleri gereği iyilik olduğu için yapan, ilahî fiiller olduğu için ya da onlara götürdüğü için tercih eden kişidir ki bundan amacı nihayetinde Allah'ın ahlakıyla ahlaklananlardan olabilmektir.

Esasen orta melekelere erdemler denilebilmesi iki şarta bağlıdır. Olmama ile ilgili birinci şarta göre sözü edilen kötü bir amaç erdemlere karışmamalıdır. Ve diğer şart varlığa gelmeyle ilgilidir. Buna göre erdem düşünme ve fikir olmaksızın yapılmalıdır. Zira bunlar sadece iyilik ve yetkinliktir, yani böyle oldukları için yapılır, hariçten bir şey sebebiyle değil.

(…)

Bilmelisin ki insan nefsinin hikmet, şecaat ve iffetle özdeşleşen üç gücü olduğunu, bunların orta melekelerinin erdem iken fazlalık ve eksiklik yönlerinin erdemsizlik olduğunu, bu erdemlerin de bir kısmı zikredilen türlerinin bulunduğunu öğrendiğine göre şimdi şunu da bil ki; bu üç güç (düşünme, arzu ve öfke gücü) fiillerinde uzlaştığı ve yardımlaştığında ve bunlar nitelik bakımından eşitlenip kendileri için yaratıldıkları amaca ulaştıklarında adalet ortaya çıkar. Adalet, söz konusu üç gücün birbirleriyle uzlaşısıdır, kişinin kendisi ve başkasının hakkını gözetmesi hâlidir.

(…)

İnsan nefsinin erdemlerinden olan adalet diğer erdemleri, yani hikmet, şecaat ve iffetten ibaret olan üç erdemi birleştiren erdemin adıdır. Allah Teala şöyle buyurur: *"Adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever"* (Hucurat suresi, 9), *"Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan bir davranıştır"* (Mâide suresi, 8), *"Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği emreder"* (Nahl suresi, 90). Hz. Peygamber ise şöyle buyurmuştur: *"Aranızda adaletli davranmakla emrolundum."* Hz. Ali der ki: "Adaletli bir yaşantı taşkınlıkları yok eder."

(…)

Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*

(haz.: Elzem İçöz, Mustakim Arıcı)

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. Aşağıdaki kavramların tanımlarını okuduğunuz metin içinde bularak karşılarına yazınız.

Hâl	
Meleke	
Huy	
Erdem	

2. Ahlak ilmi ile insanın yetkinleşmesi arasında nasıl bir bağ kurulmuştur? Açıklayınız.

3. Metne göre hikmet, şecaat ve iffetin erdem olarak nitelendirilmesinin sebebi nedir? Açıklayınız.

4. Taşköprizâde erdemli insanı nasıl tanımlamaktadır? Açıklayınız.

5. Taşköprizâde, adalet kavramının üç temel erdemle ilişkisini nasıl açıklamaktadır?

6. "Can çıkmadan huy çıkmaz." **atasözündeki düşünceyi ahlak ilminin konusuyla karşılaştırarak ulaştığınız sonucu yazınız.**

7. Çok öfkelendiğinizde ya da bir şeyi çok isteyip elde edemediğiniz durumlarda duygularınızı nasıl dengeliyorsunuz? Düşüncelerinizi adalet, hikmet, şecaat ve iffet kavramları çerçevesinde açıklayınız.

Farklı Kaydet

Konuyla ilgili öğrendiğiniz bilgileri kendi hatırlayacağınız şekilde kısaca bu alana not edebilirsiniz.

2.3. BİLGİ VE ERDEM TEMELLİ AHLAK ÜZERİNE GÖRÜŞ VE ARGÜMANLAR

Ahlaki değerlerin temelini oluşturan ve insanoğlunun akıl aracılığıyla erişebileceği bilgi, insana doğru ile yanlışı ayırt etme, etrafında olup bitenleri anlama ve yorumlama özelliği kazandırır. Bilgiye sahip olmakla onu uygulamak arasında kişinin özellikleri ve yaşantıları etkilidir. Bilgiye sahip olan kişiler, bu bilgiyi ahlaki değerlerle uyumlu bir şekilde kullanma yetisine de sahip olur. Nasıl ki her bilgi doğru değilse her bilgili insan da bilge ve erdemli değildir. Ahlaki kurallar doğrultusunda doğru olanı yapma iradesine sahip kişiler toplumda erdemli olarak adlandırılır. Edinilen bilgiler, kişilerin topluma uyum sağlamasında etkili ve topluma yön gösterici nitelikte olduğu takdirde ahlaki yaşama katkı sunar. Bilgi ve erdem, bireyin karakterini ve davranışlarını şekillendirir ve toplumda ahlaki bir yaşamın oluşmasına yardımcı olur.

Tüm toplumlarda bilgi ve erdemin ahlaka yol göstericiliği en çok üzerinde durulan ve tartışılan konulardan biri olmuştur. İslam düşünce tarihinde de düşünürler bilgi ve erdem temelli ahlak üzerinde sıkça durmuşlardır. Türk ve Fars edebiyatındaki *Mantıku't-Tayr* (Kuşların Dili) adlı eserlerde bilgiye ve erdemli davranışlara ulaşmada azim ve gayretin önemi, türlü soru ve sorgulamalarla ele alınmıştır.

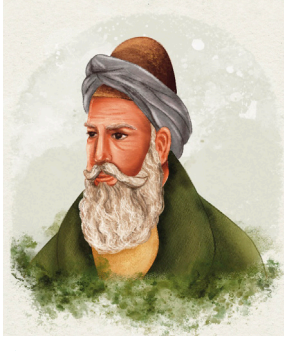
2.3.1. *Mantıku't-Tayr*'da Azim ve Gayretin Önemi

Konuya Başlarken

"Azim ve kararlılık, her türlü zorluğun üstesinden gelmenin anahtarıdır."

İmam Gazali'ye ait olan bu cümlede ne anlatılmak istenmiştir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın başlarında yaşayan Gülşehrî *(Görsel 2.22)*, Türk edebiyatının önemli şairlerinden biridir. Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Kırşehir'de yaşadığı, gerçek adının Ahmet olduğu bilinmektedir. Eserlerinden eğitimci ve mutasavvıf bir şair olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Gülşehrî iyi bir eğitim görmüş, Türkçe ve Farsça eserler kaleme almıştır. Şair, İslami ilimlerin yanı sıra edebî bilgiler ve fen bilimlerini de tahsil etmiştir.

Görsel 2.22
Gülşehrî (temsilî)

Gülşehrî, Türk edebiyatının fabl yazan ilk şairi olarak bilinmektedir. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesine rağmen eserlerini Türkçe kaleme almaya özen göstermiş, Türkçeden daha güzel bir dil olmadığını eserlerinde sıklıkla dile getirmiştir. Yaşadığı dönemde Anadolu'da Türkçecilik cereyanını başlatan ve Türkçeye sahip çıkan ilk şairlerden olan Gülşehrî, kendisinden sonra gelen şair ve yazarlarda da Türkçe şuurunun oluşmasına katkıda bulunmuştur. Toplumsal konulara da değinen şair, şiirlerinde şekilden çok anlam ve hikmete önem vermiştir. Eserlerindeki sanatsal anlatım ve tasvirler onun edebî

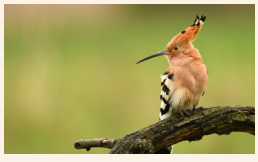

Görsel 2.23
Mantıku't-Tayr (temsilî)

ilimlere hâkimiyetini göstermektedir. *Feleknâme*, *Aruz-ı Gülşehrî*, *Kerâmât-ı Ahî Evran*, *Kudurî Tercümesi*, *Şiirler, Mantıku't-Tayr (Görsel 2.23)* adlı eserleri bulunmaktadır.

Mantıku't-Tayr, İranlı şair Ferîdüddin Attâr tarafından 1187 yılında yazılmış tasavvufi bir mesnevidir. Gülşehrî, *Mantıku't-Tayr*'ı 1317 yılında Türkçeye tercüme etmiştir. İçerik ve yapı yönünden Feridüddin Attar'ın eserine benzemesine rağmen Gülşehrî hikâyelerin bir kısmını tercüme etmiş, bir kısmını da kendisi yazarak özgün bir eser ortaya koymuştur. Konuları işlerken kendince ekleme ve çıkarmalar yapmış, çeşitli kaynaklardan aldığı hikâyelere de yer vermiştir. Feridüddin Attar'dan etkilendiği için bu eseri bire bir çevirmeyip Türkçe olarak yeniden yazdığını belirten Gülşehrî, eserinin diğer adını *Gülşennâme* koymuştur. *Mantıku't-Tayr* ile aynı vezinde yazılan ve fazladan elli dokuz bölüm ilave edilen *Gülşennâme* 4437 beyitten oluşmaktadır.

Bilgi Kutusu

Hüthüt kuşu: Çıkardığı sesle, renkli ve tepesindeki taca benzeyen tüyleriyle bilinen bir kuş türüdür. Uçarken kapalı olan ibiğini konduğunda yelpaze gibi açar. Alımlı ve farklı görüntüsünden dolayı Doğu kültüründe çok sevilir. Kur'an-ı Kerim'de hayvanlarla iletişim kurduğu bildirilen Süleyman Peygamber'in haberci kuşu olarak bilinir.

Türk diliyle Farsçadan daha güzel eserler yazılabileceğini göstermek isteyen Gülşehrî, Türkçenin ifade gücünü ve zenginliğini ortaya koymuş; sıradan bir tercüme olmayan eserine kendi kişisel sanatını yansıtmıştır. Didaktik bir eser olmasına rağmen sade, akıcı ve canlı bir üslup kullanarak mükemmel bir sanat eseri ortaya koymayı amaçlamıştır. *Mantıku't-Tayr*, Gülşehrî'nin Türkçe sevgisi, dil şuuru ve idealist kişiliğinin ürünüdür.

"Kuşların Dili" anlamına gelen *Mantıku't-Tayr*'da Hüthüt adlı kuşun önderliğinde binlerce kuşun Kaf Dağı'nın ardında yaşadığına ve kuşların padişahı olduğuna inandıkları Simurg'a ulaşmak için yedi zorlu vadiyi aşma çabaları anlatılmaktadır. Sembolik bir anlatıma sahip olan eserde Hüthüt tasavvuftaki mürşidi, Simurg Hakk'ı, kuşlar da tasavvufta kâmil insan olmayı amaçlayan farklı insan tiplerini temsil etmektedir. Bu kuşlar yolculuğa çıkmadan önce çeşitli bahaneler ileri sürer. Hüthüt'ün ikna edici konuşmasının ardından yolculuğa çıkar. Tasavvuftaki içsel arayışı simgeleyen yolculuktaki zorlukları; istek, aşk, bilgelik, birlik, tokgözlülük, şaşkınlık, yokluk adlı yedi vadiyi aşmaları gerekmektedir. Yolda çoğu yorulur ve itiraz etmeye başlar. Hüthüt her birinin itirazına, sorusuna ayrı ayrı cevaplar verir. Kuşlardan sadece otuzu bütün güçlükleri aşarak yolculuğu tamamlar. Ulaştıkları sarayda Simurg'u görmek isteyen kuşlar aslında kendilerinin Simurg'dan bir parça olduğunu ve tüm varlığın da ondan ibaret olduğunu anlar. Hikâyenin sonunda Hüthüt'ün ağzından okuyucuya ahlaki dersler verilir. Öğretici özelliğe sahip bu mesnevide tasavvuftaki varlığın birliği (vahdetivücut) felsefesi sembolik bir anlatımla işlenir.

Bilgi Kutusu

Vahdetivücut: Evrendeki bütün varlıkları Allah'ın isim ve sıfatlarının birer görüntüsü, tecellisi kabul eden tasavvufi anlayış. Allah'ın isim ve sıfatlarının bu âlemdeki varlıklar şeklinde görülmesi, gerçek vücut sahibi olarak Allah'ın kabul edilmesi anlamını taşır. Bu âlemdeki bütün varlıkları, Allah'ın gözükme yeri olarak görme ve Allah'ı tek varlık olarak tanıma anlayışıdır.

Gülşehrî, dil ve değerler bakımından oldukça zengin olan *Mantıku't-Tayr*'da hakikati arayan insanlara amaçlarına ulaşmaları için yapmaları ve yapmamaları gerekenleri farklı kuş sembollerini kullanarak anlatır. Örneğin eserde bülbül Hakk'ı aramayı unutmuş insanı, Hüma aşırı kibirli bir kişiyi, keklik dünya malına düşkün birini sembolize eder. Hüthüt hakikat yolunun yolcularına bu yolun inceliklerini anlatan mürşidikâmili simgeler. Eserdeki hikâyelerde dinî değerlerin yanı sıra dürüstlük, sabır, merhamet, tevazu, kanaat gibi pek çok değer işlenmektedir. Böylece insanları ahlaki değerlere yönlendirmek, kötülüklerden sakındırmak, manevi ve toplumsal değerleri gelecek nesillere aktarmak amaçlanmıştır. Bu yüzden Gülşehrî'nin *Mantıku't-Tayr*'ı Anadolu'da yazılmış Türkçe eserlerin ilklerinden olması bakımından önemlidir.

HİMMETİ YÜCE KUŞUN SORUSU

Başka bir kuş da "Ey can gözü açık, bu manada himmetin tesiri var mıdır?

Görünüşte ben pek ayıkım; fakat aslında yüce bir himmetim var!

İbadetim pek yok ama adamakıllı bir azmim, bir gayret ve himmetim var benim." dedi.

Hüthüt dedi ki: "Allah âşıklarının muhafızı himmet ve gayrettir; her ne varsa gayretle elde edilir.

Kimin yüce bir himmeti, sağlam bir gayreti varsa ne ararsa meydana çıkar, ne isterse bulur.

Kime bir zerrecik gayret nasip olursa o zerreyle güneşi bile aşağılatır, ondan bile üstün olur.

Cihan mülkünün merkezi gayrettir; can kuşunun kanadı himmettir.

HZ. YUSUF'U SATIN ALMAK İSTEYEN KOCAKARI

Rivayet edilir ki, Hz. Yusuf'u satarlarken Mısırlılar, onu elde etmek aşkıyla yanıp yakılıyordu.

Satın almak isteyenler çoğalıp üşüşünce satanlar, beş on misli ağırlığınca misk istediler.

O sırada kanlara bulanmış bir kocakarı da elinde birkaç tane iplik yumağı olarak

Kalabalığın tam orta yerine gelip coştu; Ey Kenan Yusuf'unu satan tellâl, dedi.

Bu çocuğun aşkıyla aklım başımda yok. Bunu almak için tam on yumak iplik eğirdim.

Gel yumaklarımı al da Yusuf'u bana sat... Hiç söz söyleme, hemen elini elime ver, teslim et Yusuf'u bana!

Adam güldü de dedi ki: A saf kadıncağız, bu eşi bulunmaz inci, senin harcın değil!

Değeri yüz hazine dolusu altın... Sen nerede, yumaklarınla bunu almak nerede a kocakarı!

Kocakarı dedi ki: Biliyorum bu çocuğu, şu kadarcık yumakla hiç kimse satın alamaz;

Fakat bana şu yeter: Görenler, dost olsun, düşman olsun, bu kadın da onun alıcılarından derler ya!

Yüce bir himmete, sağlam bir gayrete sahip olan gönül, hemencecik sonsuz bir devlete erişir.

O yüce padişahın, padişahlığı ateşe vermesi, himmetten ileri gelmişti.

Padişahlıktan, bir hayli zarar gördü, yüz binlerce devlete de erişti, eriştiği devletin yüz katına nâil oldu.

Nihayet bir gayrete geldi; bütün devletten, bütün o emrine tâbi adamdan bıktı usandı, hepsini terk ediverdi!

Himmet gözü, güneşi gördü mü artık zerreyle düşer kalkar mı hiç?

Feridüddin Attar, *Mantıku't-Tayr*
(haz.: Yaşar Keçeci)
(Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

METİN ANALİZİ

1. **Himmet sözcüğünün hangi anlamlara geldiğini tahmin ediniz. Tahminlerinizin doğruluğunu TDK *Güncel Türkçe Sözlük*'ten kontrol ediniz. Himmet sözcüğünü farklı anlamlara gelecek şekilde birkaç cümlede kullanınız.**

2. **Himmeti Yüce Kuş'un** "İbadetim pek yok ama adamakıllı bir azmim, bir gayret ve himmetim var benim." **cümlesinden neler anlıyorsunuz? Açıklayınız.**

3. **Başarılı olmak için gönülden istemek yeterli midir? Kişinin gönülden istemek dışında en çok ihtiyaç duyduğu şeyler neler olabilir? Düşüncelerinizi Hüthüt'ün yaklaşımıyla ilişkilendirerek açıklayınız.**

4. Tasavvuf anlayışını ve Allah'a kavuşmayı, sembolik bir biçimde anlatan *Mantıku't-Tayr*'da kuşlar Kaf Dağı'na ulaşmak için çıkacakları yolculukta Hüthüt'ü kendilerine kılavuz seçerler. Çıktıkları uzun ve meşakkatli yolculukta kuşlardan bazıları yolun başında, bazıları yolculuk esnasında türlü gerekçelerle yolculuktan vazgeçmek ister. Hüthüt onların sorularına ve endişelerine "Allah âşıklarının muhafızı himmet ve gayrettir; her ne varsa gayretle elde edilir." sözleri ile açıklık getirmeye ve onları yolculuğu tamamlamaya ikna etmeye çalışır.

   Buna göre Hüthüt bu sözlerle kuşlara neyi anlatmak istemiştir? Açıklayınız.

5. İnsanlar bilgili ve erdemli kişilerin desteğine neden ihtiyaç duyarlar? Hüthüt'ün diğer kuşlara yaptığı kılavuzluk ve yardımlar bağlamında yorumlayınız.

6. Hedefe gidilen yolda kuşların yaşadığı gibi zorluklarla karşılaşmak olağan bir durumdur.

Bu bağlamda engelleri aşmak ve başarıya ulaşmak için gayretin önemi nedir? Düşüncelerinizi yaşamınızdan örnekler vererek açıklayınız.

7. Yaşlı kadının söylediği "Görenler, dost olsun, düşman olsun, bu kadın da onun alıcılarından derler ya!" **cümlesinden hareketle hikâyede vurgulanmak istenen düşünceyi açıklayınız.**

8. Tasavvuf anlayışında zerre ve güneş sembolleri sıkça kullanılmaktadır. Evrende insanın Allah karşısındaki acziyeti zerre-güneş ilişkisiyle açıklanmaktadır. Güneş vahdeti (teklik), zerre ise kesreti (çokluk) temsil etmektedir. Zerrenin amacı güneşe kavuşmaktır; tıpkı tasavvuf anlayışında özüne dönmek isteyen ve Allah'a kavuşmak isteyen insan gibi. Zerreleri direkt görmek zordur ancak güneş ışığıyla görünür hâle gelirler. İnsanın da Allah'ı bildikçe ve ona yöneldikçe varlığı anlam bulur.

Buna göre "Himmet gözü, güneşi gördü mü artık zerreyle düşer kalkar mı hiç?" **sözlerini verilen açıklamadan da yararlanarak yorumlayınız.**

9. Okuduğunuz kitaplardan, izlediğiniz filmlerden, tarih bilgilerinizden ve çevrenizden bilgili ve erdemli insan profiline uygun olduğunu düşündüğünüz kişilere örnekler veriniz. Bu kişileri seçme gerekçelerinizi açıklayınız.

10. Hüthüt'ün kılavuz olarak seçilmesinde onun hangi özellikleri etkili olmuştur? Bir kişinin kılavuz olabilmesi için başka hangi özelliklere sahip olması gerektiğini düşünüyorsunuz?

Karekodda bağlantısı verilen videoyu izleyerek öğrendiklerinizi pekiştiriniz.

Karekodda bağlantısı verilen videoyu izleyerek öğrendiklerinizi pekiştiriniz.

Farklı Kaydet

Konuyla ilgili öğrendiğiniz bilgileri kendi hatırlayacağınız şekilde kısaca bu alana not edebilirsiniz.

YAZILI ÜRETİM

Bilim ve teknoloji insanlık için birçok fayda sağlamaktadır. Örneğin

- bilgiye çok hızlı ve kolay ulaşılması,
- eğitim öğretim imkânlarının genişlemesi,
- sağlık alanında hastalıkların güvenilir bir şekilde teşhis ve tedavi edilmesi,
- iletişim ve haberleşmenin hızlı ve kolay olması,
- evlerde kullanılan cihazlar sayesinde daha konforlu bir yaşam sürülmesi

bu faydalardan bazılarıdır.

Ancak günümüzde bilim ve teknolojinin yaygın kullanımı bazı ahlaki sorunların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin

- kişisel verilerin gizliliğinin ihlal edilmesi,
- tüketim alışkanlıklarının değişmesi,
- yapay zekânın ahlaki olmayan amaçlar için kullanımı,
- genetiği değiştirilmiş ürünlerin çevre ve insan sağlığını olumsuz etkilemesi

ortaya çıkan ahlaki sorunlardandır.

Buna göre bilim ve teknoloji kullanımının ortaya çıkardığı sonuçları ve buna bağlı olarak oluşan sorunları ahlaki açıdan değerlendiren, bireysel ve toplumsal bazda çözüm önerileri içeren bir deneme yazınız. Yazdığınız denemeleri sınıf panosunda paylaşınız.

Denemenizi yazarken aşağıdaki yönergeleri dikkate alınız:

- Denemenizin konusunu ve sınırlarını belirleyiniz.
- Denemenizde konu ve temel düşünceyi destekleyen yardımcı düşüncelere yer veriniz.
- Duygu ve düşüncelerinizi tutarlı bir şekilde ve kendinize özgü bir üslupla ifade ediniz.
- Denemenizde konu ve amaca uygun söz varlığı unsurlarından, anlatım biçimlerinden ve düşünceyi geliştirme yollarından yararlanınız.
- Denemenizde yazım kuralları ve noktalama işaretlerine dikkat ediniz.
- Denemenizi yazdıktan sonra öz değerlendirme formunu doldurarak yazınızı değerlendiriniz.

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU

Adı ve Soyadı: .....

Sınıfı: .....

Numarası: .....

Bu form kendinizi değerlendirmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmalarınızı en doğru yansıtan seçeneğe "✓" işareti koyunuz. Değerlendirme sonucunda "hayır" seçeneği çoğunluktaysa çalışmanızı tekrar gözden geçirmelisiniz.

BECERİLER	DERECELER		
	Evet	Kısmen	Hayır
Yazdığım metnin türüne göre tema, konu, ana düşünce, amaç ve hedef kitleyi belirledim.			
Konuyla ilgili hazırlık yaptım.			
Yazdığım metni planladım.			
Metni türüne özgü yapı özelliklerine uygun yazdım.			
Metni türüne özgü dil ve anlatım özelliklerine uygun yazdım.			
Metnimde konu ve amaca uygun söz varlığı unsurlarından, anlatım biçimlerinden ve düşünceyi geliştirme yollarından yararlandım.			
İyi bir anlatımda bulunması gereken özellikleri (açıklık, akıcılık, duruluk, yalınlık vb.) dikkate aldım.			
Farklı cümle yapılarını ve türlerini (basit, birleşik, sıralı, bağlı, eksiltili, kurallı, devrik, olumlu, olumsuz cümle; isim, fiil, soru cümlesi) kullandım.			
Yazdığım metni yazım, noktalama, anlatım özellikleri, plan, içerik ve üslup bakımından gözden geçirdim.			
Yazdığım metni sınıf panosunda paylaştım.			

2. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

1-5. sorulardaki cümlelerde boş bırakılan yerleri kutucuklardaki uygun sözcüklerle tamamlayınız.

erdem	*vefa*	*adalet*	*hikmet*
Garibnâme	*Nasihatnâme*	*Sadinâme*	

1. Aklın erdemi olan ……., akıl gücünün dengelenmesi ve insanın sağlıklı düşünebilmesidir.

2. Allah'ı birleme, O'nu bir ilah olarak kabul etme ve rabbani hakikatleri bilmenin bilfiil ortaya çıkması için imanın akitlerini sağlamlaştırmak ……. göstergesidir.

3. Bostan'ın ilk yazma nüshalarında ……. adının kullanıldığı görülmektedir.

4. Âşık Paşa'nın en önemli eseri olan ……. insanlara öğüt vermek, onları doğruya yönlendirmek amacıyla yazılmıştır.

5. Klasik İslam düşüncesine göre düşünme, arzu ve öfke gücünün birbirleriyle uyumlu bir şekilde dengelenmesinden ……. erdemi ortaya çıkar.

6-10. cümlelerdeki ifadeler doğru ise "D" harfini, yanlış ise "Y" harfini işaretleyiniz. Yanlış olduğunu düşündüğünüz ifadenin karşısına doğrusunu yazınız.

İfadeler	Karar	Doğrusu
6. Hacı Bektaş Veli'nin "sohbetler, sözler" anlamına gelen *Makalât* adlı eserinde "dört kapı, kırk makam" anlatılmaktadır.	( ) D ( ) Y	
7. Arzu gücü, ahlaki yetkinlik açısından kişinin diğer güçlerinden daha önemlidir.	( ) D ( ) Y	
8. Gülşehrî'nin *Gülşennâme* adlı eserindeki kuşlar, tasavvuftaki hakikati arayan ve her biri farklı karakterdeki insanları temsil etmektedir.	( ) D ( ) Y	
9. *Garibnâme*'ye göre erdemli insanın taşıdığı on özellik; ilim, kuvvet, merhamet, cömertlik, tevazu gibi değerlerle birlikte olduğunda anlamlıdır.	( ) D ( ) Y	
10. *Divan-ı Hikmet*'te ilim kavramı, bilgiye sadece akıl yoluyla ulaşılacağını ifade eder.	( ) D ( ) Y	

11-15. sorulardaki kavramlarla açıklamaları eşleştiriniz.

	Ahlak ile ilgili Kavramların Özellikleri	Kavramlar
11. ( )	Ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı; erdem.	a. şerh
12. ( )	İslam tasavvufunda varlıkları Allah'ın kudretinin ve cemalinin bir tecellisi olarak kabul eden anlayış.	b. hikmet
13. ( )	İslam düşüncesinde kısa ve özlü eserleri açıklamak amacıyla yazılan eserlere verilen addır.	c. huy
14. ( )	Taşköprizâde'ye göre insanda zorlanmadan kolaylıkla ve düşünüp taşınma olmaksızın ortaya çıkan, meleke hâline gelmiş davranışların adıdır.	ç. vahdetivücut
15. ( )	Ahmed Yesevi'nin dergâhlarda dervişler tarafından ezberlenerek okunan sözlerine verilen addır.	d. fazilet
		e. kanaat

16-21. soruların cevaplarını boş bırakılan alanlara yazınız.

16. İnsanlarda düşünce, arzu ve öfke güçleri bulunmaktadır.

Buna göre öfkesine teslim olmuş ya da hiç öfkelenmeyen birinin yaşayacağı sorunlar ve çözüm yolları neler olabilir? Açıklayınız.

17. Erdemli bir yaşamın varoluşunuz, düşünme ve davranış biçiminiz üzerinde nasıl bir etkisi olacağını düşünüyorsunuz? Gerekçeleriyle açıklayınız.

18. Niyette, sözde ve fiilde doğruluk nedir? Örneklerle açıklayınız.

19. Sosyal medya platformlarında erdemli davranmanın önemiyle ilgili düşünceleriniz nelerdir?

20. ***Garibnâme*'de geçen** "Kim hakkıyla tam olarak alçak gönüllü ise o, bütün gönüllerde taht kurar." **cümlesini erdemlerin toplumsal etkileri bağlamında açıklayınız.**

21. UNESCO (Yunesko) 2016'yı Ahmed Yesevi, 2021'i Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran'ı anma yılı ilan etmiştir.

UNESCO'nun belirli dönemlerde bazı şair ve yazarları gündemine almasıyla insanlara nasıl bir mesaj vermek istediğini açıklayınız.

22-24. çoktan seçmeli soruları okuyunuz ve doğru seçeneği işaretleyiniz.

22. Düşünürler, insanı huzur ve mutluluğa götüren erdemler (fazilet) ile insanı huzursuz ve mutsuz eden kötülüklerin (rezilet) düşünce, arzu ve öfke güçlerine bağlı olarak ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir.

Aşağıdakilerden hangisi bu güçlere bağlı olarak ortaya çıkan erdemlerin dışındadır?

A) Adalet

B) Fütüvvet

C) Hikmet

D) İffet

E) Şecaat

23. Aşağıdakilerden hangisi *Makalât***'ta anlatılan dört kapıdan biri değildir?**

A) Hakikat

B) Marifet

C) Ruhiyat

D) Şeriat

E) Tarikat

24. *Mantıku't-Tayr*'ın tasavvuf yolunun inceliklerini sembolik bir hikâye yöntemiyle anlatması, tasavvufun anlaşılması zor meselelerini olabildiğince anlaşılır hâle getirmiştir. Hikâyelerin mecazlar ve nasihatlerle süslenmesi de Türk-İslam kültürüne zenginlik katmıştır. Eserdeki mecazların anlaşılması, geçmiş ile günümüz arasında anlam köprüsünün kurulmasını sağlamaktadır. Örneğin aklı sembolize eden ve mürşidikâmilin özelliklerini taşıyan Hüthüt, eserde tasavvuftaki yol göstericilik misyonunu üstlenmektedir.

Bu parçada aşağıdakilerden hangisine değinilmemiştir?

A) Mecazların anlaşılmasının kültürel katkısına

B) *Mantıku't-Tayr*'ın tasavvufi bir metin olduğuna

C) İnsanların bir mürşidikâmile ihtiyaç duyduğuna

D) Hüthüt'ün bir rehberde bulunan özellikleri taşıdığına

E) Hikâyeleştirme yönteminin anlaşılırlığı kolaylaştırdığına

Üniteyle ilgili daha fazla soruya karekoddan ulaşabilirsiniz.

SÖZLÜK

A

âbit (abit): İbadet eden, tapan kul.
âciz (aciz): Güçsüz.
ahit: Söz verme, söz; yemin, anlaşma, sözleşme, muâhede.
akit: Bağlama, bağlanma, düğümlenme; iki taraf arasında, taraflarca kabul edilen ve karşılıklı taahhütlere dayanan anlaşma, sözleşme.
alamet: Belirti.
algı: Bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma; idrak.
âlim: Çok bilen (kimse).
amelî: Uygulamalı, pratik; sadece ilim ve söze değil işe ve uygulamaya dayanan, işlemek ve yapmakla elde edilmiş olan.
arif: Çok anlayışlı ve sezgili kimse.
aza: Organ.

B

bahil: Eli sıkı, cimri, pinti.
batıl: İnançlar bakımından gerçek olmayan; boş, temelsiz, çürük olan.
batınî: İçte olan, iç âlemde olan, sırla ilgili.
bay: Parası, malı çok olan, zengin.
beyan: bildirme.
beylik: Bey olma durumu.
bilim insanı: Bilimle uğraşan kişi, bilim adamı.
bilkuvve: Düşünce ve fikir hâlinde, iş hâline geçmemiş, fiil durumuna gelmemiş.
börk: Genellikle hayvan postundan yapılan başlık.
buğzetmek: Kin beslemek, nefret etmek.

C-Ç

cemal: Yüz güzelliği.
cerbeze: Güzel, inandırıcı ve etkileyici konuşma yeteneği.
cihet: Yön.
cimrilik: Cimri olma durumu; eli sıkılık, hasislik, pintilik, varyemezlik.
civanmert: Temiz, asil ve cömert yaratılışlı, alicenap, mert, yiğit (kimse), babayiğit.
cömertlik: Cömert olma durumu; açık ellilik, ahilik, alicenaplık, bonkörlük eli açıklık.

D

değer: Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerleri kapsayan maddi ve manevi ögelerin bütünü.
deney: Bilimsel bir gerçeği göstermek, bir yasayı doğrulamak, bir varsayımı kanıtlamak amacıyla yapılan işlem, tecrübe.
dereke: Aşağı derece, aşağı seviye.
derviş: Bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse.

E

edep: Toplum töresine uygun davranma; iyi ahlak, incelik, terbiye.
ekol: Bir bilim ve sanat kolunda ayrı nitelik ve özellikleri bulunan yöntem veya akım; okul.
erdem: Ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı; fazilet.

evren: Gök varlıklarının bütünü, kâinat, âlem; düzenli ve uyumlu düşünülen bütün varlıklar; kişinin içinde yaşadığı ve ilişkide bulunduğu ortam.
evrensel: Bütün insanlığı ilgilendiren.

F

fazilet: Erdem.
fıtrat: Yaradılış; doğuştan belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş.
fitne: İnsanları birbirine düşürerek oluşturulan kargaşa.
fuzuli: Yersiz, gereksiz olan; yersiz, gereksiz bir biçimde.
fütüvvet: Dinî ve mesleki birlik, esnaf teşkilatı; delikanlılık, mertlik, yiğitlik, gençlik; cömertlik, el açıklığı.

G

gadr: Haksızlığa uğratılmak.
gafil: Aymaz.

H

hakim: Bilge.
hâl: Tutum, tavır.
Hâlık : "Tüm varlıkların işlerini ölçülü ve ahenkli bir şekilde var eden, evreni bir plan ve amaca uygun olarak yoktan ve örneksiz bir biçimde yaratan." anlamında Allah'ın esmayıhüsnasından biri.
halim: Yumuşak huylu kimse.
haset: Kıskançlık.
haslet: İnsanın yaradılışından gelen huy, güzellik.
heva: İstek, arzu, heves, meyil.
heyet: Biçim, kılık, dış görünüş.
hikmet: Bilgelik; hak ve hakikate uygun, kısa ve anlamlı söz; öğüt verici söz.
hukuk: Toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü; haklar.
huy: İnsanın yaradılış ve ruh özelliklerinin, eğilimlerinin ve içgüdülerinin bütünü; doğa, mizaç.

I-İ-J

idealist: Amaçları olan kimse.
iffet: Ahlak kurallarına bağlılık; dürüst olma, temiz olma.
ifrat: Herhangi bir konuda çok ileri gitme, ölçüyü aşma, aşırı davranma, taşkınlık, tefrit karşıtı.
ifşa: Gizli bir şeyi açığa çıkarma, yayma.
ihsas ettirmek: Hissettirmek, sezdirmek.
ihtiyar: Seçme.
ihtiyar etmek: Seçmek, ortaya koymak.
ikrar: Kabul etme, tasdik etme. Bildirme, söyleme, tarikata intisap etme, bir şeyhe bağlanma, biat etme.
ilke: Temel düşünce, temel inanç, umde, prensip, temel bilgi, davranış kuralı.
imaret: Yoksullara ve öğrencilere yiyecek dağıtmak için kurulmuş hayır kurumu.
inanç: Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma, itikat, Allah'a, bir dine inanma.
infak: Nafaka verip bir kimsenin geçimini sağlama; Allah yolunda malını harcama.
irade: Bir şeyi yapıp yapmama konusunda kişinin kendi kendine karar verebilme ve bunu uygulama gücü; istenç.
irşat: Doğru yolu gösterme, uyarma.
isar: Esirgemeden, kendinden çok başkalarının menfaatini düşünerek fedakârlıkla verme.
istidad: Herhangi bir şeye karşı doğuştan gelen yatkınlık, yetenek, kabiliyet.
itidal: Ölçülülük, soğukkanlılık.

itikat: İnanç.
itiyat: Alışkanlık.

K

kamu: Bir ülkedeki vatandaşların bütünü.
kavil: Söz, sözleşme.
kelam: Başta Tanrı'nın varlığı, birliği, peygamberlik ve ahiret olmak üzere İslamiyet'in ana ilkelerini konu edinen bilim.
kemal: Bir kimsenin manevi meziyetler, ahlak, ilim ve erdem bakımından tam bir olgunluğa erişmiş olması durumu.
kesret: Çokluk.
keyfiyet: Nitelik, durum.
kutup: Bir konuda yüksek bilgisi ve yetkisi olan kimse.
kültür: Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü.

L

lakırdı: Söz.

M

maarif: Bilgi ve kültür, öğretim ve eğitim sistemi.
mahlukat: Yaratıklar.
manidar: Anlamlı.
maraz: Hastalık.
marifet: Herhangi bir işi yapmada ustalık.
maskaralık: Rezilce, haysiyetsizce davranış.
meleke: Tekrarlama sonucu kazanılan yatkınlık, alışkanlık.
menzil: Yolculukta dinlenmek amacıyla durulan veya konaklanan yer; çalım.
mertebe: Aşama, evre.
metafor: Mecaz.
meziyet: Bir kişiyi veya nesneyi benzerinden üstün gösteren nitelik.
miskinlik: Miskin olma durumu; meskenet.
muamma: Bilmece.
mutasavvıf: Tasavvuf inançlarını benimseyerek kendini Tanrı'ya adamış kimse.
mutedil: Ilımlı, ölçülü.
muttali olmak: Bir durumdan haberi olmak, bir durum üzerine bilgi edinmek.
mücahede: Gayret; benlik ve bencillikten kurtulmak ve nefsi yenmek için çalışma, uğraşma, mücadele etme.
müderris: Medresede veya büyük camilerde ders veren bilgin.
müfredat: Öğretim programı.
mülayim: Yumuşak huylu; uygun, hoş görülebilir.
mülk: Taşınmaz mal.
mürşit: Rehber, kılavuz, doğru yolu gösteren, öğretmen, irşat eden kimse; kendisine bağlananlara tasavvufu ve İslam ahlakını öğreten, dinî gerçekleri gösteren tarikat önderi.
mürüvvet: Bir ailede çocukların doğumu, sünneti, evliliği, iyi bir göreve geçmeleri vb. olaylardan duyulan mutluluk, sevinç; cömertlik, yiğitlik.
müşkül: Zor, zorluk.
mütevazı: Alçak gönüllü.

N

nazari: Kuramsal, teorik.

nefis: Bir kimsenin kendi öz varlığı, öz benliği, kişiliği, can, ruh, hayat; tasavvufta kulun kötü, beğenilmeyen, bayağı ve hayvani arzuları, huy ve fiilleri, ahlaki zaaflarının merkezi.

nezaket: Başkalarına karşı saygılı ve kibar davranma, naziklik.

nifak: Geçimsizlik, anlaşmazlık, ara bozuculuk.

nişan: İz.

normatif: İnsan davranışlarını bir ideal, norm, ya da standarda göre düzenleme, bir standart oluşturma, olması gerekeni gösterme tavrı.

nüfuzlu: Sözü geçer, istediğini yaptıran; makamı yüksek, kademesi üst.

O-Ö

otorite: Siyasi veya idari güç.

P

pir: Bir tarikatın veya sanatın kurucusu.

pratik: Kolaylıkla uygulanabilir, kullanışlı olan; kişide bir işi kolaylıkla yapabilme, bir şeyi uygulayabilme deneyimi, becerisi veya eğilimi bulunma.

R

rahmani: İlahi.

rezilet: Erdemsizlik.

riya: İki yüzlülük.

riyazet: Nefsin isteklerini kırma.

robot: Belirli bir işi yerine getirmek için manyetizma ile kendisine çeşitli işler yaptırılabilen otomatik araç.

robotik: Birtakım işlevlerde insanın yerini alabilecek düzeneklerin hazırlanması ile ilgili çalışma ve tekniklerin bütünü.

rububiyet: Rab olma durumu.

rükün: Bir şeyin en güçlü ve sağlam yönü.

S

sahih: Gerçek, doğru, hakiki.

salah: İyilik.

salih: Elverişli, uygun, yarar; dinin belirlediği hususlara uygun davranan, iyi amel sahibi, günah işlemekten kaçınan kimse.

sarf etmek: Tüketmek, harcamak, kullanmak.

sâri: Başkasına geçen, bulaşıcı.

savuşmak: Bulunduğu yerden aceleyle, gizlice veya dikkati çekmeden ayrılmak.

sebil: Genellikle camilere bitişik özel bir biçimde yapılmış, karşılık beklemeden hayır için içme suyu dağıtılan taş yapı.

selim: Doğru, dürüst, kusursuz; maddi ve manevi yönden kusuru olmayan.

semere: Yemiş, meyve, ürün; verim.

sempatik: Çok hoş, hoşa giden.

sıddık: Hiçbir zaman yalan söylemeyen ve yerine getiremeyeceği sözü vermeyen, sözünde duran, çok dürüst; hakkı ve gerçeği tereddütsüz kabullenen, gerçeklere içtenlikle inanan.

siccin: Yerin en alt tabakası.

Simurg: Anka; masallarda adı geçen ve gerçekte var olmayan büyük bir kuş; Zümrüdüanka.

suhulet: Kolaylık.

Ş

şekâvet (şekavet): Haydutluk.

şeriat: Kur'an'daki ayetlere, Hz. Muhammed'in sözlerine dayanan İslam kanunu; İslam hukuku.

T

takva: Allah korkusu ile onun yasakladığı şeylerden, günah ve haram olması ihtimali bulunan şüpheli durumlardan, gereksiz şeylerden korunma; züht.

taltif: İyilik ederek gönül alma.

tarikat: Aynı dinin içinde birtakım yorum ve uygulama farklılıklarına dayanan, bazı ilkelerde birbirinden ayrılan Tanrı'ya ulaşma ve onu tanıma yollarından her biri.

tasavvuf: İslam'ın ruhi ve manevi yönünü öne çıkaran, insana Allah'ı görüyormuşçasına bir ibadet ve davranış bilinci kazandırmayı hedefleyen düşünce biçimi, hayat tarzı.

tasavvufi: Tasavvufla ilgili, tasavvufa ait.

tazim: Ululama.

tecelli etmek: Belirmek, görünmek, ortaya çıkmak, zuhur etmek, meydana çıkmak.

tefrik: Ayrım.

tefrit: Herhangi bir konuda çok geride kalma, yeterli ölçüde olmama durumu, ifrat karşıtı.

tekmil: Bir şeyi tamamlama, bitirme.

telin etmek: Lanetlemek.

tenasüp: Orantı; bir şeyin uygun ve güzel oranda olması.

teşhir etmek: Göstermek, sergilemek; herkese duyurmak.

tevazu: Alçak gönüllülük.

tezahür: Belirti.

tiryak: Panzehir.

U-Ü

ulema: Bilginler, din bilginleri, âlimler.

uluhiyet: İlah olma, ilahlık, tanrılık. Allah'ın zat (ahadiyet) mertebesinden sonra bütün ilahi sıfat ve isimleriyle zuhur ettiği ilk tecelli mertebesi.

ümmet: Bir peygamberin getirdiklerine inanıp ona tabi olanların oluşturduğu topluluk.

V-Y

vahit: Tek

vakar: Ağırbaşlılık.

yakin: Kesin, sağlam bilgi; bir şeyi iyice kesinlikle bilme.

yapay zekâ: Bir bilgisayarın, bilgisayar kontrolündeki bir robotun veya programlanabilir bir aygıtın insana benzer biçimde algılama, öğrenme, fikir yürütme, karar verme, sorun çözme, iletişim kurma vb. işlevlerini sergileyebilme yeteneği.

yetkin: Gerekli olgunluğa erişmiş, kemale ermiş, kâmil.

yetkinlik: Yetkin olma durumu; kemal.

yozlaşma: Yozlaşmak durumu, dejenereleşme.

Z

zahirî: Görünen, görünürdeki.

zuhur: Ortaya çıkma, görünme, belirme, baş gösterme, meydana çıkma.

KAYNAKÇA*

Abdürrezzâk el-Kâşânî, (2023). *Tuhfetü'l-İhvân fî Hasâisi'l-Fityân* (T. Uluç, Çev.). (Fütüvvet Yolunun İlke ve Esasları). İstanbul: İber Yayınları.

Adudüddin el-Îcî, (2019). *Ahlâku Adudüddin* (İ. Çelebi, Çev.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ahmet İbn Hanbel, (2003). *el-Müsned* I-VI (R. Oral, Çev.). İstanbul: Ensar Yayınları.

Akçetin, N. Ç. (2018). Nurettin Topçu'da ma'ârif meselesi. *Felsefe Dünyası*, (67), 144-170.

Akdoğan, A. (2004). Bireysel ve toplumsal hayatta ahlâka olan ihtiyaç ve İslam. *EKEV Akademi Dergisi,* 8(18), 179-194.

Akdoğan, A. (2009). Sosyal gelişmenin iki dinamiği: bilim ve ahlak. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* 9(2), 11-44.

Aktan, C. C. (2008). Toplam ahlak felsefesi ve toplam ahlak yönetimi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi,* 3(2), 65-78.

Aktan, C. C. (2014). Siyasal yozlaşmalarla mücadele stratejileri. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi,* 6(2), 64-91.

Akyüz, Ü. (2009). Siyaset ve ahlak. *Yasama Dergisi,* (11), 93-129.

Altunçekiç, A. (2021). Uzaktan eğitim: öğrenci, öğretmen, teknoloji, kurum ve pedagoji. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 22(1), 417-443.

Ark, Ü. (2022). Âşık Paşa'nın Garibnâme adlı eseri bağlamında din-hukuk-ahlak ilişkisi açısından adalet kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (48), 133-154.

Atılgan, Y. K. (2015). İslam düşüncesinde ilmin kaynağı, imkânı ve sınırları. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 191-214.

Avcı, M., Göksel, O. (2023). Karakter eğitiminin toplumsal temelleri. *International Journal of Eurasia Social Sciences/Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53).

Avşar, Z. (2013). *Akıl ve ruh destanı Y. Emre, nasihatler kitabı*. Ankara: Eskişehir Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı.

Aydın, E. (2007). Bilim, araştırma ve etik. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 64(2), 47-53.

Aydın, İ. H. (2008). İbn Sinâ'da erdemli yaşam. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (29), 1-22.

Aydın, M. (2015) *Siyasetin sosyolojisi*: Bir sosyal kurum olarak siyaset. İstanbul: Açılım Kitap.

Babacan, A. (2018). Türkiye'de siyaset-toplumsal ahlak ilişkisi ve gençlik. *İnsan ve Toplum*, 8(4), 1-30.

Basat, O. (2022). Nurettin Topçu'nun "isyan ahlâkı" eserine özel atıfla: öğretmen ve şahsiyet mimarisi. *Millî Eğitim Dergisi*, 51(233), 791-816.

Berktaş, M., Öztürk, E. (2023). Erol Güngör perspektifinden ahlâk ve ahlâkın toplumsal önemi. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(19), 165-184.

Bingöl, M. (2015). Eflatun'da bilgi ve ahlâk ilişkisi. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 173-186.

Bulut, N. (2007). Siyaset-ahlak ilişkisi bağlamında siyasi etik komisyonu kurulması çalışmalarının değerlendirilmesi. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(3-4), 1-28.

Bülbül, M. (2004). Âşık Paşanın Garib-nâmesinde insan eğitimi ile ilgili unsurların incelenmesi. *İzmir: Yy.*

Can, C. (2007). *Garibnâme 'de insan ve insan tipleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.

Canatan, K. (2019). *Ahlak felsefesi*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Cevizci, A. (1999). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Ceylan, Y. (2012). Toplumsal değerler ve medya etiği. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (7), 45-58.

Cihan, M. (2016). Nurettin Topçu ve ahlak eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (56), 1387-1398.

Coşkun, A. (2016). Din, bilim ve felsefe ilişkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 213-229.

Çakın, M. B. (2014). *Gülşehrînin Mantıkut-Tayrında eğitim değerleri ve Türkçe* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Çakmak M., Algur H. (Ed.). (2022). *İnsan, din ve erdemlilik*. İstanbul: Dem Yayınları.

Çakmak, M. (2021). Erdem ahlâkı, mutluluk ve egoizm ithamı. *Hitit Theology Journal/Hitit İlahiyat Dergisi,* 20(1).

Çelepi, M. S. (2016). Kültürel bellek çerçevesinde Ahmed Yesevî ile anlam bulan âlim-devlet bütünleşmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 181-198.

Çetin, M. (2022). İslam'da siyaset-ahlâk ilişkisi ve toplumsal yansımaları. *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, (16), 141-179.

Çil, E. (2007). *Televizyon haberlerinde etik: karşılaştırmalı haber içerik analizleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Ve Sinema Anabilim Dalı, İstanbul.

Çilingir, L. (2009). *Ahlak felsefesine giriş.* Ankara: Elis Yayınları.

Değirmençay, V. (2020). Mesnevi'de vefâ. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (65), 111-145.

Dini Kavramlar Sözlüğü. (2006). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Elçi, İ., Çatak, M. (2021). Medyanın değerler üzerindeki etkisi ve medya okuryazarlığı. 5. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi (ICAR)

Eren, E. (2010). *Toplum medya ve etik* (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Antalya.

Esmer,Y., Özdaşlı,K. (2023). Bilimsel araştırmalarda etik: Kavramlar ve ilkeler. *Yükseköğretim Ve Bilim Dergisi*, 13(3), 397-409.

Eyüpoğlu, O., Perşembe, E. (2018). İşlevsellik açısından ahlak-din ilişkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4).

Feridüddin Attar, (1998). Mantıku't-Tayr (Y. Keçeci, Çev.). İstanbul: Kırkambar Yayınları.

Gencer, T. E., Aktan, M. C. (2021). Dijitalleşen çağda ve toplumda değişen ihtiyaçlar ve sorunlar: E-sosyal hizmet (Sosyal hizmet 2.0) gereksinimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1143-1175.

Girgin, S. (Ed.). (2022). *Eğitimde güncel yaklaşımlar*. İstanbul: Efeakademi Yayınları.

Göktaş, E. (2019). Nurettin Topçu'nun eğitim, öğretmen ve okul anlayışına eleştirel bir bakış. *Harran Maarif Dergisi*, 4(1), 50-64.

Güngör, E. (1995). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Günör, R. B. (2014). *Modern ahlak felsefesinde özgecilik* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Ankara.

Gürsoy Naskali, E., Şeker, A. (2017). Kuş dili dilde, edebiyatta ve sanatta kuşlar. İstanbul: Dergah Yayınları.

Heyet, (2014). *Hadislerle İslâm*. C 1, s. 373, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Heyet, (2014). *Hadislerle İslâm*. C 3, s. 293, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Heyet, (2006). *Dini kavramlar sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Heyet, (2006). *Kuran yolu, Türkçe meali ve tefsiri*. I-V. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Heyet, (2017). *Kur'ân-ı Kerim ve açıklamalı meali.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Hoca Ahmed Yesevî, (2016). *Günümüzün aşk yolcusuna Divânı Hikmet* (H. Bice, Yaz. Haz.). İstanbul: H Yayınları.

Isaacson, W. (2010). *Benjamin Franklin* (İ. H. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İmâm Gazzâlî, (1987). İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn C III (A. Serdaroğlu, Çev.). İstanbul: Bedir Yayınevi.

Kabadayı, R. (2015). Bilim, özellikleri ve eğitimi. *Ondokuz Mayis University Journal of Education Faculty*, 3, 119-124.

Kahveci, H. (2021). Sosyal medya içeriklerinin ahlaki değerler bağlamında incelenmesi: Youtube örneği. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(1), 204-225.

Kara, İ. (2016). Ahlak davasına ve muallimliğe adanmış bir ömür: Nurettin Topçu. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (4), 6-23.

Karaca, İ. (2020). Sınıf öğretmenlerinin ahlak eğitimi ile ilgili görüşleri. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 1(2), 75-85.

Kaş, B., Köktürk, Ş. (2021). Akademik çeviri programları kapsamında eğitim, öğretim, eğitim programı ve öğretim programı kavramlarının değerlendirilmesi. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (8).

Kızıler, H. (2014). Ahlaki değerlerin şahsiyet oluşumuna etkisi. *Millî Eğitim Dergisi*, 44(204), 5-17.

Kurt, M. (2016). *Üniversite gençliğinin iletişim ahlakı açısından sosyal medyaya bakışı*, (Yüksek Lisans Tezi) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.

Kuşcu, S., Özmen, C. (2022). Nurettin Topçu'nun fikir dünyasında çocuk ve ahlak eğitimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 76-92.

Meydan, H. (2021). Bir beceri olarak ahlak ve eğitimi: ahlaki gelişim kuramlarına dayalı bir inceleme. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (55), 445-471.

Numanoğlu, C. (2011). *Şuur*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

Odabaş, U. K. (2019). Eudaimonia'nın sokratik görünümü: erdem bilgidir ve hiç kimse bilerek kötülük yapmaz. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 93-102.

Ortaöğretim Klasik Ahlak Metinleri (I-II-III) Öğretim Programı, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2023.

Özcan, E. (2019). *Yeni medya ve etik: Türkiye'de internet haberciliğinde karşılaşılan etik sorunlar üzerine bir araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Bilişim Bilim Dalı.

Özel, H., Kaplan, H. (2018). Din ve ahlak birbiriyle nasıl ilişkilidir? kısa bir literatür incelemesi, *Turkish Studies International Congress on Social Sciences II*, 13(15), 345-372.

Özlem D. (2022). *Etik ahlak felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap.

Pattabanoğlu, F. Z. (2015). Mevlânâ'da bilgi-ahlâk ilişkisi. *Felsefe Bilim Araştırmaları*, 0(27), 107-130.

Rosenthal, F. (2004). *Bilginin zaferi:* İslam düşüncesinde bilgi kavramı (L. Güngören, Çev.). İstanbul: Ufuk Kitapları.

Sadi-i Şirazî, (1980). *Bostan ve Gülistan* (Kilisli Rıfat Bilge, Çev.). İstanbul: Meral Yayınevi.

Saruhan, M.S. (2013). *İslam felsefesinde epistemoloji*. Ankara : Ankuzem Yayınları.

Saruhan, M.S. (2024). *İslam ahlak felsefesinde bilgi ve hürriyet*. Ankara : Fecr Yayınevi. Sığın, İ. (2020). *Dijital yeni dünya*. İstanbul: Motto yayınları.

Şallı, A. (2018). Televizyon haberlerinde şiddet, müstehcenlik ve bir tampon mekanizma olarak dini değerler. *Socıal Scıences Studıes Journal (Sssjournal).*

Şimşek, İ. (2022). Bir erdem olarak 'kendini bil' öğretisi. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 518-535.

Taslaman, C. Doko, E. (2017). *Kur'an ve bilimsel zihnin inşası*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.

Taşköprizâde Ahmed Efendi, (2014). *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adûdiyye* (İçöz, E., Arıcı, M. Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Temel, R., Göksel, T. (2019). *Meslek ahlakı*. İstanbul: Millî Basım Yayın.

Tenik, A., Göktaş, V. (2016). Tasavvuf Bilgisi: Allah'ı Allah'la bilmek ilmine giriş. *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 177-202.

Topcu, N. (2012). *İradenin davası-devlet ve demokrasi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Topçu, N. (2017). *İslam ve insan - Mevlana ve tasavvuf*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Topçu, N. (2018), *Ahlâk*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topçu, N. (2019). *Türkiye'nin maarif davası*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Türküresin, H. E. (2021). Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî ve Divan-ı Hikmet'te bulunan değerler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* (99), 267-284.

Uçak, N. Ö. (2010). Bilgi: Çok yüzlü bir kavram. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4), 705-722.

Umut, T. N. (2023). Bilgiyi ahlak sahasında konumlandırmak: Zagzebski'nin erdem teorisi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (32), 6-35.

Uz, A. (2019). *Üniversite öğrencilerinin sosyal medya paylaşımlarının etik açıdan incelenmesi: Karabük Üniversitesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Karabük.

Uzun, F. (2022). Eğitimde etik ve ahlaki değerlerin artan önemi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 11(31), 91-105.

Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme*. İstanbul: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yavuz, K. Gülşen-Nâme (2011). Mantıku't-Tayr'de İran kahramanları ve Rüstem hikâyesi,*1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, c. III, Kırşehir, 2011.

Yıldırım, A. (2003). Zıtlık kavramı ve divan şiirinde zerre-güneş sembolizmi. Bilig(25), 125-138.

Yılmaz, A. (2009). Felsefenin sunduğu bir imkân olarak uygulamalı etik. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 5(19-20), 67-78.

Yönden, H. (2005). *Ahlaki ilke ve ahlaki değer problemi üzerine* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Yücel Çetin, A. (2018). Ahmed Yesevî hikmetlerinde bilgi ve bilginin kaynakları. *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu*, 2018.

**Kaynakça, APA 6 yazım kurallarına göre düzenlenmiştir.*

Cevap Anahtarı

Görsel ve Genel Ağ Kaynakçası

25°D
30°D
35°D
40°D
45°D
40°K
35°K
ROMANYA
Bükreş
UKRAYNA
RUSYA FEDERASYONU
HAZAR DENİZİ
Sofya
BULGARİSTAN
K A R A D E N İ Z
GÜRCİSTAN
Tiflis
YUNANİSTAN
Edirne
Kırklareli
Tekirdağ
İstanbul
Sinop
Bartın
Zonguldak
Kastamonu
Samsun
Artvin
ACARA Ö.C.
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
Erivan
Kocaeli
Düzce
Karabük
Ordu
Giresun
Trabzon
Rize
Ardahan
Kars
Yalova
Sakarya
Bolu
Çankırı
Amasya
Çorum
Tokat
Gümüşhane
Bayburt
Erzincan
Erzurum
Iğdır
Ağrı
NAHÇIVAN Ö.C. (AZERBAYCAN)
Gökçeada
Bozcaada
Çanakkale
Bursa
Bilecik
Ankara
Balıkesir
Eskişehir
Kırıkkale
Yozgat
Sivas
Kütahya
Kırşehir
Tunceli
Bingöl
Muş
Van
Manisa
Afyonkarahisar
Elâzığ
Bitlis
Atina
İzmir
Uşak
Nevşehir
Kayseri
Malatya
Aksaray
Diyarbakır
Siirt
Aydın
Konya
Adıyaman
Batman
Hakkâri
Denizli
Isparta
Niğde
Kahramanmaraş
Şırnak
Mardin
İRAN
Muğla
Burdur
Karaman
Osmaniye
Gaziantep
Şanlıurfa
Antalya
Adana
Mersin
Kilis
Hatay
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
Erenköy
Lefkoşa
S U R İ Y E
I R A K
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
LÜBNAN
Beyrut
Bağdat
Şam
A K D E N İ Z
L İ B Y A
Tel Aviv
FİLİSTİN
Batı Şeria
Doğu Kudüs
FİLİSTİN
Gazze Şeridi
İSRAİL
M I S I R
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE
KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI
BAŞKENT
Ankara
İL MERKEZİ
Elâzığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU
0 50 100 200 300 400
km
Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.

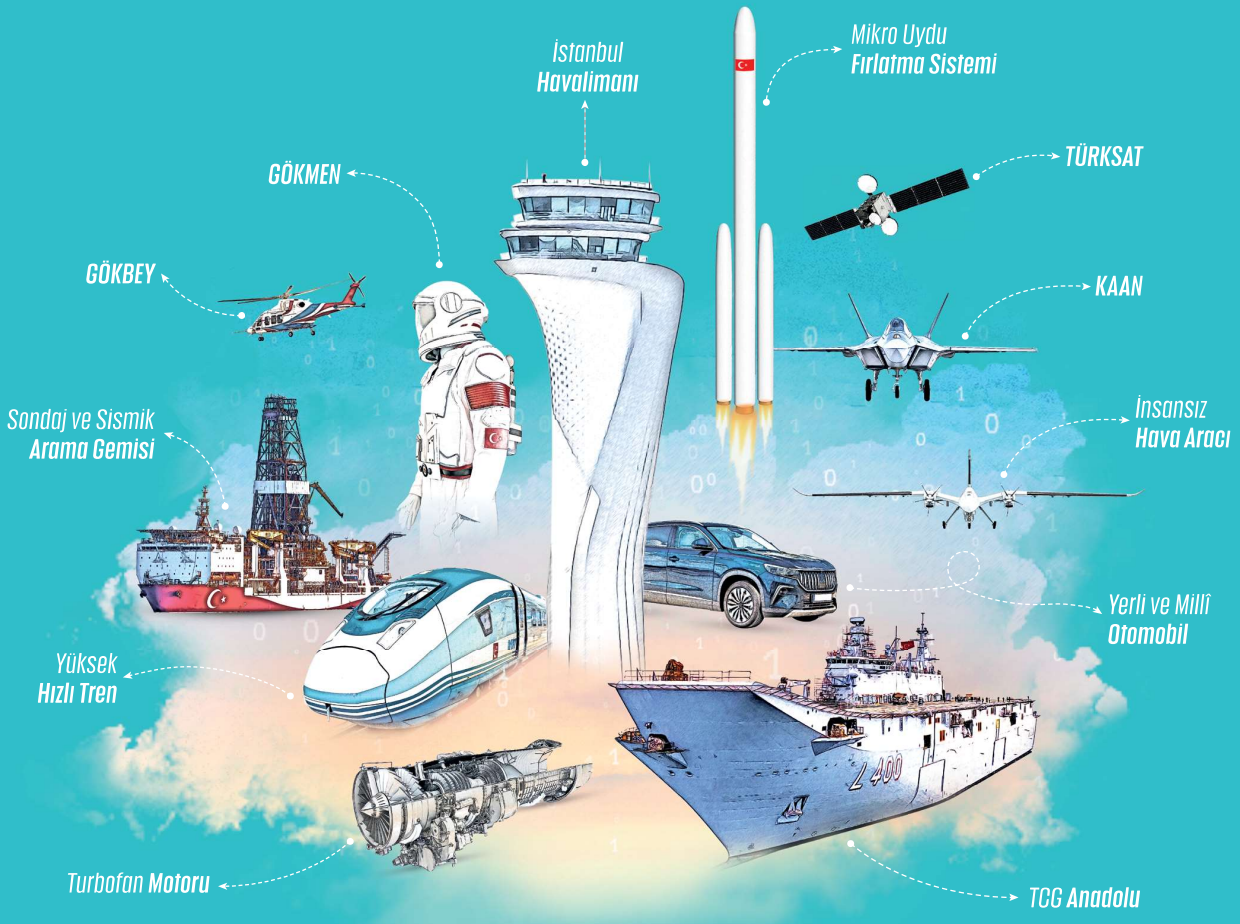

TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1.000 1.500 2.000 km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞİSTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İSV
KARADAĞ KRD
KOSOVA KSV
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SRB
KAZAKİSTAN
TÜRKİYE
RUSYA FEDERASYONU
ÖZBEKİSTAN
TÜRKMENİSTAN
KIRGIZISTAN
TACİKİSTAN
AFGANİSTAN
İRAN
İRAK
PAKİSTAN
HİNDİSTAN
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
SAHA (YAKUT) C.
TUVA C.
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
UKRAYNA
BELARUS
POLONYA
ALMANYA
FRANSA
İSPANYA
PORTEKİZ
İTALYA
YUNANİSTAN
ROMANYA
BULGARİSTAN
GÜRCİSTAN
AZERBAYCAN
SURİYE
LİBYA
MISIR
SUDAN
CEZAYİR
TUNUS
FAS
NİJER
ÇAD
SUUDİ ARABİSTAN
YEMEN
UMMAN
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ
KATAR
BANGLADEŞ
İSVEÇ
FİNLANDİYA
NORVEÇ
İZLANDA
DANİMARKA
HOLLANDA
BEYAZ RUSİYA
MOLDOVA
Norveç Denizi
Barents Denizi
Kara Denizi
Ohotsk Denizi
Bering Denizi
Kuzey Denizi
Manş Denizi
Akdeniz
Karadeniz
Hazar Denizi
Kızıldeniz
Umman Denizi
Yemen Denizi
Moskova
Astana
Taşkent
Bişkek
Aşkabat
Duşanbe
Kabil
Tahran
Bağdat
Ankara
Lefkoşa KKTC
GKRY
Şam
Ammam
Kudüs
Beyrut
Trablus
Cezayir
Tunus
Rabat
Madrid
Lizbon
Paris
Berlin
Varşova
Minsk
Kiev
Viyana
Budapeşte
Bükreş
Sofya
Atina
Belgrad
Zagreb
Saraybosna
Priştine
Tiran
Üsküp
Podgorica
Lüksemburg
Amsterdam
Brüksel
Kopenhag
Oslo
Stockholm
Helsinki
Riga
Vilnius
Tallinn
Dublin
Reykjavik
Yeni Delhi
İslamabad
Dakka
Muskat
Riyad
Sana
Doha
Abu Dabi
Ulanbatur
Pekin
Erivan
Tiflis
Bakü
Kahire
Hartum
Nil N.
Fırat N.
Dicle N.
Amu Derya
Syr Derya
Balkaş G.
Aral G.
Ural N.
Volga N.
Don N.
Dinyeper N.
Dinyester N.
Prut N.
Tuna N.
Ob N.
Yenisey N.
Lena N.
Kolyma N.
Indigirka N.
Yana N.
Irtiş N.
Ganj N.
Hoang Ho N.
Sarı N.
Meğerga N.
Peçora N.
Usa N.
Onega G.
Ladoga G.
Rybinsk Bri. G.
Baykal G.
Hudson G.
Cebeliüttarık B.
Trieste Körfezi
Adriyatik Denizi
Ege Denizi
Marmara Denizi
Çanakkale B.
Kırım G.
Finlandiya Körfezi
Riga Körfezi
Botnia Körfezi
Kattegat
Skagerrak
Baltık Denizi
Kızılırmak
Sakarya N.
Meriç N.
Seyhan N.
Ceyhan N.
Asi N.
Dicle N.
Fırat N.
Basra
Kuveyt
Katar
Bahreyn
Umman
Aden Körfezi
Kızıldeniz
Hürmüz B.
Basra Körfezi
Oman Körfezi
Arap Denizi
Bengal Körfezi
Andaman Denizi
Hint Okyanusu
Pasifik Okyanusu
Atlas Okyanusu
30°B 20°B 10°B 0° 10°D 20°D 30°D 40°D 50°D 60°D 80°D 100°D 120°D 130°D 140°D 150°D 160°D 170°D 180°
40°K 30°K 20°K 10°K
30°D 40°D 50°D 60°D 70°D 80°D 90°D 100°D 110°D 120°D
50°K 40°K 30°K 20°K 10°K

Bu kitaba sığmayan daha neler var!

www.eba.gov.tr

Karekodu okut, bu kitapla ilgili EBA içeriklerine ulaş!

Teknoloji Yolculuğumuz

BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşıması Zorunlu Değildir.